

MEDZINÁRODNÉ VZŤAHY

JOURNAL OF INTERNATIONAL RELATIONS

Vedecký časopis pre medzinárodné
politické, ekonomické, kultúrne
a právne vzťahy

Scientific journal of international
political, economic, cultural
and legal relations

Ročník XV \ Volume XV

4/2017

Medzinárodné vzťahy

Vedecký časopis
pre medzinárodné politické, ekonomické, kultúrne a právne vzťahy
Fakulty medzinárodných vzťahov
Ekonomickej univerzity v Bratislave

Journal of International Relations

Scientific journal
of international political, economic, cultural and legal relations
published by the Faculty of International Relations
at the University of Economics in Bratislava

Indexovaný v / Indexed in:

EBSCO

INDEX
COPERNICUS

IDEAS

ECONBIZ

Medzinárodné vzťahy 4/2017, ročník XV.
Journal of International Relations 4/2017, Volume XV.

Medzinárodné vzťahy

Journal of International Relations

Redakcia / Editorial office:

Fakulta medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislave

Dolnozemska cesta 1, 852 35 Bratislava, Slovak Republic

Tel.: 00421 2 6729 5471

E-mail: mv.fmv@euba.sk

Hlavná redaktorka / Editor-in-chief:

Ľudmila LIPKOVÁ

University of Economics in Bratislava, Slovakia

Redakčná rada / Editorial board:

Md. Nasrudin Bin Md. AKHIR University of Malaya, Malaysia

Doreen BEKKER Rhodes University, South Africa

Alexandru BURIAN Moldavian Association of International Law, Moldova

Eva CIHELKOVÁ University of Economics in Prague, Czech Republic

Alan V. DEARDORFF University of Michigan-Ann Arbor, USA

FÁBIÁN Attila University of West Hungary, Hungary

Tatiana FILOSOFOVA NRU Higher School of Economics, Russia

François GEMENNE Sciences Po, France

Otmar HÖLL University of Vienna, Austria

Edward H. HUIJBENS University of Akureyri, Iceland

María Teresa INFANTE Caffi University of Chile, Chile

Siti Rohaini Binti KASSIM University of Malaya, Malaysia

LI Hsi-Mei Chinese Culture University, Taiwan

Klavdij LOGOŽAR University of Maribor, Slovenia

Stanislav MRÁZ College Danubius, Slovakia

Rebecca NEUMANN University of Wisconsin-Milwaukee, USA

Jan OSTOJ Bielsko-Biala School of Finance and Law, Poland

Hakan G. SICAKKAN University of Bergen, Norway

Karol SORBY University of Economics in Bratislava, Slovakia

František ŠKVRNDA University of Economics in Bratislava, Slovakia

Pavel ŠTURMA Charles University in Prague, Czech Republic

Chong-Ko Peter TZOU Tamkang University, Taiwan

Harun UÇAK Mugla Sitki Kocman University, Turkey

Jolita VVEINHARDT Vytautas Magnus University; Sports University, Lithuania

Výkonný redaktor / Managing editor:

Mykhaylo KUNYCHKA

University of Economics in Bratislava, Slovakia

Technický redaktor / Technical editor:

Denys BRAGA

University of Economics in Bratislava, Slovakia

Vydavateľ / Publisher: Ekonomická univerzita v Bratislave, IČO 00 399 957

Evidenčné číslo / Country registration number: EV 4785/13

ISSN 1336-1562 (tlačené vydanie / print edition)

ISSN 1339-2751 (online)

Obsah

 STREDOÁZIJSKÍ ISLAMISTI V SÝRSKOM KONFLIKTE A ICH VPLYV NA RADIKALIZÁCIU DOMOVSKÝCH KRAJÍN DOC. PHDR. ĽUBOMÍR ČECH, CSC. _____	344
 MEDZINÁRODNÝ PRÁVNY RÁMEC PRE RIEŠENIE NENÁVISTNEHO PREJAVU ALEKSANDAR DASHTEVSKI, PhD. – JANA ILIEVA, PhD _____	358
 ZMYSLOVÝ MARKETING AKO NÁSTROJ BUDOVANIA ZNAČKY NA MEDZINÁRODNOM TRHU ING. MARGARÉTA NADÁNYIOVÁ, PhD. _____	371
 HOSPODÁŘSKÁ POLITIKA TRUMPOVY ADMINISTRATIVY JAKO KONTROVERZNÍ FAKTOR ZMĚN GLOBALIZAČNÍ DYNAMIKY DOC. PHDR. PAVEL NEUMANN, PhD. _____	390
 SOUČASNÝ VÝVOJ SCHENGENU: DŮKAZ JEHO KRIZE NEBO FLEXIBILITY? MGR. ING. MARKÉTA NOVOTNÁ, Ph.D. _____	407
INFORMÁCIE O ČASOPISE MEDZINÁRODNÉ VZŤAHY	435
INŠTRUKCIE PRE AUTOROV	437

Content

 CENTRAL ASIAN ISLAMISTS IN SYRIAN CONFLICT AND THEIR INFLUENCE TO RADICALIZATION OF HOME COUNTRIES LUBOMIR CECHE	344
 INTERNATIONAL LEGAL FRAMEWORK FOR DEALING WITH HATE SPEECH ALEXANDAR DASHTEVSKI – JANA ILIEVA	358
 SENSORY MARKETING AS A TOOL OF BRAND BUILDING IN THE INTERNATIONAL MARKET MARGARETA NADANYIOVA	371
 ECONOMIC POLICY OF TRUMP’S ADMINISTRATION AS A CONTROVERSIAL FACTOR OF GLOBALIZATION DYNAMICS CHANGES PAVEL NEUMANN	390
 CURRENRT DEVELOPMENT IN SCHENGEN: A PROOF OF ITS CRISIS OR FLEXIBILITY? MARKETA NOVOTNA	407
ABOUT THE JOURNAL OF INTERNATIONAL RELATIONS	435
GUIDE FOR AUTHORS	437

STREDOÁZIJSKÍ ISLAMISTI V SÝRSKOM KONFLIKTE A ICH VPLYV NA RADIKALIZÁCIU DOMOVSKÝCH KRAJÍN

CENTRAL ASIAN ISLAMISTS IN SYRIAN CONFLICT AND THEIR INFLUENCE TO RADICALIZATION OF HOME COUNTRIES

Lubomír Čech¹

Stredná Ázia je v súčasnosti pod tlakom nepriaznivých vnútorných i vonkajších vplyvov, ktoré súvisia s otázkou rastúceho vplyvu radikálneho islamu. Článok analyzuje faktory vonkajšieho vplyvu tohto nebezpečného fenoménu, ktorý v súčasnom postsovietskom regióne nadobudol na mimoriadnej aktuálnosti v súvislosti so vznikom tzv. Islamského štátu. Niektorí občania bývalých postsovietskych republík Strednej Ázie sa výrazne angažovali v bojových akciách „Islamského štátu“ v Sýrii a Iraku. V súvislosti s jeho očakávanou vojenskou porážkou sa stále viac hovorí o „sýrskej stope“ pri raste vplyvu radikálneho islamu v Strednej Ázii. V obsahu článku je zdôraznená reálna hrozba ďalšieho šírenia islamského radikalizmu na konkrétnych faktoch a v konkrétnych krajinách regiónu, vrátane potreby prijatia opatrení, ktoré majú šancu jeho vplyv minimalizovať.²

Kľúčové slová: sýrsky konflikt, islamský radikalizmus, Stredná Ázia, bezpečnostná hrozba, medzinárodná bezpečnosť

Central Asia is currently under the pressure of unfavorable internal and external influences related to the question of the radical Islam rising. The article analyses external factors for the dangerous phenomenon which has become exceptionally up-to-date in contemporary post-Soviet region, when speaking about the existence of so-called Islamic state. Some citizens of former post-Soviet republics of Central Asia have significantly contributed to the fights of ISIL in Syria and Iraq. When expected military defeat of it nears, more and more occurs so called “Syrian Footprint” by the rise of radical

¹ Doc. PhDr. Lubomír Čech, CSc., mimoriadny profesor. Katedra medzinárodných politických vzťahov, Fakulta medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislave, Dolnozemska 1/b, 852 35 Bratislava 5, e-mail: lubomir.cech@euba.sk

Na Fakulte medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislave pôsobí ako vedúci Katedry medzinárodne politických vzťahov. Vo svojej publikačnej a výskumnej činnosti sa venuje otázkam vplyvu islamu v ázijských krajinách a medzinárodnopolitickým súvislostiam vývoja stredoázijského regiónu.

Islam influence in Central Asia. The article describes the real threat of further spreading the Islamic radicalism to specific facts and in specific countries of the region, including the need of taking necessary measures that have the chance to minimize its influence.

Key words: Syrian conflict, Islamic radicalism, Central Asia, security threat, international security

JEL: F51, H7

1 Úvod

Základná otázka, ktorú si kladú odborníci na región Strednej Ázie a ktorá sa prelína aj obsahom tohto článku je – ako ovplyvní účasť stredoázijských islamských radikálov na sýrskom konflikte ďalší vývoj islamu a bezpečnostnú situáciu v bývalých postsovietskych republikách?

Článok tak reaguje na skutočnosť, že Stredná Ázia zaznamenáva novú etapu islamského radikalizmu, ktorý je podmienený vnútornými i vonkajšími faktormi. Vo vnútri jednotlivých stredoázijských štátov sú katalyzátorom radikalizácie sociálne a ekonomické problémy – nezamestnanosť, chudoba a korupcia (Ildirar, M. – Erhan İşcan, E. 2015). Významnou vonkajšou príčinou novej vlny radikalizácie je rast nových ohnísk napätia vo svete.

Vojna v Sýrii k nim rozhodne patrí. Obnažila rozpory medzi svetovými mocnosťami v otázkach bezpečnosti a fungovania systému medzinárodných vzťahov. Účastníci sýrskeho konfliktu dnes skúšajú pevnosť a efektívnosť existujúcich noriem systému regionálnej a medzinárodnej bezpečnosti.

Udalosti v Sýrii vytvorili podmienky pre prejavy radikálnych síl novej generácie prostredníctvom tzv. Islamského štátu (ďalej len IŠ).³ Táto teroristická organizácia zmenila charakter i meradlo teroristickej hrozby. Činnosť tzv. Islamské štátu jasne preukázala na nedokonalosť systémov regionálnej a globálnej bezpečnosti. Odsúdeniahodné teroristické akty, ktoré sa stali v posledných dvoch rokoch vo Francúzsku, Belgicku, Nemecku, Veľkej Británii a ďalších krajinách ukázali, že IŠ svojimi militantnými prejavmi ovplyvňuje udalosti nielen v rámci Blízkeho východu, ale je vážnou hrozbou aj v ostatných častiach sveta. Ako uvádza britský denník *The Independent*, až 80 % všetkých úmrtí (prevažná časť sú moslimovia), ktoré majú na svedomí islamskí radikáli, sa udialo v krajinách ako Irak, Afganistan, Pakistan, Nigéria či Sýria (Islamský štát v grafoch 2015). Teroristickým aktom boli vystavené aj postsovietske krajiny Strednej Ázie.

Masová účasť ľudí zo zahraničia sa stala druhým fenoménom vo vojenskom konflikte v Sýrii a Iraku. V júni 2016 štátny department Spojených štátov vyhlásil, že

³ Tzv. Islamský štát je známy aj ako Islamský štát v Iraku a Levante (skr. ISIL), niekedy označovaný ako Islamský štát v Iraku a Sýrii (skr. ISIS) – je sunnitská militantná teroristická organizácia, ktorá od roku 2014 ovládala rozsiahle časti Iraku a Sýrie, na území ktorých vyhlásila kalifát (pozn. autora).

viac ako 40 tisíc radikálov zo 100 krajín bojuje v Sýrii. Počet zahraničných bojovníkov v Sýrii je väčší, ako celkový počet tých, čo sa pripojili k teroristickým skupinám v Afganistane, Pakistane, Iraku, Jemene a Somálsku za posledných 20 rokov (US State Department 2016).

Bojovníci, z ktorých veľká časť má svoje korene v Strednej Ázii, sa vracajú do krajín svojho pôvodu a organizujú násilné akcie. Tento moment dnes naberá na aktuálnosti. „Islamský štát“ v priebehu roka 2017 postupne strácal svoje pozície a vývoj posledných udalostí naznačuje jeho vojenskú porážku. Tu však musíme zdôrazniť skutočnosť, na ktorú sa zabúda. Radikáli z IŠ síce budú musieť akceptovať územné straty, ale svojich ideí sa nevzdávajú. Mnohí z nich budú hľadať útočisko pre prežitie v krajinách svojho pôvodu.

2 INTERNACIONÁLNY DŽIHÁD A AFGANSKÉ POZADIE HROZBY RADIKALIZÁCIE ISLAMU V STREDNEJ ÁZII

Súčasný stav by sme mohli definovať ako dôslednú prípravu pre prežitie a budúce fungovanie radikálnych islamistických štruktúr. Ide o získavanie nových členov, logistické zabezpečenie a pod. Takto pripravené „spiacie zázemie“ by malo byť pripravené na „prebudenie“ v správnom čase a na správnom mieste.

Viacerí odborníci upozorňujú na stratégiu „Islamského štátu“, ktorý cez Afganistan usiluje o vplyv v Strednej Ázii (Vilaját Chorasán: proniknovlenie bojovníkov IGIL v Afganistan 2015). Ten tu chce vytvoriť dostatočné množstvo základní, ktoré mu umožnia rozšíriť svoj vplyv na susedné republiky Strednej Ázie – predovšetkým na Uzbekistan, Tadžikistan a Kirgizsko. Sily Talibanu, IŠ a ostatných ozbrojených skupín sa spolu odhadujú na 60 tisíc ozbrojencov s bojovými skúsenosťami („IG“ v Afganistane. Pridot li vojna v Srednjuju Aziju 2015).

Turkménsko, Tadžikistan, Uzbekistan a Kirgizsko sa už dlhší čas nachádzajú v oblasti záujmu afganských náboženských extrémistov. Sever Afganistanu obývajú Uzbeci, Tadžici, Turkméni a Kirgizi, čo významne zjednodušuje plány na prenikanie radikálnych islamistických skupín na územie bývalých sovietskych republík Strednej Ázie. Predovšetkým v Tadžikistane a Kirgizsku vznikla nepriaznivá sociálno-ekonomická a politická situácia, ktorá nahrala šíreniu radikálnych islamistických ideí.

V Uzbekistane vládne (a to aj po prezidentských voľbách v decembri 2016) veľmi kontroverzný a autoritatívny politický režim. Po rozpade ZSSR sa ekonomická situácia stredoázijských republík výrazne zhoršila. Tadžikistan a Kirgizsko sa ocitli v kritickej situácii. Masová nezamestnanosť, zníženie životnej úrovne a kvality života v kombinácii s vysokou pôrodnosťou vytvorili živnú pôdu pre radikalizáciu obyvateľstva. Extrémistická ideológia a prax nachádzala odozvu najmä medzi mladými ľuďmi (Namatov - Šerefoglu 2013). Radikalizácia moslimov Strednej Ázie podľa sýrskeho, irackého alebo afganského scenára tak vytvorila mimoriadne nebezpečnú hrozbu pre politickú stabilitu štátov regiónu a ohrozuje samotnú existenciu súčasných vládnych režimov (Abdullaev 2010).

Situácia sa podstatne zmenila od začiatku 90. rokov, keď sa rozpadol Sovietsky zväz a jeho bývalé republiky v oblasti získali samostatnosť. Odborníci vtedy hodnotili moslimskú komunitu v týchto republikách ako jednu z najvzdelanejších a najumiernejších v rámci svetovej islamskej populácie. Preto je na mieste, aby postsovietske štáty Strednej Ázie venovali zvýšenú pozornosť prebiehajúcim udalostiam v Sýrii, Iraku a Afganistane. Najmä procesom premiestňovania bojovníkov, ktorí sa dali do služieb „Islamského štátu“ a v dôsledku územných strát v Sýrii a Iraku opúšťajú svoje pozície a vracajú sa do Strednej Ázie.

3 STREDOÁZIJSKÍ BOJOVNÍCI V SÝRII

Väčšina známych radikálnych stredoázijských vojenských skupín má tesné väzby s Afganistanom, predovšetkým s hnutím Taliban. To bolo ovplyvnené blízkosťou hraníc, históriou, náboženstvom a do veľkej miery aj meniacimi sa politickými faktormi. V Afganistane tieto skupiny získali útočisko, bojovú skúsenosť a možnosť nájsť svoje miesto a postavenie v tzv. systéme globálneho džihádu. Varujúcim signálom pre bezpečnosť Strednej Ázie zo strednodobého pohľadu bola skutočnosť, že za posledné tri roky na území Sýrie a Iraku občania z bývalých postsovietskych republík vytvorili niekoľko etnických oddielov, ktoré sa organizačne podriadili Islamskému štátu (napr. „Džejš Fateh aš-Šam“). Bojové skúsenosti využili na útoky v krajinách svojho pôvodu. Týmto spôsobom sa v podmienkach „sýrskeho džihádu“ formovalo nové pokolenie radikálov. Stredoázijskí bojovníci stále viac a častejšie zaujímali v procese internacionalizácie džihádu vedúce pozície.

V posledných 20. rokoch mediálne najznámejšie bolo **Islamské hnutie Uzbekistanu** (ďalej len IHU), ktoré malo kontakty nielen s Talibanom, ale aj s al-Káidou. IHU sa usilovalo o zvrhnutie režimu prezidenta Isloma Karimova a vytvorenie islamského štátu v Uzbekistanu. Hnutie prechádzalo zmenami. Tí členovia, ktorí prešli výcvikom v Afganistane sa stávali prívržencami kozmopolitných hodnôt a opúšťali národnostnú platformu svojho boja (Gurkov 2009). Stále viac sa zbližovali s ideami hnutia Taliban. Avšak sýrsky konflikt vniesol dôležité zmeny do činnosti a ďalšieho fungovania IHU. V roku 2015 jeho vodca Usman Ghazi prisahal vernosť IŠ. Súčasne v tom čase kritizoval hnutie Taliban. Tvrdil, že zakladateľ hnutia mulla Omar zomrel už pred 14 rokmi a obvinil vedenie hnutia „zo lži, afganizácie a nepotizmu.“ To bol bezprostredný impulz pre začiatok rozpadu IHU a vytvorenie opozície časti členov hnutia proti Talibanu (Talibi rasprostranili fotografiu jakoby mŕtveho Usmana Gazi 2015).

Tento krok viedol k udalostiam v decembri 2015, keď internetové zdroje blízke hnutiu Taliban oznámili smrť vodcu a niektorých ďalších členov IHU počas stretnutia s bojovníkmi Talibanu. Dôsledkom toho bol faktický rozpad veľkej časti IHU, jedného z najlepšie pripravených stredoázijských vojenských zoskupení. Napriek kontroverziám v júni 2016 niektorí bojovníci IHU vyhlásili, že zostávajú lojálni voči

Talibanu i al-Káide. Potvrdili tým, že IHU ďalej existuje. Avšak IHU už nie je to, čím bolo a nemá vplyv, ktorým disponovalo v čase svojho vzniku.

Ďalšou skupinou bola **Únia islamského džihádu**. Tvorili ju bojovníci, ktorí sa oddelili IHU. Údaje o tejto skupine boli dosť protirečivé. Pochybnosti o reálnom fungovaní skupiny viedli dokonca k úvahám, že Únia islamské džihádu (ďalej len ÚID) je projektom špeciálnych služieb Uzbekistanu. (Džani 2009).

Avšak séria teroristických útokov v Taškente v roku 2004, ku ktorým sa skupina prihlásila, potvrdila jej existenciu a radikálne zameranie. Práve táto skupina prvýkrát v priestore postsovietskej Strednej Ázie využila pre teroristický čin samovražedného útočníka. Dlhodobo mali na ÚID vplyv afganské štruktúry al-Káidy. Istý čas bol hlavným ideológom ÚID Abu Lejt al-Libi – jeden z dôležitých poľných veliteľov Usáma bin-Ládina. Preto mala skupina ambície vystupovať v globálnom meradle (Štajnberg 2013). V roku 2007 boli v Nemecku zadržaní členovia ÚID, ktorí plánovali útok na vojenskú leteckú základňu USA v Ramsteine.

Na jeseň 2013 bola zaznamenaná zaujímavá skutočnosť. Bojovníci tejto skupiny sa pri návrate zo Sýrie nevracali do miesta svojej predošlej dislokácie na afgansko-pakistanskej hranici, ale do Kirgizska. Viacerých členov odnože ÚID – skupiny Džund al-Chalifat – zadržali aj v Turecku, ešte len pri pokuse dostať sa do Sýrie.

Skupina **Džamaat Ansarullah** (Spoločenstvo pomocníkov Allaha) bola vytvorená v roku 2006 tadžickými bojovníkmi, ktorí sa taktiež odštíepili z IHU (Barchom 2015). V začiatkoch o sebe dala vedieť výbuchmi v Chudžande (administratívne centrum sogdijskej oblasti) v septembri 2010. Tadžické vedenie obvinilo skupinu zo smrti 20 vojakov pri atentáte na vojenský konvoj v Raštskej doline v tom istom mesiaci. V roku 2011 skupina zverejnila videonahrávku, v ktorej sa obracia k moslimom Tadžikistanu a vyzýva ich k džihádu proti politike štátu. Na návrh vedenia Tadžikistanu rozhodol v máji 2012 Najvyšší súd republiky o zákaze činnosti skupiny. Podľa informácií z otvorených prameňov skupina stále aktívne pôsobí na území Afganistanu v počte asi 50 – 60 ľudí v provincii Badachšan a spolupracuje s Talibanom (Džamaat Ansarullah objaven vne zakona 2012).

Podľa niektorých informácií členovia Džamaat Ansarullah sa taktiež aktívne pripojili k „internacionálnemu džihádu“ v Sýrii (Tadžikistan boretsja s terorizmom 2014). Je známe, že stredoázijskí bojovníci zakladajú v Sýrii osobitné etické oddiely (džamaaty). Džamaat Ansarullah však kvôli nedostatku prostriedkov a zbraní pôsobí v podriadenosti väčších organizácií.

Ďalšou skupinou je **Katibat Tawhid al-Džihád**. Založil ju v roku 2014 občan Kirgizska, etnický Ujgur Sirožiddin Muchtarov (prijal meno Abu Saloh). Skupina je aktívna predovšetkým na území Kirgizska, kde sa venuje verbovaniu nových bojovníkov, ktorým potom zabezpečuje transfer do Sýrie. V období rokov 2014 až 2015 tak do Sýrie vycestovalo iba 35 ľudí z ošskej oblasti. Odhaduje sa, že skupina má

180 – 200 ľudí (Isajev 2015). Rekrutujú sa najmä z ošskej a batkenskej oblasti v Kirgizsku, džalalabádskej oblasti v Pakistane a z ujgurskej autonómnej oblasti v Číne.

V septembri 2015 sa táto skupina pripojila k **Džabchat Fateh aš-Šam** (Front al-Nusra), bývalému spojencovi al-Káidy v Sýrii. Členovia skupiny boli nasadení proti ruským vojenským silám v Sýrii (Joscelin 2015). Medzi odborníkmi prevláda názor, že skupina nemá v súčasnosti cieľ organizovať džihád v Strednej Ázii, napriek tomu Štátny výbor národnej bezpečnosti Kirgizska označil skupinu za zodpovednú za výbuch v auguste 2016 pri veľvyslanectve Číny v Biškeku.

Medzi najväčšie stredoázijské bojové zoskupenie, ktoré pôsobí v Sýrii, sa radí uzbecký **Katibat al-Imam Buchari**. Tvoria ho Uzbeci a občania ostatných stredoázijských krajín. Podľa údajov tureckej tlače ide o viac ako 400 bojovníkov (Suriye ' Savaşan Özbekistanh Direnişçiler 2014). Väčšina z nich má bojové skúsenosti z Afganistanu. Zakladateľ Salahuddin (pravým menom Amal Džurabajev) bol spolubojovníkom uzbeckých radikálnych islamistov Namanganího a Juldaša a bol od roku 1999 členom IHU. Svojimi koreňmi má preto skupina veľmi blízko k IHU.

V roku 2011 Džurabajev odišiel do Sýrie, kde v priebehu 3 rokov sformoval elitný Katibat al-Imam Buchari. V novembri 2014 boli v prostriedkoch masovej komunikácie zverejnené informácie, že táto skupina bojuje v radoch IŠ. V septembri 2015 sa oddiel pripojil k skupine Džabat Fateh aš-Šam (Weiss, C. 2016). Skupina, ktorá o sebe dala vedieť prvýkrát v Sýrii, má kontakty na hnutie Taliban.

Tadžicko-uzbecké bojové zoskupenie **Sabri džamaat** vzniklo v Sýrii začiatkom roka 2014. Na jeho čele bol Chalid al-Dagestani (Roggio 2014). Zoskupenie sa dostalo do sporu kvôli vlastníctvu protiletadlových prostriedkov so skupinou Džabat Fateh aš-Šam a z aktívnej bojovej činnosti v Sýrii sa stiahlo. Základ posledných dvoch menovaných skupín tvorí niekoľko tisícové bojové zoskupenie Uzbekov v Sýrii.

Občania bývalých postsovietskych republík Strednej Ázie bojujú aj v ďalších rusky hovoriacich skupinách bojovníkov, napr. v **Krymskom džamaate** a v štruktúrach čečenskej skupiny **Džejš al-Muhadžirin al-Ansar**, ktorej velí Omar Šišani.⁴ Táto skupina si vybudovala v Sýrii významné postavenie. Má vojnové skúsenosti a je veľmi dobre vyzbrojená. Zoskupujú sa okolo nej poloautonómne skupiny, väčšinou podľa etnickej príslušnosti. Odhady odborníkov hovoria, že v operačnej podriadenosti Šišaniho skupiny Džejš al-Muhadžirin al-Ansar bolo 8 – 12 tisíc ľudí.

⁴ Vlastným menom Tarchan Batirašvili (viac známy pod gerilovým menom Abú Umar aš-Šišání alebo Omar aš-Šišání (znamená „Omar čečenský“) je bývalý gruzínsky vojak, veterán z rusko-gruzínskej vojny a jeden z vodcov „Islamského štátu“. Jednotky pod jeho velením sa zúčastnili útokov na sýrske vojenské základne v okolí mesta Aleppo. Je považovaný za jedného z najvplyvnejších vodcov sýrskych opozičných síl (pozn. autora).

4 ŠPECIFIKA ÚČASTI KRAJÍN STREDNEJ ÁZIE V SÝRSKOM KONFLIKTE

Krajiny postsovietskej Strednej Ázie pri riešení problematiky účasti vlastných občanov na bojových akciách na území Sýrie a Iraku priznávajú existenciu tohto problému, súčasne však dodávajú, že niekedy je zahraničnými odborníkmi zveličovaný. To však neznamená, že problém neexistuje a nemal by byť riešený. Nejde pritom iba o samotných bojovníkov, ale aj o ich širšie rodinné zázemie (manželky, vdovy a nepľnoleté deti), ktorých vojna poznačila.

Sýrsky konflikt s účasťou stredoázijských bojovníkov priniesol aj isté špecifiká:

1. Na rozdiel od väčšiny ostatných zahraničných bojovníkov, bojovníci zo Strednej Ázie participovali na boji nielen proti režimu súčasného sýrskeho prezidenta Bašara Asada, ale boli zapojení do súperenia medzi rôznymi ozbrojenými zoskupeniami o územie, zdroje a moc.
2. Vznikali samostatné etnické oddiely (džamaaty) zostavené z radov občanov Strednej Ázie alebo krajín Spoločenstva nezávislých štátov. V neposlednom rade zaujímavou osobitosťou bolo, že títo ľudia prichádzali s celými rodinami. Odhadom išlo o 150 – 160 rodín z Tadžikistanu a asi 65 rodín z Kirgizska (Karin, 2017, s. 16). Veľké straty na životoch bojovníkov IŠ nastrojú otázku ďalšieho osudu vdov a detí týchto bojovníkov. Časť zostáva v bojovej zóne, niektorí pozostalí odišli do Turecka, Egypta a iných krajín. Vdovy a deti, ktoré zostali môžu byť ľahkým cieľom pri náboře do ďalšej teroristickej činnosti.
3. Stredoázijskí bojovníci sa v mnohých prípadoch dostali na vedúce posty v štruktúrach teroristických skupín. Napriek tomu že počet bojovníkov zo Strednej Ázie nie je veľký, postupne zaujali vysoké posty v rôznych skupinách. Podľa údajov OSN patrili stredoázijskí bojovníci spolu s etnickými Čečencami z Ruska k veliteľským špičkám IŠ.
4. Náboroví pracovníci IŠ boli mimoriadne úspešní pri získavaní nových bojovníkov medzi pracovnými migrantmi na území Ruskej federácie.

Rôzne výskumy pracujú s rôznymi počtami bojovníkov zo Strednej Ázie v Sýrii. Odvolávať sa na ne by bolo nezodpovedné, pretože chýbajú presné údaje a najmä možnosť ich overenia. Podstatné je, že spory expertov o počte týchto bojovníkov veľakrát odvracajú pozornosť od samotnej podstaty problému. Ak by aj išlo iba o desiatky ľudí, je potrebné si uvedomiť, že Stredná Ázia má problém a musí ho riešiť.

V prípade **Uzbekistanu** platí, že táto krajina má vlastnú a špecifickú históriu rozvoja náboženského extrémizmu. Islamské hnutie Uzbekistanu bolo jedným z prvých bojaschopných stredoázijských zoskupení. Až neskôr sa objavili skupiny, ktoré sme charakterizovali na inom mieste tohto článku.

Vojna v Sýrii začala ďalšiu etapu vývoja uzbeckého radikalizmu. Veľké uzbecké bojové formácie ako „Katibat al-Imam Buchari“ a „Katibat Tawhid al-Džihád“ mali predné miesto v štruktúrach teroristickej organizácie „Džabchat Fateh aš-Šam“ – pôvodne bunky al-Káidy v Sýrii. Turecké zdroje uviedli, že v Sýrii bojuje asi 3 – 3,5 tisíc občanov Uzbekistanu (Karin, 2017, s. 21). Predstavitelia uzbeckej Služby národnej bezpečnosti operovali s číslom 500 – 600 ľudí. Presné údaje nie sú k dispozícii (IGIL verbujet kvalifikovaných rabotnikov iz Uzbekistana 2015).

Z **Tadžikistanu** vycestovalo do Sýrie najviac občanov spomedzi ostatných krajín regiónu. Medziročný nárast v rokoch 2014 a 2015 bol päťnásobný. V roku 2014 to bolo 200 občanov, v roku 2015 už 1000 občanov republiky. Väčšinou sú to obyvatelia južných oblastí krajiny. Za prvých šesť mesiacov roka 2016 bolo zadržaných 368 členov teroristických organizácií. Z toho sa 133 hlásilo k IŠ, 18 ku skupine „Moslimské bratstvo“ a 10 k „Islamském hnutiu Uzbekistanu“ (Barchom 2016).

V dôsledku tak veľkého počtu angažovanosti vlastných občanov vo vojenskom konflikte v Sýrii, bol Tadžikistan jedným z prvých štátov v Strednej Ázii, ktorý sprísnil zákonné postihy voči občanom, zúčastňujúcich sa bojových akcií v zahraničí (Muchammadradžab 2014). Zákonné postihy odňatia slobody sa pohybovali v rozmedzí 12 – 20 rokov. Takéto ustanovenie v Trestnom zákone predtým nebolo. Tadžickí predstavitelia podľa údajov z médií vyhlásili možnosť návratu bez trestného postihu tým, ktorí sa dobrovoľne zo Sýrie vrátia a svoje konanie oľutujú. Zatiaľ sa tak stalo iba v prípade dvoch žien.

V **Turkménsku** sú údaje tohto charakteru utajované a nie sú k dispozícii. V západných médiách pracujú analytici s údajmi z roku 2013. Tie hovoria o počte 190 bojovníkov z krajiny, ktorí sa angažovali v sýrskom konflikte. Patrili k rôznym teroristickým skupinám. Namiesto je spomenúť, že nezriedka si niektorí autori mýlia občanov Turkménska s ostatnými etnickými turkickými skupinami pôsobiacimi v Sýrii a Iraku. To len zvyrazňuje problém vierohodnosti údajov o angažovanosti Turkménov na sýrskom bojisku.

Kirgizsko je vystavené vysokému stupňu teroristického ohrozenia. Vládne zdroje silových ministerstiev poukazujú na to, že väčšina vracajúcich sa z bojových zón IŠ nemá záujem prispôbiť sa starým podmienkam života a plánuje podieľať sa na príprave a realizácii násilných akcií, zameraných na zastrašenie obyvateľstva a nátlak na štátnu moc. Iba v priebehu mesiaca február v roku 2014 kirgizské bezpečnostné sily uväznili v priebehu špeciálnych operácií 10 občanov ošskej oblasti, ktorí plánovali sériu teroristických akcií na území republiky. Časť z nich prešla prípravou v táboroch teroristických organizácií v Sýrii a priamo sa zúčastnila bojových operácií. V októbri 2013 boli zadržaní bojovníci, ktorí sa vrátili zo Sýrie a ktorí pripravovali bombové útoky na výročie nezávislosti Kirgizska a počas konania

summitu Šanghajskej organizácie pre spoluprácu. Išlo opäť o dvoch Kirgizov z ošskej oblasti a jedného občana kazašského pôvodu.

Podľa oficiálnych údajov z roku 2015 do Sýrie s cieľom účasti na bojových akciách vycestovalo 571 občanov Kirgizska (Kaukenova, 2016). V rámci tohto počtu to znamenalo 63 rodín (Marčenko 2015) a 100 neplnoletých detí (Ganeva 2016). Zaujímavou skutočnosťou je, že asi 80 % celkového počtu osôb boli etnickí Uzbekovia (Paraščuk – Baľsamaki 2015).

V júli 2015 kirgizský prezident A. Atambajev podpísal zákon o zmenách v legislatíve krajiny, zavádzajúci trestný postih za účasť občanov v ozbrojených konfliktoch v zahraničí. V súlade s týmito zmenami Trestný zákon ukladá trest odňatia slobody až na 12 rokov.

Kazachstan bol jednou z prvých krajín, ktorý sa stretol s problematikou pomerne širokej účasti svojich občanov v propagandistickej činnosti veľkých teroristických skupín, najmä „Islamského štátu.“ Sú o tom dôkazy v podobe rôznych videozáznamov z produkcie propagandistov IŠ, ktoré informovali o počtoch a činnosti kazašských bojovníkov. Za najnebezpečnejšie bolo považované zneužitie neplnoletých detí kazašských bojovníkov pre propagandistické účely. Príkladom bol videozáznam IŠ, v ktorom chlapec vo veku asi 10 rokov vykonáva popravu vraj dvoch agentov Federálnej bezpečnostnej služby Ruskej federácie. Tento chlapec už údajne vystupoval vo videách o kazašských občanoch bojujúcich v Sýrii v októbri 2014. Účinkoval aj v úplne prvom videozázname o občanoch Kazachstanu odchádzajúcich do Sýrie z októbra 2013. Bol to jeden z prvých prípadov účasti neplnoletého dieťaťa na vykonávaní tzv. „spravodlivosti IŠ“, využitý pre propagandistické účely. Podľa hodnotenia expertov, bolo toto video vyrobené ako inscenačné video a malo za cieľ zastrašiť spolupracovníkov špeciálnych služieb a propagovať schopnosti a odhodlanie mladého pokolenia chalífátu. V marci 2016 oficiálne miesta vedenia krajiny vyhlásili, že v Sýrii a Iraku bojuje asi 200 Kazachov a že spolu s nimi sa nachádzajú v oblasti aj ich ženy a deti (Kaukenova 2016).

Kazachstan podobne ako ostatné bývalé postsovietske republiky Strednej Ázie prijal legislatívne opatrenia, aby zamedzil odchodu svojich občanov bojovať za IŠ. V apríli 2014 bol prijatý zákon, ktorý definuje úmyselnú protiprávnú účasť občanov Kazachstanu v ozbrojených konfliktoch (alebo za účasť v bojovej činnosti na teritóriu cudzieho štátu, alebo pri podozrení zo žoldnierstva) ako trestný čin. Pri naplnení skutkovej podstaty tohto trestného činu hrozí trest odňatia slobody na 3 – 7 rokov. V máji 2014 bol podľa tejto novely Trestného zákona odsúdený prvý občan Kazachstanu, ktorému bola dokázaná účasť na bojoch v Sýrii.

5 MODERNÉ INFORMAČNÉ PROSTRIEDKY AKO ÚSPEŠNÝ NÁSTROJ ZÍSKAVANIA PODPOROVATEĽOV ISLAMSKÉHO ŠTÁTU

V dnešnej dobe už nikto nepochybuje o významnom vplyve moderných elektronických prostriedkov na myslenie a konanie ľudí. Zistili to aj ideológovia konzervatívneho Talibanu, ktorí v začiatkoch svojho pôsobenia zakazovali aj počúvanie rádia a sledovanie televízie. Nové pokolenie vodcov tohto hnutia využíva široké spektrum prostriedkov virtuálneho sveta pre svoju činnosť. Sila tohto nového fenoménu sa v moslimských krajinách potvrdila aj v priebehu „arabskej jari“.

Jedným z kľúčových momentov úspešného získavania stredoázijských bojovníkov pre podporu „islamského štátu“ bola rozsiahla propaganda na internete. Na známom a populárnom Youtube bolo možné nájsť obrovské množstvo materiálov profesionálne i amatérsky spracovaných prezentácií o činnosti teroristických organizácií. O ich popularite svedčia stovky tisíc prezretí.

Islamistickí radikáli si sú toho dobre vedomí a virtuálne získavanie priaznivcov sa pre nich stalo významným nástrojom manipulácie. Celý problém sa komplikuje čím ďalej tým viac – je totiž čoraz zložitejšie ustrážiť (alebo mať pod kontrolou) záležitosti v zmysle právnej a spoločenskej ochrany jednotlivca a celej spoločnosti. Pokiaľ štátne orgány a ich bezpečnostné zložky blokovali zdroje s extrémistickým a teroristickým kontextom, tak v poslednej dobe sa nie vždy darí včas vykonávať zodpovedajúce opatrenia. Taký nárast aktivít a záujmu väčšiny teroristických skupín o sociálne siete nikto nečakal. Príkladom môže byť napr. Twitter, kde sa vedie aktívna propaganda ideológie vojny a „džihádu“.

Zaujímavým novým momentom bolo obmedzenie aktivity a komunikácie stredoázijských bojovníkov v ruskojazyčnej časti internetu a čiastočne aj na ruských sociálnych sieťach „VKontakte“ a „Odnoklassniki“ (Paražčuk – Klevcova 2016). Príčina môže byť v náraste množstva majiteľov kont, ale aj zosilneným monitoringom sociálnych sietí zo strany špeciálnych služieb. Preto bolo zaznamenané, že „Islamský štát“ časť svojich propagandistických aktivít a náboru preniesol na službu mobilných sietí Telegram.

Pripravenosť teroristických skupín využívať moderné možnosti internetu a ostatných informačných technológií pre vzťahy s verejnosťou je skutočne mimoriadne vysoká. Len v roku 2015 špeciálne štruktúry Organizácie zmluvy o kolektívnej bezpečnosti prerušili aktivity viac ako 57. tisícom informačných zdrojov, prostredníctvom ktorých sa uskutočňoval nábor občanov Strednej Ázie (Sirijsko arabskoje informacionnoje agencstvo 2015).

Napriek reštrikčným opatreniam oficiálnych štátnych štruktúr, môžeme na príklade dvoch udalostí z roku 2016 poukázať na úspešnosť vplyvu tohto pôsobenia. Predpovede o aktivizácii radikálnych buniek a negatívnom pôsobení internetovej propagandy sa naplnili. Príkladom tohto negatívneho trendu boli teroristické akty v Kazachstane a Kirgizsku v lete 2016.

V Kazachstane skupina radikálov v júni 2016 uskutočnila sériu teroristických útokov, v dôsledku ktorých zahynuli civilisti, príslušníci ozbrojených síl i samotní atentátnici. Ako sa potvrdilo, hlavným katalyzátorom týchto tragických udalostí bola internetová propaganda „Islamského štátu.“

V júni 2016 v kazašskom meste Aktobe skupina radikálov uskutočnila niekoľko násilných akcií, pri ktorých zahynuli civilní občania, vojaci i samotní aktéri teroristických útokov. Podľa informácií tajných služieb, atentátnici reagovali na zverejnenú audionahrávku s príhovorom oficiálneho predstaviteľa „Islamského štátu“ Abu Mohammeda al-Adnaniho, ktorý vyzýval k džihádu.

Tento teroristický čin nebol organizovaný skupinou, ktorá by patrila k pobočke z niektorých medzinárodných teroristických organizácií. Ich aktivity neboli realizované na príkaz z centra a nesúviseli bezprostredne s akciami medzinárodných radikálnych skupín. Bola to akcia „spiacej“ radikálnej bunky a uskutočnená zvnútra. Vážnu hrozbu treba vidieť v spontánnosti akcie, bez predchádzajúceho plánovania. Takéto konanie je veľmi ťažké odhaľovať a časovo vopred predpokladať.

Samovražedná teroristická akcia v Biškeku v auguste 2016, keď atentátnik vrazil vozidlom do brány veľvyslanectva Čínskej ľudovej republiky a odpálil bombu vo svojom aute, bola príkladom nebezpečnosti vonkajšie vplyvu. Bola demonštráciou hrozby stredoázijských radikálnych skupín destabilizovať situáciu v krajine.

6 ZÁVER

Tendencie vývoja medzinárodných vzťahov vo svete smerujú k tomu, že krajiny postsovietskej Strednej Ázie budú mať záujem zachovať v regióne súčasnú rovnováhu síl. To je dané predovšetkým skutočnosťou, že vnútorní i vonkajší hráči zainteresovaní v tomto geopolitickom priestore vychádzajú zo svojich možností a budú zaisťovať svoje záujmy (vrátane bezpečnostných).

V strednodobej perspektíve sa Stredná Ázia nevyhne reálnemu stretu s globálnym vplyvom svetových politických zmien. Stredoázijské režimy budú musieť reagovať a hľadať odpovede na nové otázky. Tie budú determinované v prvom rade výzvami vnútorného charakteru, umožňujúce riešiť sociálno-politickú modernizáciu.

Zníženie radikálnych nálad bude jednou z prvoradých úloh pri zaistení bezpečnosti v regióne. Tomu musí zodpovedať efektívne riešenie ostrých sociálnych a ekonomických problémov, boj s korupciou, realizácia reforiem v oblasti vzdelávania, širšia informačná reakcia na aktuálne otázky spoločnosti spolu s premysleným blokováním radikalizmu.

K množstvu preventívnych opatrení pridajme zosilnenie kontroly nad pohybom občanov pri príchode do krajiny a pri vycestovaní (najmä do destinácií, kde prebieha bojová činnosť). Medzi významné opatrenia patrí aj finančný monitoring a zachytenie priamych a nepriamych kanálov financovania medzinárodných teroristických skupín.

Pre krajiny Strednej Ázie bude veľmi dôležité nedopustiť prenos teroristických aktivít na vlastné teritórium. Faktor tzv. „sýrskej stopy“, majúcej vplyv na rast radikálneho islamu v postsovietskej Strednej Ázii mal a má svoje konkrétne prejavy:

- účasť občanov Strednej Ázie v bojových akciách v Sýrii a Iraku na strane al-Káidy alebo tzv. „Islamského štátu“. To pritiahlo pozornosť veľkých teroristických organizácií a ovplyvnilo ich vnímanie regiónu ako priaznivo naklonenému a možnej budúcej základni pôsobenia;
- v snahe o väčšiu podporu a získanie priazne a legitímnosti v očiach vodcov väčších teroristických zoskupení, sa stredoázijskí bojovníci uchýľovali k najhorším spôsobom boja (vrátane využívania detských bojovníkov pri popravách rukojemníkov);
- posilňovanie postavenia stredoázijských islamistov v hierarchii al-Káidy a IŠ dospelo do situácie tzv. generačnej výmeny, keď bojovníci zo Strednej Ázie získavali kľúčové pozície vo veľkých teroristických skupinách. Následkom toho nie je v budúcnosti vylúčená výraznejšia orientácia týchto skupín na krajiny Strednej Ázie;
- bezprostredné zosilnenie hrozby terorizmu v regióne Strednej Ázie je spojené s návratom samotných bojovníkov, v súvislosti s vojenskými neúspechmi a možnou porážkou IŠ. V ostatných rokoch bolo evidovaných viacero prípadov, keď po predchádzajúcom bojovom výeviku v Sýrii títo stredoázijskí občania plánovali realizáciu teroristických akcií na území svojej domovskej krajiny.

V Strednej Ázii je systém bezpečnosti nerozlučne spätý s globálnym bezpečnostným systémom. „Nové výzvy“ v podobe radikálneho islamu a hrozby nárastu terorizmu nevyhnutne budú preto súčasťou politického života krajín stredoázijskej oblasti.

POUŽITÁ LITERATÚRA:

1. ILDIRAR, M. - ERHAN İŞCAN, E. (2015). Corruption, Poverty and Economic Performance: Eastern Europe and Central Asia (ECA) Countries. [Online.] In: *Çukurova University, Turkey, 2015*. [Citované 25. 09. 2017.] Dostupné na internete: <<http://aves.cu.edu.tr/YayinGoster.aspx?ID=2023&NO=10>>.
2. Islamský štát v grafoch (2015). [Online.] In: *Parlamentnelisty.sk, 15. 11. 2015*. [Citované 25. 09. 2017.] Dostupné na internete: <<http://www.parlamentnelisty.sk/arena/monitor/Islamsky-stat-v-grafoch-Pozrite-si-kde-v-zapadnej-Europe-je-najviac-Alahovych-bojovnikov-256223>>.
3. Over 40,000 foreign militants from 100 countries fighting in Syria (2016). [Online.] In: *RT News, 3. jun 2016*. [Citované 25. 09. 2017.] Dostupné na internete:

- <<https://www.rt.com/usa/345269-40000-foreign-terrorists-syria/>>.
4. Vilaját Chorasán: proniknovlenije bojevikov IGIL v Afganistan (2015). [Online]. In: *news.mail.ru*, 12. 2015. [Citované 17. 09. 2017.] Dostupné na internete: <<https://news.mail.ru/incident/>>.
 5. „IG“ v Afganistane. Pridjot li vojna v Srednjuju Aziju (2015). [Online.] In: *topwar.ru*, 16. 10. 2015. [Citované 17. 09. 2017.] Dostupné na internete: <<https://topwar.ru/84484-ig-v-afganistane-pridet-li-voyna-v-srednyuyu-aziyu.html>>.
 6. NAMATOV, N. - ŞEREFOĞLU, K. (2014). *The religious extremism in Central Asia: Expansion of Taliban in Central Asia after the withdrawal ISAF troop of NATO coalition from Afghanistan in 2014*. LAP LAMBERT Academic Publishing, 2014. 244 s. ISBN 978-3659541360.
 7. ABDULLAEV, K. (2010). Integrating Political Islam In Central Asia: The Tajik Experience. [Online.]. In: *kamolkhon.com*, 3. 11. 2010 [cit. 26. 09. 2017.] Dostupné na internete: <<http://www.hizb-ut-tahrir.org/english/english.html>>.
 8. GURKOV, A. (2009). Islamskoje dviženiej Uzbekistana rassirjajet svoju geografiju. [Online.] In: *DW.com*, 24. 12. 2009. [cit. 26. 09. 2017.] Dostupné na internete: <www.dw.com>.
 9. Talibi rasprostranili fotografiju jakoby mertvogo Usmana Gazi 2015. [Online.] In: *Radio Ozodlik*, 11. 12. 2015. [cit. 20. 09. 2017.] Dostupné na internete: <<http://www.ozodlik.org>>.
 10. DŽANI, F. (2009). Što takoje „Sojuz islamskogo džihada“: Vydumka specslob ili „dočka“ „al-Kaidy“? [Online.] In: *FerganaNews*, 28. 09. 2009. [cit. 23. 09. 2017.] Dostupné na internete: <www.Fergananews.com>.
 11. ŠTAJNBERG, G. (2013). „Sojuz islamkovo džihada“: portret terorističeskoj organizacii [Online.] In: *AntiTerror*, 04. 10. 2013. [cit. 24. 09. 2017.] Dostupné na internete: <<http://antiterror.today.com>>.
 12. BARCHOM, H. (2015). „Džamaat Asapillach“ vazraždaetstja. [Online.] In: *CA online*, 08.12. 2015. [cit. 25. 09. 2017.]. Dostupné na internete: <www.inozpress.kg>.
 13. Džamaat Ansarullah objavljen vne zakona (2012). [Online.] In: *Radio Ozodi*, 03.05. 2012. [cit. 23. 09. 2017.] Dostupné na internete: <<http://rus.ozodi.org>>.
 14. Tadžikistan boretsja s terorizmom (2014). [Online.] In: *AntiTerror*, 27.06. 2014. [cit. 25. 09. 2017.] Dostupné na internete: <<http://counter-terror.kz>>.
 15. ISAJEV, A. (2015). Terroristy zapreščeny oficial'no. [Online.] In: *Delo. Kg*, 28.05 2015. [cit. 25. 09. 2017.] Dostupné na internete: <<http://delo.kg>>.

16. JOSCELIN, T. (2015). Al –Kaeda brigade claims attack on Russia forces in Syria. [Online.] In: *ThreatMatrix*. 30.09. 2015. [cit. 27. 09. 2017.] Dostupné na internete: <www.longwarjournal.org>.
17. Suriye ' Savaşan Özbekistanh Direnişçiler 2014. [Online.] In: *IncaNews*. 06. 02. 2014. [cit. 28. 09. 2017.] Dostupné na internete: <www.incanews.com>.
18. WEISS, C. 2016. Uzbek groups part of new offensive in southern Aleppo. [Online.] In: *Threat Matrix*. 07. 07. 2016. Dostupné na internete: <www.longwarjournal.org>.
19. KARIN, E.T. (2017). *Dilemmy bezopasnosti Central'noj Azii*. IFRI France, № 98, fevral' 2017. 31 s. ISBN 978-2-36567-671-7.
20. IGIL verbujet kvalificirovannyh rabotnikov iz Uzbekistana (2015). [Online.] In: *StanRadar*. 04.09. 2015. [cit. 28. 09. 2017.] Dostupné na internete: <www.stanradar.com>.
21. MUCHAMMADRADŽAB, M. (2014). V otnošeniji desjati žitelej sogdijskoj oblasti zaveli ugotovnyje dela za učastije v džihade. [Online.] In: *Radio Ozodi*. 15. 10. 2014. [cit. 22. 09. 2017.] Dostupné na internete: <<http://rus.ozodi.org>>.
22. BARCHOM, N. 2016. V Tadžikistane snižajetsja vyjezd molodjoži v Syriju. [Online.] In: *CA online*. 23.08. 2016. Dostupné na internete: <www.inozpress.kg>.
23. KAUKENOVA, S. (2016). 200 kazachstancov v meste s semjami vojujut v Syrii i Irake. [Online.] In: *Vlast.kz*. 02. 03. 2016. [cit. 28. 09. 2017.] Dostupné na internete: <<http://vlast.kz>>.
24. MARČENKO, I. (2015). V Syrii i Irake pogibli 45 graždan Kyrgyzstana. [Online.] In: *24.KG*. 08. 09. 2015. [cit. 26. 09. 2017.] Dostupné na internete: <<http://24.kg>>.
25. GANYJEVA, N. (2016). Iz Kyrgyzstana v Syriju vyvezli okolo 100 detej. [Online.] In: *24.KG*. 31. 05. 2016. [cit. 27. 09. 2017.] Dostupné na internete: <<http://m.24kg.org>>.
26. PARAŠČUK, J. – BAĽSAMAKI, A. (2015). Zaderžannyh ubekov podozrevajut v popytkach vyjechať v Syriju. [Online.] In: *Radio Azattyk*. 09. 09. 2015. [cit. 29. 09. 2017.] Dostupné na internete: <<http://rus.azattyk.org>>.
27. PARAŠČUK, J. – KLEVCOVA, A. (2016). Central'noaziatskije i rossijskije bojeviki uchodjat iz socsetej. [Online.] Radio Azattyk. 06. 11. 2016. [cit. 22. 09. 2017.] Dostupné na internete: <<http://rus.azattyk.org>>.

MEDZINÁRODNÝ PRÁVNÝ RÁMEC PRE RIEŠENIE NENÁVISTNEHO PREJAVU

INTERNATIONAL LEGAL FRAMEWORK FOR DEALING WITH HATE SPEECH

Aleksandar Dashtevski, Jana Ilieva¹

Rozsiahle využívanie sociálnych sietí vyvoláva šírenie nenávisťných prejavov. Je ťažko rozlíšiteľné či ide o nenávisťný prejav, zločin z nenávisťi alebo iné formy diskriminácie. Právne predpisy v tejto oblasti nie sú jasné, a sociálne siete zvyčajne zostávajú mimo právneho rámca, čo vytvára pre inštitúcie ďalší zmätok. V skutočnosti, nenávisťné prejavy nie sú v mnohých krajinách penalizované. Z toho dôvodu je potrebné nájsť iné mechanizmy na predchádzanie a zníženie výskytu nenávisťného prejavu na najnižšiu možnú úroveň. Všetky formy médií, či už online alebo offline, môžu zohrávať kľúčovú úlohu pri šírení a boji proti nenávisťným prejavom. Hlavným cieľom tohto článku je preukázať, že súčasný systém je nedostatočný, a zároveň navrhnúť aj opatrenia (iné ako legálne) na prevenciu nenávisťných prejavov, nakoľko absencia ich penalizácia trestným právom, ale ktoré zraňujú cty a dôstojnosť ľudí.

Kľúčové slová: sloboda prejavu, nenávisťný prejav, dohovor, výhrady

The extremely large usage of social networks has provoked wide spread of hate speech. One is not being able to make a difference whether it comes to hate speech, hate crime or other form of discrimination. Legislation in this area is not clear and social networks usually remain outside the laws and this creates further confusion for the institutions. In fact, in many countries the

¹ Aleksandar Dashtevski, PhD., Assistant Professor, University of Tourism and Management in Skopje, Blvd. Partizanski Odredi, bb, 1 000 Skopje, R. Macedonia, e-mail: a.dashtevski@utms.edu.mk

Holds PhD in Political Science and is enrolled as Professor of political and law subjects at the University of Tourism and Management in Skopje. He is actual President of the State Commission for Protection against Discrimination

Jana Ilieva, PhD., Assistant Professor, University of Tourism and Management in Skopje, Blvd. Partizanski Odredi, bb, 1 000 Skopje, R. Macedonia, e-mail: j.ilieva@utms.edu.mk

Holds PhD in Legal Sciences and is enrolled as Professor of law subjects at the University of Tourism and Management. She is Vice-Dean for Instructions at the Faculty of HR Management and Associate Fellow of World Academy of Art & Science (WAAS).

hate speech is not penalized. Therefore, we need to find other mechanisms to prevent and reduce the occurrence of hate speech to the lowest possible level. All forms of media, whether online or offline, can play crucial role both in disseminating and combating hate speech. The aim of this paper is to show that the current system is insufficient and to introduce hate speech prevention means, other than legal, because hate speech is not penalized with the criminal law and it is violating the feelings and dignity of people.

Key words: freedom of expression, hate speech, convention, reservations

JEL: K33, K38

1 INTRODUCTION

Hate speech is severe violation of the foundational axiom of international human rights: inherent dignity and equality of every individual. There are various definitions of hate speech, but in general, the term is usually used to refer to expressions that are abusive, insulting, intimidating or harassing and/or which incite violence, hatred or discrimination against groups identified by a specific set of characteristics (Mafeza 2016). Hence, hate speech may take the form of the public denial, trivialisation, justification or condonation of crimes of genocide, crimes against humanity or war crimes which have been found by courts to have occurred, and of the glorification of persons convicted for having committed such crimes. There is, however, a big divide between the United States and other western democracies. In the United States, hate speech is given wide constitutional protection, whereas under international human rights covenants and in other western democracies, such as Canada, Germany, and the United Kingdom, it is largely prohibited and subjected to criminal sanctions (Herz & Molnar 2012).

Hate speech has huge negative effect on the harmed persons but also may harm "the dignitary order of society" (Waldron 2012). Indeed, not only do individuals exposed to hate speech suffer a loss of dignity, self-esteem and sense of belonging to the community, but the targeted group also suffers estrangement from society, a loss of cultural identity, and group reputation (Bakircioglu 2008). As Alexander Tsesis has observed, "Prejudicial speech initiates, perpetuates, and aggravates socially accepted misrepresentation about outgroups.... The greater the barrage of misethnic and subordinating stereotypes, the more likely it is that persons with intense hatreds will release their pent-up frustration and angers on vulnerable minorities" (Shaw 2012). Freedom of expression and opinion, tolerance and respect for the equal dignity of all human beings is of paramount significance for a democratic and pluralistic society. However, that freedom of expression and opinion is not an unqualified right and it must not be exercised in a manner inconsistent with the rights of others.

Even though hate speech is not definitively defined or enshrined in international law, there are provisions that identify expressions considered as hate speech (Sirmeo 2015). Promoting substantive equality among human beings, including freedom from discrimination, is a foundational idea in human rights, and this is reflected in the very first article of the Universal Declaration on Human Rights (UDHR), adopted by the UN General Assembly in 1948, which states: "All human beings are born free and equal in dignity and rights" (Mendel 2010). All these

international documents which refer to the prevention and punishment of hate speech can be divided in three groups: UN treaties, The European Convention of Human Rights and other European treaties. Implementation of these documents in the member states of the UN and the Council of Europe, will surely contribute to the prevention and successful dealing with hate speech.

Therefore, in this paper we will focus on discovering alternative ways to prevent the hate speech as this issue is generally not being addressed in the criminal laws today.

2 UN DOCUMENTS PERTAINING TO THE PREVENTION AND PUNISHMENT OF HATE SPEECH

In order to achieve the goal of this paper, we have to make insight in the existing international human rights documents pertaining to hate speech.

As already mentioned above, the spread of social networks has motivated the hate speech to rise in very large sizes. Therefore, it is necessary for the states to adopt certain international documents and withdraw their reservations to the documents dealing with hate speech. The most important document is International Covenant on Civil and Political Rights.² The International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR), adopted by the UN General Assembly in 1976, guarantees equality and non-discrimination in the enjoyment of rights in terms similar to the UDHR.³

As of July, 2016, there are more than 17 countries who, while ratifying, acceding to or signing the ICCPR, entered reservations concerning the obligations for advocacy of hatred on national, racial or religious grounds set forth in Article 20 (2) of the ICCPR or even to the whole article. In order to promote greater participation and cooperation, and in order to overcome differences of opinion and interests of the states, the Vienna Convention on the Law of Treaties allows countries (and international organizations) to declare stocks of contracts when signing, ratifying or acceding to the treaty.

The most controversial article in terms of hate speech is article 20, which reads: “Any propaganda for war shall be prohibited by law. Any advocacy of national, racial or religious hatred that consists incitement to discrimination, hostility or violence shall be prohibited by law”.

This article urges states to prohibit by law certain form of extreme speech, thus not only allowing for a special restriction on free speech but in fact, obliging State parties to fight a certain form of extreme speech through prohibitive efforts.

² Adopted and opened for signature, ratification and accession by General Assembly resolution 2200A (XXI) of 16 December 1966 entry into force 23 March 1976, in accordance with Article 49

³ Towards an interpretation of article 20 of the ICCPR: Thresholds for the prohibition of incitement to hatred, A study prepared for the regional expert meeting on article 20, Organized by the Office of the High Commissioner for Human Rights, Vienna, February 8-9, 2010

The wording of article 20 of the ICCPR is rarely, if ever, found enshrined in domestic legislation and this absence of reference to “incitement” in domestic legislation suggests that states are either unwilling to take on the language of the ICCPR’s Article 20 or are simply ignorant of it (OCHCR 2010).

Nevertheless, Article 20(2) has proven highly controversial and is variously criticised as being overly restrictive of free speech or as not going far enough in the categories of hatred it covers (Article 19 2017).

However, most of the reservations (to this article) are intended not to uphold the constitutional rights, but simply to cancel treaty-mandated rights and hence we can legitimately ask the question about the real intention of the countries - parties to Article 20, whether they intend to ratifying or acceding to contribute to the development of human rights in the area of hate speech or doing it only as a symbolic gesture?

The same practice is found in the similarly reserved article 4 of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination, considered as the “key article” of the Convention. Article 4 condemns all propaganda and all organizations which are based on ideas or theories of superiority of one race or group of persons of one colour or ethnic origin, or which attempt to justify or promote racial hatred and discrimination in any form, and undertake to adopt immediate and positive measures designed to eradicate all incitement to, or acts of, such discrimination and, to this end, with due regard to the principles embodied in the Universal Declaration of Human Rights and the rights expressly set forth in article 5 of this Convention.⁴

A number of parties have reservations on this article, and interpret it as not permitting or requiring measures that infringe on the freedoms of speech, association or assembly which makes them incompatible with the object and purpose of the treaty.

This UN Convention defines and punishes racial discrimination and obliges states to amend their national laws and policies that create or support racial discrimination. The Convention contains a non-exhaustive list of rights and freedoms, especially where racial discrimination should be prohibited and eliminated.

The chapeau of article 4 incorporates the obligation to take “immediate and positive measures” to eradicate incitement and discrimination, a stipulation that

⁴ article 4 of ICERD. According to this Convention, inter alia:

- (a) Shall declare an offence punishable by law all dissemination of ideas based on racial superiority or hatred, incitement to racial discrimination, as well as all acts of violence or incitement to such acts against any race or group of persons of another colour or ethnic origin, and also the provision of any assistance to racist activities, including the financing thereof;
- (b) Shall declare illegal and prohibit organizations, and also organized and all other propaganda activities, which promote and incite racial discrimination, and shall recognize participation in such organizations or activities as an offence punishable by law;
- (c) Shall not permit public authorities or public institutions, national or local, to promote or incite racial discrimination.

complements and reinforces obligations under other articles of the Convention to dedicate the widest possible range of resources to the eradication of hate speech. In general recommendation No. 32 (2009) on the meaning and scope of special measures in the Convention, the Committee summarized “measures” as comprising “legislative, executive, administrative, budgetary and regulatory instruments...as well as plans, policies, programmes and...regimes”.⁵ The Committee recalls the mandatory nature of article 4, and observes that during the adoption of the Convention, it “was regarded as central to the struggle against racial discrimination”,⁶ an evaluation which has been maintained in Committee practice. Article 4 comprises elements relating to speech and the organizational context for the production of speech, serves the functions of prevention and deterrence, and provides for sanctions when deterrence fails. The article also has an expressive function in underlining the international community’s abhorrence of racist hate speech, understood as a form of other-directed speech which rejects the core human rights principles of human dignity and equality and seeks to degrade the standing of individuals and groups in the estimation of society.⁷

Most liberal democracies conform international human rights law obligations to the contours of local law via reservations and related mechanisms, and many do not permit the treaties to be enforced in domestic courts. As Tyagi accurately notes, “It is apparent that, in spite of assuming the leadership of the human rights movement, the West remains unwilling to accept international human rights law wholeheartedly” (Tyagi 2001).

In addition, we will give an example of hate speech which confirms that these documents can not help punishing the hate speech. The famous TV show “Milenko Nedelkovski Show” is, broadcasted in the Republic of Macedonia for over 12 years. In his January-February 2016 issue, the TV host said that in his opinion the homosexuality is a disease. In this particular case, Article 20 of the abovementioned convention can not be applied because it is an opinion expressed by an appellant (freedom of expression). Furthermore the article 20 is widely reserved article by the States, including the Republic of Macedonia. In such cases, acting preventively against the expression and repetition of such views is crucial and this can be done if the competent bodies for equality and electronic communications warn the journalists who use such speech not to do so until their consciousness changes. Besides there are other ways to prevent hate speech, such as early education and political will to change

⁵ Official Records of the General Assembly, Sixty-fourth Session, Supplement No. 18 (A/64/18), annex VIII, para. 13.

⁶ General recommendation No. 15, para. 1.

⁷ United Nations, International Convention on the Elimination on of All Forms od Rasial Discrimination , CERD/G/gc35, 26.09.2013, Recomendations 35

citizens' awareness to ensure a shared understanding of hate speech and hate crime in general.

3 EUROPEAN CONVENTION ON HUMAN RIGHTS AND ITS PROTOCOLS IN PREVENTION AND PUNISHMENT OF HATE SPEECH

It is regulated in Article 10 of European convention stipulating that everyone has the right to freedom of expression. This right shall include freedom to hold opinions and to receive and impart information and ideas without interference by public authority and regardless of frontiers. This Article shall not prevent States from requiring the licensing of broadcasting, television or cinema enterprises.

On the other hand, the exercise of these freedoms, may be subject to formalities, conditions, restrictions or penalties prescribed by law and necessary in a democratic society for the reasons of national security, territorial integrity or public safety, for prevention of disorder or crime, protection of health or morals, protection of the reputation or rights of others, for preventing disclosure of information received in confidence, or for maintaining the authority and impartiality of the judiciary.⁸

It is evident that this Convention does not regulate the penalties that have to be taken for the abusers of the right to freedom of expression. This means that the reasons for the punishment should be sought in the domestic law.

Under article 14 discrimination is prohibited. The enjoyment of the rights and freedoms set forth in this Convention shall be secured without discrimination on any ground such as sex, race, colour, language, religion, political or other opinion, national or social origin, association with a national minority, property, birth or other status.

It considered that the content of the applicant's remarks had amounted to Holocaust denial, and pointed out that denying crimes against humanity was one of the most serious forms of racial defamation of Jews and of incitement to hatred of them. Disputing the existence of clearly established historical events did not constitute scientific or historical research; the real purpose was to rehabilitate the National Socialist regime and accuse the victims themselves of falsifying history. As such acts were manifestly incompatible with the fundamental values which the Convention sought to promote, the Court applied Article 17 (prohibition of abuse of rights) and held that the applicant was not entitled to rely on Article 10 (freedom of expression) of the Convention.

Although the article contains the basis for discrimination prohibition, there is no penalty for its violation, as well. Therefore, the penalty again needs to be provided in the domestic law. Furthermore, the mentioned article is directly connected with Article 1 of Protocol No.12 but it does not contain any provision directed specifically

⁸ European Convention on Human Rights, Council of Europe F-67075 Strasbourg article 10 paragraph 1, 2

to the use of hate speech. In fact, according to the latter, the enjoyment of any right set forth by law shall be secured without discrimination on any ground such as sex, race, colour, language, religion, political or other opinion, national or social origin, association with a national minority, property, birth or other status, and no one shall be discriminated against by any public authority on any ground such as those mentioned in paragraph 1.⁹

Therefore, we again have same situation about the domestic law though there is possibility of the European Court of Human Rights to address such use when considering complaints about the imposition of criminal sanctions and other restrictions on certain statements. However, the Court excludes hate speech from protection by means of two approaches provided for by the Convention:

(a) by applying Article 17 (Prohibition of abuse of rights) where the comments in question amount to hate speech and negate the fundamental values of the Convention, or

(b) by applying the limitations provided for in the second paragraph of Article 10 and Article 14 (this approach is adopted where the speech in question, although it is hate speech, is not apt to destroy the fundamental values of the Convention) (European Court of Human Rights 2012).

In the famous *Garaudy v. France* case¹⁰, the applicant, former politician and Marxist humanist wrote a book entitled *The Founding Myths of Modern Israel* was found guilty of denial of crimes against humanity, defamation in public of a group of persons (Jewish community) and racial hatred. He lodged complaint before the European court arguing that his right to freedom of expression (article 10 of ECHR) had been violated. The Court declared the application inadmissible (incompatible *ratione materiae*) and pointed out that negation or revision of clearly established historical facts of this type undermines the Convention's underlying values that support the fight against racism and anti-Semitism, and is capable of seriously troubling the public order (it is worth noticing that the fight against racism and anti-Semitism here is explicitly associated with the fundamental values protected by the Convention) (Cannie & Voorhoof 2011).

In contrast to this case, in *Aksu v. Turkey*¹¹, Court had different wording. The applicant - Roma origin alleged that three publications – a book and two dictionaries – that had received government funding included remarks and expressions that reflected anti-Roma sentiment. He complained of a violation of Article 14 (prohibition of discrimination) taken in conjunction with Article 8 (right to respect for private and

⁹ Protocol No. 12 to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, Rome, 4.XI.2000, Article 1 Para.1,2

¹⁰ ECtHR (Decision) 23 June 2003, Case No. 65831/01, *Garaudy v. France*.

¹¹ ECtHR (Judgement) 15 March 2012, Case No. 4149/04 and 41029/04, *Aksu v. Turkey*.

family life). In the judgment the Court found that the mentioned publication were not intended at insulting the Roma community but they highlighted the present prejudice in society, and that the wording of the publication was metaphorical. Hence, there is no violation of Article 14 taken in conjunction with Article 8.

These two cases of practice prove that the provisions of the international conventions are not sufficient because they do not provide a sufficient basis for punishing hate speech. On the other hand, it is very difficult for the domestic legislation to go beyond and provide for additional protection and prevention of hate speech. Therefore, additional means for prevention of hate speech are needed. One may conceive the European Court of Human Rights judgements as compulsory, but should bear in mind that there are not always identical or similar cases. On the other hand, the Court needs to be prepared to permit for greater restrictions on the freedom of expression, especially as it was highlighted in the dissenting opinion in the *Perinçek* case. In that way only it will be possible to combat hate speech and to develop a common European standard in this regard.

4 OTHER EUROPEAN TREATIES AND INTERNATIONAL STANDARDS IN THE PREVENTION AND PUNISHMENT OF HATE SPEECH

Sometimes authoritative international bodies have a major impact on important issues. One of the most important is Venice Commission. In that direction, the Commission participated in the report on European legislation on blasphemy, religious insult and incitement to religious hatred, the report concluded that incitement to hatred, including religious hatred, should be the object of criminal sanctions and that it would be appropriate to have an explicit requirement of intention or recklessness.¹² The present report was discussed and adopted by the experts of the Commission at its 76th Plenary Session. Chapter II established Applicable international standards. Besides basic international standards in Article 9, 10 and 13 of EHCR, and Article 1 of Protocol 12 to the ECHR, it is very important point to the Additional Protocol to the Convention on cybercrime, concerning the criminalisation of acts of a racist and xenophobic nature committed through computer systems.¹³

According to the Convention convinced of the need to pursue, as a matter of priority, a common criminal policy aimed at the protection of society against cybercrime, *inter alia*, by adopting appropriate legislation and fostering international co-operation.¹⁴

¹² Report on the Relationship between Freedom of Expression and Freedom of Religion: the Issue of Regulation and Prosecution of Blasphemy, Religious Insult and Incitement to Religious Hatred, CDL-AD (2008) 026, Strazbourg, 23 October 2008.

¹³ Convention on Cybercrime European Treaty Series - No. 185, Budapest, 23.XI.2001

¹⁴ Convention on Cybercrime European Treaty Series - No.185, Budapest, 23.XI.2001, Preamble

Thus in article 3 of the Convention, dissemination of racist and xenophobic material through computer systems Each party shall adopt such legislative and other measures as may be necessary to establish as criminal offences under its domestic law, when committed intentionally and without right, the following conduct: distributing, or otherwise making available, racist and xenophobic material to the public through a computer system. A Party may reserve the right not to attach criminal liability to conduct as defined by paragraph 1 of this article, where the material, as defined in Article 2, paragraph 1, advocates, promotes or incites discrimination that is not associated with hatred or violence, provided that other effective remedies are available. Notwithstanding paragraph 2 of this article, a Party may reserve the right not to apply paragraph 1 to those cases of discrimination for which, due to established principles in its national legal system concerning freedom of expression, it cannot provide for effective remedies as referred to in the said paragraph 2.¹⁵

Concerning racist and xenophobic motivated threat Each party shall adopt such legislative and other measures as may be necessary to establish as criminal offences under its domestic law, when committed intentionally and without right, the following conduct: threatening, through a computer system, with the commission of a serious criminal offence as defined under its domestic law, persons for the reason that they belong to a group, distinguished by race, colour, descent or national or ethnic origin, as well as religion, if used as a pretext for any of these factors, or a group of persons which is distinguished by any of these characteristics.¹⁶

Although racist and xenophobic motivated insult each party shall adopt such legislative and other measures as may be necessary to establish as criminal offences under its domestic law, when committed intentionally and without right, the following conduct: insulting publicly, through a computer system, persons for the reason that they belong to a group distinguished by race, colour, descent or national or ethnic origin, as well as religion, if used as a pretext for any of these factors; or a group of persons which is distinguished by any of these characteristics. A party may either: require that the offence referred to in paragraph 1 of this article has the effect that the person or group of persons referred to in paragraph 1 is exposed to hatred, contempt or ridicule; or reserve the right not to apply, in whole or in part, paragraph 1 of this article.¹⁷

Under article 6 denial, gross minimisation, approval or justification of genocide or crimes against humanity, each party shall adopt such legislative measures as may be necessary to establish the following conduct as criminal offences under its domestic law, when committed intentionally and without right: distributing or

¹⁵ Convention on Cybercrime European Treaty Series - No.185, Budapest, 23.XI.2001, Article 3

¹⁶ Convention on Cybercrime European Treaty Series - No.185, Budapest, 23.XI.2001, Article 4

¹⁷ Convention on Cybercrime European Treaty Series - No.185, Budapest, 23.XI.2001, Article 5

otherwise making available, through a computer system to the public, material which denies, grossly minimises, approves or justifies acts constituting genocide or crimes against humanity, as defined by international law.¹⁸

A party may either require that the denial or the gross minimisation referred to in paragraph 1 of this article is committed with the intent to incite hatred, discrimination or violence against any individual or group of individuals, based on race, colour, descent or national or ethnic origin, as well as religion if used as a pretext for any of these factors, or otherwise reserve the right not to apply, in whole or in part, paragraph 1 of this article. A party may either: a require that the offence referred to in paragraph 1 of this article has the effect that the person or group of persons referred to in paragraph 1 is exposed to hatred, contempt or ridicule; or b reserve the right not to apply, in whole or in part, paragraph 1 of this article.¹⁹

Very similar to this document is the Convention on Transfrontier Television, which requires that programme services shall not in be likely to incite to racial hatred.²⁰

In domestic law it is very important that the equal treatment is regulated within the constitutional and criminal law. The constitution should enshrine the principle of equal treatment, the commitment of the State to promote equality as well as the right of individuals to be free from discrimination on grounds such as race, colour, language, religion, nationality or national or ethnic origin. The constitution may provide that exceptions to the principle of equal treatment may be established by law, provided that they do not constitute discrimination. Criminal law should penalise the following acts when committed intentionally: public incitement to violence, hatred or discrimination, public insults and defamation or threats against a person or a grouping of persons on the grounds of their race, colour, language, religion, nationality, or national or ethnic origin, the public expression, with a racist aim, of an ideology which claims the superiority of, or which depreciates or denigrates, a grouping of persons on the grounds of their race, colour, language, religion, nationality, or national or ethnic origin, the public denial, trivialisation, justification or condoning, with a racist aim, of crimes of genocide, crimes against humanity or war crimes, the public dissemination or public distribution, or the production or storage aimed at public dissemination or

¹⁸ Convention on Cybercrime European Treaty Series - No.185, Budapest, 23.XI.2001, Article 5

¹⁹ Report on the Relationship between Freedom of Expression and Freedom of Religion: the Issue of Regulation and Prosecution of Blasphemy, Religious Insult and Incitement to Religious Hatred, CDL-AD(2008)026, Applicable international standards. P.4

²⁰ European Convention on Transfrontier Television European Treaty Series - No. 132, Strasbourg, 5.V.1989,

public distribution, with a racist aim, of written, pictorial or other material containing manifestations.²¹

Another authoritative international body which have a major impact on important issues is the Committee of Ministers of the Council of Europe. In their Recommendation No. R (97) on “Hate Speech” the Committee proposed 5 relevant principles to Government of member states to combat hate speech (2-7), as follows:

1. Take appropriate steps to combat hate speech on the basis of the principles laid down in this recommendation;

2. Ensure that such steps form part of a comprehensive approach to the phenomenon, which also targets its social, economic, political, cultural and other root causes;

3. where they have not done so, sign, ratify and effectively implement in national law the United Nations Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination, in accordance with Resolution (68) 30 of the Committee of Ministers on measures to be taken against incitement to racial, national and religious hatred;

4. Review their domestic legislation and practice in order to ensure that they comply with the principles set out in the appendix to this recommendation.²²

Regarding the Recommendation, we should emphasise the principle 5 from the Appendix which refers to the domestic law procedures when dealing with hate speech:

“National law and practice should allow the competent prosecution authorities to give special attention, as far as their discretion permits, to cases involving hate speech. In this regard, these authorities should, in particular, give careful consideration to the suspect's right to freedom of expression given that the imposition of criminal sanctions generally constitutes a serious interference with that freedom. The competent courts should, when imposing criminal sanctions on persons convicted of hate speech offences, ensure strict respect for the principle of proportionality”.²³

Principle 5 covers the most sensitive issues in dealing with hate speech, especially given the freedom of expression. Accordingly, the competent authorities in the states should be careful to observe the principles of freedom of expression when imposing criminal sanctions for possible hate speech.

Finally, under these principles, states can do much to improve awareness and legislation, but according to them, it is also evident that other measures are needed to combat hate speech. These measures, as already mentioned above, must necessarily

²¹ Report on the Relationship between Freedom of Expression and Freedom of Religion: the Issue of Regulation and Prosecution of Blasphemy, Religious Insult and Incitement to Religious Hatred, CDL-AD(2008)026, Applicable international standards p.5

²² Recommendation No. R (97) 20 Of the Committee of Ministers to Member States on "Hate Speech" (Adopted by the Committee of Ministers on 30 October 1997 at the 607th meeting of the Ministers' Deputies), 107, 108

²³ Appendix to Recommendation No. R (97) 20

include raise of awareness through education and clearly expressed political will to change this awareness and ensure that shared understanding of hate speech and hate crime is established.

5 CONCLUSIONS

It is evident that legislation in the area of hate speech is not clear. First of all, this is due to the fact that the social networks usually remain outside the laws and such situation makes confusion among the institutions that should make a decision in this regard. In fact, hate speech, in accordance with international standards and domestic laws, cannot be penalized. Although states are required to adopt certain international documents and withdraw reservations entered to the documents in order for easier hate speech dealing, article 20(2) of the International Covenant on Civil and Political Rights, has proven to be highly controversial hence variously criticised as being overly restrictive of free speech or as not going far enough in the categories of hatred it covers. However, most of the reservations (to this article) are intended not to uphold the constitutional rights, but simply to cancel treaty-mandated rights.

The general conclusion is that there is no real ground for punishment and protection of hate speech, in international standards, and more in the domestic law. The international community should not discuss and repeat the same issues from the existing regulative on hate speech. It should foresee the necessity to create a new substance, a new material that will regulate the hate speech in its clear meaning and not through the lens of other already existing documents.

As we can observe in recent years, the level of hate speech increases and strengthens. This practice will continue unless there is a concretization of this issue by means of specific documents that will entail hate speech punishment however not under the Criminal Codes but according to the mentioned specified documents.

Some of these ways include prevention provided by the competent institutions such as equality bodies and electronic communications agencies. In addition, other way to prevent hate speech is continuous education starting from the earliest age and further. The political will of the state to invest more funds in the prevention is also crucial and it should be emphasized mostly in the field of education and media marketing.

REFERENCES:

1. BAKIRCIOGLU, O. (2008): Freedom of Expression and Hate Speech. *Tulsa Journal of Comparative and International Law*, Vol. 16, No. 1, s. 1-49
2. CANNIE, H. – VOORHOOF, D. Hannes Cannie and Dirk Voorhoof. (2011): The Abuse Clause and Freedom of Expression in the European Human Rights

- Convention: An Added Value for Democracy and Human Rights Protection?
In: *Netherlands Quarterly of Human Rights*, 2011, 29/1, pp. 54–83
3. EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS. (2012). Hate speech [Online]. In Riga Graduate School of Law [cited 22.4.2017]. Available online: http://www.rgsl.edu.lv/uploads/files/ECtHR_fact_Sheet_on_hate_Speech.pdf
 4. HERZ, M. - MOLNAR, P. (eds). (2012). *The Content and Context of Hate Speech: Rethinking Regulations and Responses*. Cambridge: Cambridge University Press, ISBN: 9780521138369
 5. MAFEZA, F. (2016): Preventing Genocide by Fighting Against Hate Speech. In: *International Journal of Advanced Research*, 2016, 4, 3, pp. 117-132
 6. MENDEL, T. (2010): *HateSpeechRulesUnderInternationalLaw*. [Online]. In: Centre for Law and Democracy, 2010. [Cited 27.5.2017] Available online: <http://www.law-democracy.org/wp-content/uploads/2010/07/10.02.hate-speech.Macedonia-book.pdf>
 7. SHAW, L. (2012): Hate Speech in Cyberspace: Bitterness without Boundaries. In: *Notre Dame Journal of Law, Ethics & Public Policy*, 2012, 25, 1, pp. 279-304
 8. SIRMED, M. (2015): Hate speech and restricted speech: striking a balance. [Online]. In: Pak Institute for Peace Studies. [Cited 15.5.2017]. Available online: <http://pakpips.com/downloads/pdf/MarviSirmed-Curb-Hate-Speech.pdf>
 9. OFFICE OF THE HIGH COMMISSIONER FOR HUMAN RIGHTS. (2010). Towards an interpretation of article 20 of the ICCPR: Thresholds for the prohibition of incitement to hatred Work in Progress [Online]. In: United Nations Human Rights Office of the High Commissioner [cited 19.4.2017]. Available online: <http://www.ohchr.org/Documents/Issues/Expression/ICCPR/Vienna/CRP7Callamard.pdf>
 10. TYAGI, Y. (2001): The Conflict of Law and Policy on Reservations to Human Rights Treaties. In: *British Yearbook of International Law*, 2001, 71, 1, pp.15-32
 11. WALDRON, J. (2012): *The Harm in Hate Speech*. Cambridge MA: Harvard University Press, 2012, 304 pages, ISBN 9780674416864

ZMYSLOVÝ MARKETING AKO NÁSTROJ BUDOVANIA ZNAČKY NA MEDZINÁRODNOM TRHU

SENSORY MARKETING AS A TOOL OF BRAND BUILDING IN THE INTERNATIONAL MARKET

Margaréta Nadányiová¹

Zmyslový marketing predstavuje spôsob, akým môžu podniky ovplyvňovať zmysly spotrebiteľov a vyvolať tak u nich emócie, ktoré ovplyvňujú ich nákupné správanie a vnímanie produktu či značky. Cieľom článku je poskytnúť prehľad literatúry venovanej problematike zmyslového marketingu z pohľadu viacerých zahraničných i domácich autorov a prostredníctvom sekundárnych údajov z prieskumov analyzovať jeho využitie v praxi. Na základe uvedeného je v závere článku poukázané na jeho prínosy ako nástroja pre budovanie značky (nielen) na medzinárodnom trhu, medzi ktoré patrí zabezpečenie lojality verných zákazníkov ako aj získavanie nových, úspešné budovanie značky a jej pozitívne vnímanie potrebitel'mi.²

Kľúčové slová: zmyslový marketing, značka, spotrebiteľ, emócie, reklama

Sensory marketing represents a way for companies how to influence consumers' senses and evoke the emotions they are affecting their buying behaviour and perceptions of the product or brand. The aim of the article is to provide a literature review of sensory marketing from several foreign and domestic authors and to analyze its use in practice through secondary research data. Based on this, in conclusion it highlights its benefits as a brand building tool (not only) on the international market, including ensuring

¹ Ing. Margaréta Nadányiová, PhD. Katedra ekonomiky, Fakulta prevádzky a ekonomiky dopravy a spojov, Žilinská univerzita v Žiline, Univerzitná 1, 01026 Žilina, e-mail: margareta.nadanyiova@fpedas.uniza.sk

Autorka v roku 2004 absolvovala denné inžinierske štúdium na Fakulte prevádzky a ekonomiky dopravy a spojov Žilinskej univerzity v Žiline. Následne pokračovala v internom doktorandskom štúdiu na Katedre ekonomiky, ktoré ukončila v roku 2007 v študijnom odbore Ekonomika a manažment podniku. Na Katedre ekonomiky pôsobila od roku 2008 ako výskumný pracovník a od roku 2009 ako vysokoškolský učiteľ so zameraním na marketing, marketing služieb a ekonomickú štatistiku.

² Príspevok je výstupom projektu APVV-15-0505: Integrovaný model manažérskej podpory budovania a riadenia hodnoty značky v špecifických podmienkach SR.

loyalty of standing customers as well as gaining new, successful branding and its positive perception by users.

Key words: sensory marketing, brand, consumer, emotions, advertisement

JEL: M30, M31

1 Úvod

V súčasnosti sa za úspešnú môže považovať značka, ktorá v zákazníkovi okrem iného vzbudzuje a zanecháva určité emócie. Tie má na svedomí stimulácia zmyslov spotrebiteľa, ktoré sú priamo spojené s limbickou časťou nášho mozgu, a tá je zodpovedná za spomienky, pocity, potešenie či emócie. Sú to práve zmysly, prostredníctvom ktorých môže byť podnik jedinečný a špecifický vo svojej oblasti, vybudovať si značku a imidž, odlíšiť sa od konkurencie a zabezpečiť si tak lojalitu svojich zákazníkov.

Cieľom článku je definovať teoretické východiská zmyslového marketingu z pohľadu viacerých zahraničných i domácich autorov, analyzovať jeho využitie v praxi a na základe uvedeného poukázať na jeho prínosy ako nástroja pre budovanie značky (nielen) na medzinárodnom trhu.

Základným zdrojom pre spracovanie článku boli sekundárne údaje. Pri ich spracovávaní boli využité hlavne všeobecné vedecké metódy ako analýza, syntéza, dedukcia a indukcia.

2 PODSTATA A VÝZNAM ZMYSLOVÉHO MARKETINGU AKO NÁSTROJA BUDOVANIA ZNAČKY

V súčasnosti patrí v marketingu téma budovania značky medzi najviac diskutované. Značky podľa Kellera (2007) identifikujú zdroj či výrobcu produktu a umožňujú spotrebiteľom priradiť zodpovednosť ku konkrétnemu výrobcovi či distribútorovi. Najdôležitejšie je, že značky majú pre spotrebiteľa zvláštny význam (Aaker, 2003). Vďaka minulým skúsenostiam s produktom a emóciami, s ktorými si spotrebiteľ značku spája, sa dozvedá potrebné informácie. Hodnota značky pre spotrebiteľa teda spočíva v dôvere v nemennú kvalitu produktu, v stabilnej cene, výhodnom nákupe, satisfakcii pri použití produktu, komunikácií firmy produkujúcej značku so spotrebiteľmi, tradícií, asociáciách a emóciách, ktoré si spotrebiteľ spája s konkrétnou značkou, v prestíži, ktorú mu prináša používanie istého produktu, a v iných aspektoch. Práve posledné dva faktory stoja za rozsiahlejšiu zmienku. Problematike budovania značky a vplyvu značky na spotrebiteľa sa v súčasnosti venuje množstvo psychológov, expertov, marketingových analytikov, špecialistov, ako napríklad už spomínaní autori Aaker (2003), Keller (2007) či Healey (2008). Zaujímavé a progresívne poznatky prinášajú i autori vedeckých článkov. Schmitt (2012) predstavuje spotrebiteľsko-psychologický model značky s možnosťou testovania pomocou tradičných metód i spotrebiteľskej neurovedy. He (2012) skúma identitu značky, vzťah zákazníkov k značke a získavanie ich lojality. Sledovanie

vývoja spotrebiteľského správania a vnímania značky ponúka priestor nielen pre vznik nových značiek, ale aj pre nové marketingové stratégie, medzi ktoré môžeme zaradiť zmyslový marketing.

Problematike zmyslového marketingu či marketingu vnemov sa venuje viacero celosvetovo uznávaných autorov, ktorí ho skúmajú nielen z hľadiska marketingového, ale i psychologického či sociologického. Praktické uplatnenie zmyslového marketingu je však podmienené kultúrou i tradíciou danej krajiny, kde je potrebné taktiež rešpektovať národné špecifiká.

Medzi uznávaných zahraničných autorov patrí najmä americká profesorka Krishna, ktorá je považovaná za priekopníčku v zmyslovom marketingu. V publikácii *Sensory Marketing: Research on the Sensuality of Products* (2011) popisuje, ako zmyslové aspekty výrobkov, t.j. dotyk, chuť, vôňa, zvuk i vzhľad výrobkov ovplyvňujú naše emócie, spomienky, vnímanie, preferencie a voľbu spotreby produktov. Medzi významných autorov zaoberajúcich sa zmyslovým marketingom patria i švédski autori Hultén, Broweus a Van Dijk (2009), ktorí sa zaoberajú posunom marketingu od masového až po zmyslový. Ďalším autorom je Lintelle (2014), ktorý poskytuje všeobecný rámec vplyvu zmyslov na vnímanie spotrebiteľov. Dánsky autor Lindström (2010) ukazuje, ako môžu spoločnosti apelovať na päť zmyslov spotrebiteľov. Solomon (2010) poskytuje rady pre nájdenie a udržanie zákazníkov. Popisuje pravdu o tom, čo zákazníci chcú a čo zase odmietajú. Derval (2010) pomáha pochopiť a odhaliť správanie a preferencie spotrebiteľov v oblasti zmyslov, doladiť ich umiestnenie a sortiment pre každý trh. Americkí autori Batra, Sejfert a Brei (2016) poukazujú na význam dizajnu pri tvorbe spotrebiteľskej túžby po produktoch. Popisujú, ako môže podnik vytvoriť emocionálne, skúsenostné a zmyslové zážitky, ktoré vedú k prilákaniu spotrebiteľov. Berčík, Horská, Wang, Chen (2016) sa zaoberajú správaním zákazníkov v predajných miestach, ktoré ovplyvňuje okolie a pocity pohody. Použitím maloobchodných riešení základného vybavenia, ako je osvetlenie, zariadenie, zvuk, môže podnik pritaľhnuť pozornosť, vytvoriť tak unikátne prostredie, a tým poskytovať zákazníkom dôvod, aby sa opäť vrátili na miesto predaja. Vizuálne zmysly sa vyvinuli až do tej najvyššej pozície v zmyslovej hierarchii, teda vizuálne podnety majú tendenciu prekonávať všetky ostatné zmysly. Integrujú meranie intenzity svetla, teploty farieb a emitovaného farebného spektra v obchodoch s potravinami s cieľom odhalenia skutočných spotrebiteľských preferencií pri rôznych svetelných podmienkach. Ďalšími uznávanými autormi v oblasti zmyslového marketingu sú Streicher a Estes (2016), ktorí sa zaoberajú hmatom, vyjadrujú dôležitosť dotýkania sa výrobkov pred samotným rozhodovaním o nákupe. Dotyk zlepšuje hodnotenie daného produktu. Vo svojich publikáciách sa zaoberajú vplyvmi vnímania produktu a psychológiou zákazníka v rôznych situáciách, pričom zdôrazňujú dôležitosť manipulácie a napodobňovanie vlastností produktov, ako napr. veľkosť či

tvár objektov, ktoré spotrebiteľia môžu uchopiť pri nakupovaní. Obchodníci tak môžu vyvinúť obal, ktorý uľahčuje vizuálne spracovanie spotrebiteľov o ich produktoch, čím sa zvyšuje výber výrobkov. Huang (2015) sa zaoberá vnímaním potravín a nápojov. Naznačuje, že farba vykazuje účinky spojené s emóciami spotrebiteľov a existujúcimi očakávaniami spotrebiteľov, pokiaľ ide o príslušnú farbu pre zvláštne chute a typy nápojov. Miléto, Guido a Prete (2016) skúmajú emócie a ich vplyv na spotrebiteľov a ich rozhodovacie procesy. Taktiež rozoberajú nové technológie zahŕňajúce tradičné poňatia zariadení a systémov. Poskytujú kritické zhodnotenie obmedzení realizácie zmyslového marketingu s dôrazom na teoretické a manažérske dôsledky, ktoré zahŕňajú i diskusiu o budúcom vývoji. Pereira, De Matos a Bairrada (2016) sa zaoberajú neustálym vývojom marketingu, najmä oslovením mysle spotrebiteľov. Podľa nich zmyslový marketing očakáva nielen oslovenie mysle spotrebiteľov, ale i ovplyvnenie emócií spotrebiteľov. Zisťujú vplyv zmyslov vo vzťahu k značke, pričom určujú silný dopad zmyslového marketingu vo vzťahu k značke. Rovnako poskytujú informácie, ktoré by mali podniky brať do úvahy pri svojich marketingových stratégiách v oblasti zmyslového marketingu.

So zmyslovým marketingom súvisia i psychologické faktory, ktorými sa zaoberajú autori Richterová, Klepochová, Kopaničová a Žák (2015), ktorí vysvetľujú proces motivovania spotrebiteľov v rôznych oblastiach. Podľa nich práve psychologické faktory, ako napríklad motivácia, vnímanie aspektov zmyslového marketingu i postoje, vedú spotrebiteľov ku konaniu, teda ku kúpe tovarov a služieb. S uvedeným súvisí tzv. Maslowova hierarchia potrieb, ktorá znázorňuje potreby jednotlivcov ovplyvňujúce správanie a konanie spotrebiteľov, z čoho nám vyplýva, že je zrejmé, že spotrebiteľ uspokojuje najdôležitejšie potreby (ako napríklad odstránenie únavy spánkom, alebo odstránenie smädu napitím sa), a tak sa dostávajú do úzadia potreby, ktoré sú pre spotrebiteľa menej významné. Uznávajú autori Kardes, Cronley a Cline (2010) sa zaoberajú zmyslovým marketingom z hľadiska emocionálneho, behaviorálneho a mentálneho ovplyvnenia mysle spotrebiteľa. Autori Petit, Velasco, Cheok a Spence (2015) skúmajú zmeny mozgovej aktivity vo vzťahu k marketingovým informáciám (ako napr. balenie, propagácia, ale i ceny) a rozhodnutím spotrebiteľov. Došli k záveru, že pri interakcii spotrebiteľov s produktmi, mozog informáciu zachytí a uloží súvisiace zmyslové skúsenosti v pamäti spotrebiteľa. Tieto spomienky slúžia spotrebiteľom pre ľahšie budúce rozhodovanie. To znamená, že zmysly hrajú dôležitú úlohu v správaní spotrebiteľov. V svojej publikácii poukazujú na spracovanie zmyslových informácií ako i duševnú simuláciu, chuťové očakávania a ich potreba následného ochutnania produktu.

Medzi uznávaných domácich autorov môžeme zaradiť Rybanskú, Nagyovú a Kubelakovú (2016), ktoré zdôrazňujú globalizáciu na jednotlivých trhoch, pričom považujú zmyslový marketing za novšiu techniku marketingu, ktorá je založená na

vytvorení synergie medzi výrobkom a spotrebiteľom, a to pomocou ľudských zmyslov. Ďalej môžeme spomenúť i Vysekalovú, ktorá patrí medzi najuznávanejšie české autorky v oblasti psychológie reklamy. V publikáciách *Psychológia reklamy* (2007) a *Emoce v marketingu* (2014) sa zaoberá zmyslovým marketingom a jeho pôsobením na zákazníka, odpovedá na otázky, čo zákazník preferuje, ako na neho pôsobí obraz, zvuk, či iné aspekty zmyslového marketingu.

Väčšina slovenských autorov sa zhoduje v názore, že je potrebné vytvoriť synergiu medzi jednotlivými aspektmi zmyslového marketingu, čím môžu podniky vytvoriť pozitívum nie len pre svojich spotrebiteľov, ale i pre samotný podnik.

Na základe vyššie uvedených a iných publikácie môžeme vybrať niekoľko definícií zmyslového marketingu.

Podľa Soarsa (2009) zmyslový marketing je marketing, ktorý je zameraný na pochopenie vnímania spotrebiteľov. Je to proces začínajúci od vystavenia spotrebiteľových zmyslov podnetom a tým, ako spotrebiteľia analyzujú, interpretujú a reagujú na uvedené podnety. Tieto aktivity sa používajú na vytvorenie marketingového plánu, ktorého cieľom je navrhnúť produkty a značky takým spôsobom, aby zaujali spotrebiteľa. Predstavujú zásadný faktor, ktorý u spotrebiteľa vytvára povedomie o produkte a značke.

Podľa Lindstroma (2010) zmyslový marketing predstavuje marketing pôsobiaci na ľudské zmysly, ktorým v tradičnom marketingu nebola venovaná dostatočná pozornosť. Zmysly každého jedinca sú rôznorodé a významné pre jeho skúsenosti pri nákupe a spotrebných procesoch. Prostredníctvom zmyslov si každý jedinec uvedomuje a vníma svet okolo seba, teda i produkty, ktoré podnik ponúka. Z tohto dôvodu marketingoví pracovníci získavajú informácie a ďalšie poznatky o ľudských zmysloch, ktoré využívajú, aby bol podnik úspešnejší a zákazník spokojnejší. Pomocou pôsobenia na zmysly zákazníka podnik dokáže vytvárať hlbší a osobnejší vzťah so zákazníkmi, a tak pomocou vhodnej taktiky zvýšiť predaj a taktiež dospieť k cieľom podniku.

Zmyslový marketing je rozšírený a môže byť uplatnený v rôznych oblastiach podnikania. Zmyslovým marketingom podnik môže ovplyvniť nákupné vnímanie spotrebiteľov, či už u nových produktov, rovnako pri hmotných produktoch i službách. Využíva sa takmer všade, a tak zmysly spotrebiteľov sú ovplyvňované bez toho, aby si to potrebitelia uvedomovali. (Lindstrom, 2005)

Podľa českej autorky Vysekalovej (2007) sa so zmyslovým marketingom spája i zmyslový marketing značky, ktorý predstavuje typ marketingu apelujúci na všetky zmysly vo vzťahu k značke. Využíva všetky zmysly spotrebiteľa, ktoré sa dotýkajú jeho emocionálnej úrovne. Značky takto môžu skresliť emočnú asociáciu v mozgu spotrebiteľov, čím dosiahnu zmyslovú skúsenosť, ktorá je opísaná ako

individuálne vnímanie výrobkov a služieb či iných náležitostí v procese nakupovania, ako i obraz, ktorý napáda ľudskú myseľ a zmysly.

Krishna (2010) sa v rámci zmyslového marketingu zaoberá skúmaním spotrebiteľa, ktorý už nemá záujem o tradičné formy marketingovej komunikácie, ako je napríklad reklama. Pri hľadaní niečoho nového odporúča zamyslieť sa a prejsť od súčasného reklamného prototypu k základom, a tak na obvyčajnej každodennej báze identifikovať skutočné kúzo ľudských bytostí.

Podľa internetového portálu Samresearch (2016), zmyslový marketing vychádza zo skutočnosti, že väčšina spotrebiteľov nakupuje impulzívne, čo znamená, že nakupovanie nie je ani zďaleka racionálnou záležitosťou, ale skôr sa odvíja od emócií spotrebiteľov.

Či sa už vyššie uvedení autori venujú skúmaniu problematiky zmyslového marketingu z hľadiska marketingového, sociologického či psychologického, so špecializáciou na využitie jedného zmyslu alebo viacerých, vo veľkej miere sa zhodujú v názore, že tradičné nástroje marketingu už nie sú pre spotrebiteľov postačujúce. Ponuka trhu je veľmi široká, a tak dochádza k nerozhodnosti spotrebiteľa pri výbere produktu či značky. Upozorňujú na fakt, že jedným z významných faktorov ovplyvňujúcich nákupné rozhodovanie sú i zmysly a emócie spotrebiteľov, ktorých význam bol zo strany marketérov pomerne dlhú dobu podceňovaný. Preto je potrebné, aby sa podniky snažili byť jedinečné a odlišili svoje produkty od tých konkurenčných aj s možnosťou využitia jednotlivých aspektov zmyslového marketingu. Vybraní autori zároveň apelujú na správnu a korektnú aplikáciu nástrojov zmyslového marketingu, čím si podniky zabezpečia dlhodobú dôveru a lojalitu svojich zákazníkov, jedinečnú marketingovú stratégiu, ako aj úspešné budovanie hodnoty značky. Zároveň tak získavajú spätnú väzbu od spotrebiteľov, ktorá je nevyhnutným predpokladom pre efektívne riadenie vzťahov so zákazníkmi a uspokojovanie ich potrieb a očakávaní. I keď názory odbornej a laickej verejnosti sa líšia, mnohí marketéri v plnej miere zamietajú možnosť manipulovania so zákazníkmi prostredníctvom vplyvania na ich zmysly pri dodržiavaní etických a morálnych zásad v marketingu. Zhodujú sa v presvedčení, že spotrebiteľ má stále plnú kontrolu nad svojím nákupným rozhodovaním a emócie spotrebiteľa sú len jedným z mnohých faktorov, ktoré tento proces ovplyvňujú.

3 ZLOŽKY ZMYSLOVÉHO MARKETINGU

Podľa vyššie uvedeného je teda tradičný marketing založený na presvedčení, že spotrebiteľ sa správa racionálne, čo znamená, že mení svoje správanie v závislosti od ponuky, konkurencie, potrieb, príjmu atď. Naopak, zmyslový marketing sa snaží vniesť do marketingu zážitok, emóciu, pocity, ktoré majú funkčné, emočné, vzťahové

a kognitívne dimenzie. Jeho cieľom je dodať produktu to podstatné v komerčnom prostredí, aby bol na trhu atraktívny. (Hultén, 2011)

Cieľom zmyslového marketingu je teda využívať zmyslové vnímanie spotrebiteľov, a tak v nich vyvolať pozitívny zážitok v spojení s emočnou väzbou na miesto predaja, značku, tovar alebo službu. Aby boli dosiahnuté všetky ciele, podnik by sa mal snažiť ovládnuť zmysly spotrebiteľa, a to zrak, sluch, čuch, hmat a chuť. (Samulova, 2017)

Na základe uvedeného rozoznávame jednotlivé zložky zmyslového marketingu:

- Vizuálny marketing
- Sluchový marketing
- Čuchový marketing
- Hmatový marketing
- Chuťový marketing

Vizuálny marketing vychádza z toho, že pohľad predstavuje najvyužívanejší zmysel v oblasti marketingu, ktorý je najviac stimulovaný prostredím. Voľba farieb, tvarov, materiálov produktu je dôležitá pre usporiadanie miesta predaja, realizácie propagačnej kampane pre kľúčové faktory úspechu alebo neúspechu, ktoré musia byť dobre pochopené obchodníkmi, aby dostatočne zaujali spotrebiteľa.

Sluchový marketing je založený na fakte, že zvuk ma významnú moc ovplyvňovať nálady spotrebiteľa, a tým i jeho nákupné správanie. To, že zvuk je nenahradiateľnou súčasťou marketingu, súvisí i s jeho využívaním v marketingovej komunikácii, napr. v reklame. Spojenie hudby správnym spôsobom zaručuje, že si spotrebiteľ reklamu ľahko zapamätá. Hudba predstavuje dôležitú úlohu, ktorej cieľom je podporovať identitu ale i atmosféru v obchodnej spoločnosti v súlade s klientelou podniku.

Podstata čuchového marketingu resp. aroma marketingu spočíva v tom, že pachy, ktoré ľudský nos cíti, vyvolávajú určité podnety v mozgu zodpovedné za vytvorenie emócie a spomienok. Ľudský nos môže identifikovať a zapamätáť si až 10 000 vôní, pričom 24% až 75% týchto emócií sú generované tým, čo cíti. Na rozdiel od zraku, vône vyvolávajú oveľa viac emočných zážitkov a pomocou čuchu ich vieme ešte dlho rozpoznávať a špecifikovať.

Chuťový marketing predstavuje dôležitý nástroj zmyslového marketingu, ktorý umožňuje podniku odlíšiť sa od konkurencie. V marketingu ide najmä o propagáciu na mieste predaja v podobe ochutnávok. Jedlo a chuť predstavujú dôležitú súčasť ľudských životov. Pomocou jazyka človek dokáže špecifikovať chute, špecifikovať to, čo je a čo mu chutí na základe chuťových vnemov. (Samulova, 2017)

Hmatový marketing vychádza z toho, že ľudská koža má niekoľko miliónov zmyslových receptorov, pomocou ktorých môže jednotliviec vnímať materiály,

hmotnosť, hladkosť, jednoduchosť alebo zložitosť produktov. Hmat hrá dôležitú úlohu aj pokiaľ ide o dizajn balenia. Pomocou hmatu môže spotrebiteľ odskúšať, či produkt má požadované a očakávané vlastnosti, a tiež sa presvedčiť o kvalite vybraného produktu. Taktiež vníma i celkovú atmosféru a jednotlivé prvky prostredia, pretože práve dotyk je jedným z hlavných faktorov navodzujúcich u zákazníka pocit pohody.

Vo všeobecnosti platí pri aplikácii zmyslového marketingu podmienka, že intenzita podnetu by mala byť nad prahom vnímania a spotrebiteľ musí byť v stave priemernej pozornosti.

Rovnako je potrebné podotknúť, že ak produkt resp. značka vplýva na viacero zmyslov súčasne, spotrebiteľ ju vníma intenzívnejšie a zanechá v ňom hlbšie emócie.

V zmyslovom marketingu je očakávanie hnacou silou úspechu. Prvý pohľad na produkt ponúka očakávanie ohľadom formy, materiálu a vône. Ak sa tieto očakávania nenaplnia, teda očakávania nezodpovedajú zmyslovým vnemom, spotrebiteľ je prekvapený týmto zmyslovým nesúlodom. To má potom vplyv na skúsenosti a zážitky s produktom. Ak skúsenosti s produktom prevyšujú očakávania, spotrebiteľia často vyhodnotia skúsenosť ako pozitívnu, ak je interakcia nedostatočná, skúsenosť je často považovaná za negatívnu. Spomínaný zmyslový nesúlad má vplyv aj na hodnotenie značky. Spotrebiteľia si vytvárajú obraz značky práve na základe uvedených interakcií so značkou.

4 VYUŽITIE ZMYSLOVÉHO MARKETINGU PRI BUDOVANÍ ZNAČKY NA MEDZINÁRODNOM TRHU

V dnešnej dobe zmyslový marketing nájdeme v každom jednom odvetví, ako aj v sektore služieb, kde zákazník nie je z dôvodu ich nemateriálnosti schopný naplno odhadnúť kvalitu produktu, a tak najlepším spôsobom, ako vplývať na spotrebiteľa, je prostredie, zvuky, farby, vône, ktorými podnik môže formovať atmosféru s cieľom vytvoriť dobrý vzťah spotrebiteľa k značke a produktu.

Zmyslový marketing sa stáva čoraz viac dôležitým pre podniky na Slovensku i v zahraničí, a to aj na medzinárodnej úrovni. Ide o podniky, ktoré využívajú zmysly na získavanie konkurenčnej výhody. Či už ide o predaj hmotných produktov alebo služieb, ovplyvnením spotrebiteľa nápaditým spôsobom, pôsobením na jeho zmysly podnik dokáže zvyšovať predaj svojich produktov a služieb.

Uplatnenie zmyslového marketingu na medzinárodnom trhu vyžaduje prispôbenie celkovej marketingovej stratégie zahraničným zákazníkom, ich potrebám a požiadavkám. Po formálnej stránke je využitie princípov zmyslového marketingu na národnom i medzinárodnom trhu rovnaké. Podnik však viac alebo menej musí brať do úvahy sociálno-kultúrne rozdiely, obchodno-politické podmienky, legislatívu, jazykovú bariéru a iné odlišnosti vyplývajúce zo špecifik danej krajiny.

Existuje viacero koncepcií medzinárodného marketingu, ktorých princípy je možné využiť aj pri zmyslovom marketingu. Vzhľadom na problematiku budovania značky sa zameriame na globálny a interkulturálny marketing.

Globálny marketing je založený na využití jednotného marketingového postupu na všetkých trhoch. To znamená, že podniky ponúkajú rovnaký produkt rovnakej cieľovej skupine bez ohľadu na národné a sociálno-kultúrne rozdiely. Zároveň v rámci svojej marketingovej stratégie uplatňujú princípy zmyslového marketingu, ktoré sú rovnaké resp. príbuzné pre danú cieľovú skupinu v rámci celého medzinárodného trhu (prípadne len s minimálnym prispôbením podmienkam trhu danej krajiny). Typickým príkladom sú nadnárodné spoločnosti a podniky, ktoré fungujú na základe franchisingovej zmluvy, ako napríklad Mc Donalds alebo Starbucks, ktoré sú spomenuté aj v nasledujúcej časti príspevku.

Oproti tomu, interkulturálny marketing rešpektuje existenciu kultúrnych odlišností, ktoré ovplyvňujú nákupné správanie spotrebiteľov. Zahraničné cieľové trhy sú zoskupené do tzv. sociálno-kultúrnych zón na základe jazykovej príbuznosti, náboženstva, legislatívy, hodnôt a postojov, tradície, úrovne vzdelania, spotrebiteľských zvyklostí a podobne.

Osobitosti a špecifiká, ktoré vyplývajú z vyššie uvedených faktorov a mentality jednotlivých národov, sa prejavujú aj v rôznych reakciách na konkrétnu situáciu, a tiež v nákupnom správaní spotrebiteľov.

Prvým dôležitým faktorom vyživanja zmyslového marketingu je neustále rastúca konkurencia, ktorá je dôvodom, prečo sa stal zmyslový marketing spôsobom diferenciácie od ostatných konkurentov. Ďalším dôvodom využitia zmyslového marketingu je rozvoj elektronického obchodu, kde hlavným dôvodom je, že tradičný obchod musí nájsť spôsob ako rozvíjať vlastnosti, ktoré internet nemá. Výhodou tradičných obchodov je možnosť ochutnávať, voňať, dotknúť sa produktov, alebo pracovníci môžu vytvárať príjemnú atmosféru v mieste predaja.

Pomocou vizualizácie sú spotrebiteľia schopní vnímať tvary, formy, farby, rozmery, pohyby i vzdialenosti medzi jednotlivými objektmi. Taktiež v posledných rokoch vedci poukázali na to, že spôsob, akým je produkt prezentovaný, čiže i to, ako produkt vyzerá, je dôležitým faktorom pre spotrebiteľa. Je potrebné podotknúť, že nie je jediným faktorom prospeievajúcim ku kúpe produktu, natoľko vizuálne preferencie závisia od viacerých faktorov, ako napríklad od veku, pohlavia, kultúry a pod.

Pri budovaní značky je jedným z najdôležitejších rozhodnutí práve voľba farieb a loga tak, aby na spotrebiteľov pôsobili príjemne a aby si ich zapamätali. V praxi predstavuje voľba značky nespočetné pokusy, ako triediť reakcie spotrebiteľov na rôzne jednotlivé farby.

Vedci zistili, že až 90% zo všetkých posudkov o produktoch je založených na samotnej farbe v závislosti od produktu. Je dokázané, že spotrebiteľ vníma farebnosť

loga. Farby a tvary sú prvým spôsobom identifikácie a diferenciácie. I to, že jednotlivé značky majú svoje farby, má svoje opodstatnenie, pretože farby sa ľahko uložia do pamäte zákazníkov. Ako príklad môžeme uviesť farby značky Coca Cola, ktorá je červeno-biela, KFC, ktorého farby sa nesú v červenej a bielej farbe, alebo známe červeno-žlté logo Mc Donald. (Singh, 2006)

Na to, že vnímanie farieb je dôležité, poukazuje i fakt, že spotrebitelia si až o 78% viac pamätajú správy, ktoré sú vytlačené vo farebnej verzii, ako tie, ktoré boli vytlačené v čierno-bielej farbe. Môžeme tvrdiť, že nákupné správanie spotrebiteľov a zároveň vnímanie značky je do značnej miery ovplyvňované farbami. Farby ovplyvňujú i danú osobu, ale dôležitý je tiež vzťah a mienka o danej značke. Farby acelková farebnosť značky, loga, produktu je dôležitá, ale čo je ešte dôležitejšie, je farebná vhodnosť volená k danému produktu.

Takmer každú z farieb, ktorú poznáme, môžeme vnímať dvoma spôsobmi, a to pozitívne a negatívne. Veľa záleží na použití farebných odtieňov danej farby a tiež, aké farby ju dopĺňajú, respektíve obklopujú. V prípade, že sa podnik rozhodne pre teplé farby, medzi ktoré patria napríklad červená, oranžová alebo žltá, môžu vyvolať veselé emócie, pocit radosti a šťastia. Studené farby, ako je modrá, fialová, zelená, sa používajú na dosiahnutie určitého profesionálneho vzhľadu podniku alebo produktu. Studené farebné kombinácie vzbudzujú pocit dôvery, rozvoja, inteligencie.

Vnímanie farieb je však podmienené i interkultúrnymi rozdielmi spotrebiteľov. Ako príklad môžeme uviesť bielu farbu, ktorá sa vo väčšine krajín a kultúr spája s významom dobra, čistoty, svetla a nevinnosti a zároveň je i farbou svadobných šiat nevesty v západnej kultúre. Naopak, čínska a indická kultúra vníma túto farbu ako symbol smútku, smrti a duchov.

Hudba, zvuky i melódie sú v súčasnosti súčasťou každodenného života každého z nás. Zvuky môžeme počuť na každom kroku, ovplyvňujú naše správanie i náladu. Hudba je ľahko dostupná a má mnohostranné využitie i v oblasti marketingu. No v porovnaní využívania sluchového marketingu na Slovensku a v zahraničí, Slovensko zaostáva. Keď Slovensko porovnáme v medzinárodnom merítku s inými rozvinutými krajinami, ako napríklad Švajčiarsko či Nemecko, s istotou môžeme povedať, že informovanosť obchodníkov o možnostiach využitia hudby v oblasti marketingu je oveľa vyššia, ako je to na Slovensku.

Hudba kladie veľký dôraz na predaj, cieľom je, aby ovplyvnila stav mysle zákazníka tak, aby sa produkt predal. Taktiež boli realizované štúdie, ktorých cieľom bolo zistiť, aký druh hudby sa hodí najlepšie k rôznym miestam predaja. Napríklad klasická hudba zvýši kvalitu vínnej pivnice. Tiež bolo dokázané, že v prípade, keď predajcovia vo svojom obchode nechali hrať francúzsku hudbu, predávali sa viac francúzske vína, pretože zákazník nevedome vnímal hudbu, ktorá v obchode s vínom hrala. Hudba tiež pôsobí na čas, ktorý zákazník strávi v mieste predaja.

To, že je hudba dôležitá, preukázali i ďalšie prieskumy, ktorými sa zistilo, že rýchla hudba zvyšuje obrat zákazníkov a pomalá zase zvyšuje výdavky každého jednotlivého zákazníka. Dôvodom je, že hlasno a rýchle hrajúca hudba napríklad v reštaurácii zvyšuje vzrušenie zákazníkov, ktorí majú tendenciu rýchlejšie jesť i piť. Pri pomalej hudbe zákazníci majú tendenciu jesť pomalšie a menšie sústa. Pri pomalej hudbe tiež platí, že zákazník sa v reštaurácii zdrží dlhšie, nájde si čas i na zákusok, sladký dezert i kávu.

Mnohé podniky v oblasti hotelierstva, bankovníctva či iné podniky služieb pôsobiace na medzinárodnom trhu používajú vybranú hudbu s čo najlepšie zvolenými hudobnými žánrami nielen na vytvorenie atmosféry, ale i na odstránenie negatívnych zvukov, ktoré v prevádzke vznikajú. Napríklad s vhodne zvolenou hudbou môže podnik eliminovať nervozitu zákazníka, keď čaká pri pokladni. Medzinárodný obchodný reťazec Tesco využíva na slovenskom trhu služby spoločnosti Store Media, konkrétne hudobný program, prostredníctvom ktorého sa denne snaží spríjemniť nakupovanie zákazníkom vo svojom obchodnom reťazci.

Využívanie hudby má opodstatnenie i v reklamách. Viaceré nadnárodné značky využívajú zvuky a melódie, ktoré si zákazníci pamätajú. Ako príklad môžeme spomenúť zmrzlinu Magnum, ktorá v reklamách používa zvuk praskajúcej čokolády pri zahryznutí do zmrzlinovej tyčinky, ďalej známu značku Coca Cola, ktorá používa šumivý zvuk nápoja, keď ju spotrebiteľ otvára a následne nalieva do pohára. Každý zo zákazníkov Mc Donald dobre pozná známy slogan „I am lovin it“. Mc Donald spája zvuk v spojení so znelkou, a tým ju využíva vo svojom marketingu na ovplyvnenie zmyslov a pamäte spotrebiteľov.

Využitie hudby v zmyslovom marketingu na medzinárodnom trhu taktiež musí rešpektovať kultúrne rozdiely rôznych cieľových skupín. To, že preferencie spotrebiteľov v oblasti hudby sa v jednotlivých sociálno-kultúrnych zónach môžu odlišovať, je samozrejmé. Treba však prihliadať i na fakt, že určitý štýl hudby, prípadne využitie hudby samotnej môže byť vo vybraných kultúrach zakázané. Ako príklad môžeme uviesť prísny zákaz verejného použitia hudby zo západu v Iráne a niektorých iných moslimských krajinách.

Ako bolo uvedené, vôňa je výkonný nástroj pre spúšťanie emócií u spotrebiteľov. Prieskumy poukázali na fakt, že práve vôňa môže zmeniť náladu spotrebiteľa, a to práve vtedy, keď to najmenej spotrebiteľ čaká.

Napríklad americký obchodný reťazec Barnes & Noble vonia novými knihami a čerstvými kávovými zrnami. Takto sa snaží o uvoľnenie svojich klientov.

Vôňa čerstvo pokosenej trávy pripomína letné prázdniny, vôňa Pina Colady zase exotiku pri mori. Tieto i iné vône používajú napríklad cestovné kancelárie, aby pripomenuli zákazníkovi príjemnú spomienku a zážitok, a tak ho motivovali k nákupu ďalšej dovolenky. Štúdie poukázali i na to, že klienti sú ochotní viac kupovať, ak sa

produkt spája s príjemnou vôňou, no je možné vyvolať i negatívnu reakciu u klienta v prípade, že pach v prevádzke podniku je naopak nepríjemný.

Niektoré veľké obchodné domy používajú rôzne vône v rôznych častiach areálu. V niektorých oblastiach používajú ženskejšie kvetinové vône, ak ide o produkty kupované najmä ženami. V oblastiach určených pre gentlemanov používajú pižmovú vôňu. Ide najmä o obchody s oblekmi a elegantnými odevmi. Testy a štúdie poukázali i na to, že ženy i muži nemajú tendenciu príliš sa zdržiavať v oblasti, ktorá vonia ako opačné pohlavie.

Pomocou rôznych aspektov zmyslového marketingu môžeme prilákať nových, ale zároveň udržať stálych zákazníkov, a to vhodným použitým vôňou, farebnej kombinácie, voľbou správnej hudby, ale i možnosťou uchopiť kvalitný materiál našich produktov, no v niektorých prípadoch i lahodnou chuťou jedla.

V súčasnej dobe s mnohými možnosťami a príležitosťami existujú špecializované firmy, ktoré vedia navrhnúť tu správnu kombináciu aspektov zmyslového marketingu, napríklad kombinácie vône práve pre konkrétny obchod, firmu, reštauráciu a pod. Zároveň treba podotknúť, že vône nie sú len na vytvorenie atmosféry, ale i na to, aby oslovili potenciálnych zákazníkov príjemnou vôňou.

Použitie vôní je rozmanité, každá z vôní vyjadruje a podnecuje k niečomu inému. Niektoré vône sú relaxačné, uvoľňujúce, protistresové, iné podnecujú k jedlu. V štúdiu o vôňach bolo dokázané, že vôňa levandule počas pracovnej prestávky zabránila poklesu výkonu zamestnancov i napriek tomu, že levanduľa má upokojujúci účinok, ale vytvára duševnú rovnováhu, pomáha upokojsť silné emócie a taktiež uvoľňuje zablokovanú energiu v tele. Tiež odstraňuje podráždenosť a depresie.

Úspešné mezinárodné obchodné reťazce už dávno vedia, že vôňa čokolády a vôňa čerstvo upečeného chleba zvyšuje predaj produktov v supermarketoch. V obchodoch s odevmi, ako napríklad v Bershke, sa predáva oveľa viac nohavíc odvtedy, ak každé dve hodiny dochádza k použitiu a dávkovaniu feromónov vybraných vôní. Spoločnosť Sony používa na prilákanie spotrebiteľov práve vôňu vanilky a mandarínky, kaviarne používajú vôňu čerstvo upraženej kávy a hotelový reťazec Sheraton vonia jazmínom, figovníkom a klinčekmi. V Taliansku hotelové reťazce používajú i kreatívny marketing, a tak každé poschodie hotela vedia prevoňať inou kvetinovou vôňou.

Vône sa používajú vo viacerých oblastiach priemyslu. V niektorých oblastiach podniky využívajú vône intenzívnejšie, v iných zase menej intenzívne. Samozrejme, existujú i podniky, ktoré nevyužívajú žiadnu vôňu na ovplyvnenie mysle spotrebiteľa.

No úspešné podniky vedia, že využívanie vôní je opodstatnené, nakoľko výskumy poukázali na to, že až 75% emócií spotrebiteľa je generovaných na základe pachov. Taktiež je dokázané, že spotrebiteľ si pamätá len 2% z toho, čo počuje, 15% na základe chuti a až 35 % z toho, čo spotrebiteľ cíti. (Schmitt, 2010)

Informácie, ktoré vníma zákazník čuchom, vplývajú priamo a bezprostredne na jeho rozhodnutia. Čuch je jediný zo zmyslov, ktorý nie je možné vypnúť. Pri ostatných zmysloch zákazník analyzuje, ale pri čuchu sú vyvolané spomienky. V realizovaných prieskumoch bolo zistené, že zákazník si myslel, že v obchode strávil 45 minút, pričom skutočný čas bol až 40 minút v prevádzke, ktorá nepoužívala vône. Vnímanie spotrebiteľom sa zmenilo po tom, ako prevádzka využila vône. Zákazník si myslel, že v obchode strávil iba 25 minút, pričom skutočne strávený čas bol viac ako jedna hodina. Po otvorení čokoládovej predajne v New Yorku na Times Square nebolo cítiť vôňu čokolády, pretože bola zabalená. Keď táto predajňa použila vôňu čokolády vo svojom obchode, predaj sa zvýšil o 34%. Z prieskumu vyplynul i fakt, že skúsenosť z nakupovania sa výrazne zlepšila, keď boli vôňa a hudba harmonizované. Vnímanie voní v kombinácii s vizuálnymi zážitkami stimuluje činnosť mozgu, ktorá má za následok zvýšenie lojality zákazníkov. Mnohé testy poukazujú na zlepšenie nálady zákazníkov až o 40% po tom, ako boli vystavení príjemnej vôni. Štúdie ukázali, že až 84% zákazníkov si kúpilo radšej nohavice značky Nike v priestore, kde použili vône ako v predajniach, ktoré vône nepoužili. Taktiež boli ochotní zaplatiť o \$10 viac za rovnaké nohavice. Štúdie realizované v Samsungu poukázali na to, že až 26% kupujúcich podceňuje skutočne strávený čas nakupovaním, pričom sa preukázalo, že v priestoroch s vôňou zákazníci strávia až trojnásobok času.

Efektivitu využitia aroma marketingu v medzinárodnom prostredí dokáže podporiť i rešpektovanie preferencií cieľových skupín na zahraničných trhoch. Je všeobecne známe, že rôzne národy vnímajú vône inak. Napríklad pre Japoncov vôňa nezohráva takmer žiadnu úlohu, Arabi milujú silné orientálne vône, Francúzi a Angličania preferujú aníz, severské národy zase citrón a čokoládu.

Hmatový marketing sa týka použitia materiálov, technológií na zlepšenie predaja výrobkov i služieb prostredníctvom hmatových vnemov. Hmatový marketing môžeme aplikovať priamo na výrobky (nábytok, odevy, automobily a atď.). Hmat prispieva k budovaniu vzťahu medzi produktom a spotrebiteľom, ktorý je tvorený prostredníctvom kontaktu. Pozitívny hmatový zážitok sa týka najmä informácií ako napríklad hodnota, trvanlivosť a funkčnosť výrobkov.

Dotyk produktov je dôležitou súčasťou predajnosti produktov. Pri hmate podniky dávajú do pozornosti i tvar produktu. Tvar je ďalším spôsobom predaja výrobkov na základe jeho hmatových vlastností. Napríklad fľašky Coca Coly si zákazník úzko spája s ich známym tvarom a spôsobom, akým sa zmestí do ich rúk. Taktiež Mc Donald používa obaly na hamburger, hranolky a iné produkty, ktoré vie každý zo zákazníkov identifikovať. Zákazníci si známe značky vybavujú farbami i tvarmi. Ak chce podnik predat' produkt s neobvyklým tvarom, je vhodné si tento tvar vyskúšať na viacerých cieľových skupinách. Ak dostane kladnú odpoveď, vie, že má unikátny tvar pre marketingovú kampaň.

Ďalšou významnou časťou hmatu pre podniky je hmotnosť produktov. Váha hovorí zákazníkovi o odolnosti a pevnosti produktu i o ľahkosti a jednoduchosti použitia. Ako príklad môžeme uviesť nábytok. Je všeobecne známe, že za cennejšie sa považuje, ak je nábytok ťažký. Zákazníkovi hovorí o tom, že nábytok je vyrobený z kvalitného dreva a nie z ľahkej drevotriesky. Využívanie zmyslového marketingu v tejto oblasti využíva napríklad spoločnosť Decodom, ktorej produkty sa vyznačujú vysokou kvalitou.

Interkultúrne rozdiely môžeme badať i pri využití hmatu v zmyslovom marketingu. Kým niektoré kultúry si nevedia predstaviť kúpu produktu bez dôkladného preskúmania pomocou dotyku, iné uvedenému zmyslu neprikladajú veľký význam. Vo všeobecnosti taktiež platí, že hmatový marketing je zameraný predovšetkým na ženy, ktorých koža je tenšia ako mužská, a teda aj niekoľkonásobne citlivejšia.

Chuťový marketing sa využíva najmä v potravinárskom odvetví. Mnohé potravinárske podniky si ešte len začínajú uvedomovať dôležitosť ovplyvňovania zmyslov a podvedomia spotrebiteľov. V nedávnej štúdií skúmanej známou priekopníčkou zmyslového marketingu Krishna (2011) skúmali účinky zmyslov v potravinárskej reklame. Zistili, že jedlo v reklame zvyšuje chuť ľudí, ovplyvňuje i množstvo, ktoré spotrebiteľ skonzumuje. Napríklad obraz sušienok pomáha spotrebiteľom identifikovať a získať spomienky, vyvoláva chuť na sušienky, vytvára sa živý mentálny obraz a príjemný zážitok, ktorý ma za následok pozitívnu odpoveď.

Kým podniky v potravinárskom priemysle míňajú miliardy na reklamy každý rok, marketingoví pracovníci nevyužívajú potenciál zmyslového marketingu dostatočne. Krishna (2011) naznačuje, že i jednoduché zmeny vo vizualizácii a texte môžu produkovať lahodné reklamy, ktoré vyvolajú u spotrebiteľa chuť na jedlo.

Je potrebné podotknúť, že v rámci chuťového marketingu treba brať ohľad na určité potraviny a nápoje, ktoré sú zakázané v určitých krajinách a kultúrach. Korán zakazuje moslimom fajčenie, alkohol a bravčové mäso, hinduizmus zase hovädzie mäso a judaizmus povoľuje len konzumáciu tzv. košér stravy.

Chute nie sú využívané len v potravinárskom priemysle, ale opodstatnenie majú i tam, kde sa produkty dostávajú k blízkosti úst spotrebiteľa. Môžeme spomenúť napríklad známu taliansku značku s kozmetikou Pupa, ktorý vyrába rúže s rôznymi príchuťami, a tak u spotrebiteľiek vyvolávajú príjemný pocit a chuť. Medzi ďalšie značky, ktoré používajú vône a príchute v svojich produktoch, patria okrem iných i Mary Kay, LR či Avon.

Taktiež známe fast foody a reštaurácie si uvedomujú silu chuti, vône a ostatných aspektov zmyslového marketingu, čo sa odzrkadľuje v ich masovej návštevnosti.

Na význam zmyslového marketingu a dôležitosť ľudských zmyslov poukazuje i nasledujúci prípad. V roku 2006 bola zrealizovaná televízna reklama pre švédsku automobilovú značku Volvo ako súčasť spoločnosti Ford Motor Company. Komerčne bola vysielaná na švédskych kanáloch TV4 pod témou "The Sixth Sense", v preklade šiesty zmysel. Táto automobilka chcela poukázať, že ak človek riadi automobil, je zrejme, že využíva prinajmenšom tri ľudské zmysly, a to zrak, zvuk i dotyk. Volvo pochopilo dôležitosť zmyslov a šírilo posolstvo, že Volvo je auto, ktoré by malo byť vnímané ako "The Sixth Sense". Pre šoféra musí byť pôžitok riadiť takýto automobil. Volvo dbá na bezpečnosť a tiež na mimoriadny zážitok z jazdy. A prečo šiesty zmysel? Napríklad preto, že Volvo cíti, keď je v blízkosti hrozba kolízie s iným vozidlom, cíti blízkosť ohrozenia, a vtedy automaticky spomalí. (www.volvocars.com)

Mnoho iných firiem si uvedomuje význam využitia vnemov spotrebiteľov a to vo veľkom rozsahu. Spoločnosť Dunkin Donuts v Južnej Kórei realizovala kampaň, ktorá sa zamerala na sluch a čuch spotrebiteľov prostredníctvom hrania podnikovej melódie v mestských autobusoch, kde zároveň rozprašovač pôsobil na ľudský čuch arómu kávy. Výsledky kampane boli priaznivé, nakoľko tržby prevádzok uvedenej značky sa zvýšili o 29%.

Taktiež môžeme spomenúť iné použitie zmyslového marketingu v automobilovom priemysle. Automobilky venovali pozornosť zmyslom celé roky. Návrhári tvrdo pracovali na optimalizácii hluku zatvárania dverí, pocitu zo stlačenia gombíkov i rozlišovaniu vôňu pre nové auto. V poslednej dobe sa obrátili k vyspelým technológiám. I napriek tomu, firmy naďalej zameriavajú pozornosť výhradne na vizuálne atribúty, ktoré majú presvedčiť spotrebiteľa o vhodnosti produktu. Napríklad automobil BMW vyžaruje bohatstvo, uspokojenie, vášeň, ktoré naznačuje najmä koža a dizajn automobilu, ale i použitá vôňa. Mnohé automobilky majú svojich „odborníkov na vôňu“, ktorí určujú, ktoré materiály môžu byť použité v interiéri automobilu, a ktoré sa nemôžu použiť vôbec.

Ako príklad efektívnej aplikácie zmyslového marketingu pri súčasnom ovplyvňovaní viacerých zmyslov spotrebiteľov je vhodné spomenúť známeho šéfkuchára Hestona Blumenthala, ktorý vo svojich reštauráciách The Fat Duck ponúka jedinečnú a niekedy ohromujúcu skúsenosť v oblasti zmyslového marketingu. Či už ide o vizualizáciu, chuť, čuch či sluch. Keď si zákazníci v jeho reštaurácii objednávajú tanier morských plodov, na vytvorenie symbiózy chuti a atmosféry v reštaurácii je servírovanie jedla zákazníčkovi sprevádzané hudbou z MP3 prehrávača, ktorý je ukrytý v ulite. Hlavnou myšlienkou kreativity tohto anglického šéfkuchára je to, aby zákazníci vnímali a počuli zvuk lámajúcich vĺn a šum mora a mohli si tak vychutnať svoje morské plody ešte viac.

Ďalším podnikom ponúkajúcim multizmyslový zážitok je reštaurácia Ibiza Sublimotion, ktorá sa práve z tohto dôvodu stala najdrahšou na svete. Táto známa

reštaurácia kombinuje svoje pokrmy s digitálnym prostredím, ktoré sa mení spolu s jedlom. Vďaka svojej kreativite a využívaniu zmyslov je rezervovaná niekoľko mesiacov vopred. Jej cieľom je prebudiť zmysly zákazníkov, a tak ich priviesť späť k zabudnutým spomienkam. Či už ide o strach, smiech, radosť alebo nostalgiu.

Ako už bolo spomenuté, v prípade medzinárodnej franchisingovej spoločnosti zväčša podnik vytvára rovnakú ponuku vo všetkých svojich podnikoch. Napríklad Starbucks, ktorý volí rovnakú vôňu čerstvo pripravenej kávy a všetky zoznamy skladieb, či špecifické materiály, ktoré robia trvalý dojem na spotrebiteľa. Uvedené prvky zmyslového marketingu sú tak identické na celom svete. Voľba rovnakého zariadenia, hudby, vône má napomôcť spotrebiteľovi okamžitú identifikáciu značky bez ohľadu nato, akej národnosti spotrebiteľ je.

5 ZÁVER A DISKUSIA

Na záver si teda môžeme položiť otázku: Prečo by marketéri mali využívať zmyslový marketing?

Nové výskumy naznačujú, že zmysly spotrebiteľa pomáhajú pri rozhodovaní bez jeho vedomia. S využitím zmyslového marketingu majú obchodníci možnosť využiť túto skutočnosť pre zabezpečenie lojality verných zákazníkov ako aj získavanie nových, rovnako aj pre úspešné budovanie značky a jej pozitívne vnímanie potrebitelmi. Použitie viacerých zmyslových skúseností zaručuje lepšie prepojenie so spotrebiteľmi vo svete, ktorý je plný tradičných vizuálnych a zvukových reklám a marketingových kampaní.

Zmyslový marketing má schopnosť zvýšiť a zintenzívniť vnímanie značiek. Marketingoví experti teda majú vynikajúci nástroj na budovanie značky priamo na dosah ruky. Akonáhle pochopia, ako môže zmyslový marketing priniesť prospech ich značke, majú možnosť rozšíriť svoj vplyv na spotrebiteľa a pestovať vzťahy so zákazníkmi v úplne inom kontexte. Keď majú spotrebiteľia zmyslové skúsenosti, budú mať k značke automaticky väčšiu dôveru.

V čase, keď celý marketingový svet hovorí o skúsenostiach so zákazníkmi a zameriava sa na vytváranie emocionálneho prepojenia medzi značkami a zákazníkmi, je práve zmyslový marketing stratégia, ktorej implementáciu by podniky na národnom i medzinárodnom trhu mali určite zvážiť. Samozrejme, pre efektívnu aplikáciu princípov zmyslového marketingu je nevyhnuté dodržiavať a rešpektovať sociálno-kultúrne odlišnosti spotrebiteľov na zahraničných trhoch, čím sa zvýši šanca na úspech pri budovaní značky na tomto trhu. Taktiež je potrebné eliminovať negatívne vnímanie zmyslového marketingu ako nástroja na manipulovanie so spotrebiteľmi takým spôsobom, že jeho využitie podnikom bude rešpektovať zásady spoločenskej zodpovednosti a zabezpečiť si tak dôveru a lojalitu svojich zákazníkov.

POUŽITÁ LITERATURA:

1. AAKER, D. A. (2003): *Brand Building - budování obchodní značky: Vytvoření silné značky a její úspěšné zavedení na trh*, 2003, Brno: Computer Press, 312 s. ISBN 8072268856.
2. BATRA, R. – SEIFERT, C. – BREI, D. (2016): *The psychology of design. Creating consumer appeal*. New York: Routledge, 2016. 376 s. ISBN 9780765647603.
3. BERČÍK, J. – HORSKÁ, E. – WANG, R. – CHEN, Y. (2016): The impact of parameters of store illumination on food shopper response. In: *Appetite*. Nitra: Slovenská univerzita agrikultúry, s. 101-109. ISSN 01956663.
4. DERVAL, D. (2010): *The Right Sensory Mix: Targeting Consumer Product Development Scientifically*. USA: Springer Science and Business Media, 146 s. ISBN 9783642120930.
5. HE, H. (2012): Social identity perspective on brand loyalty. In: *Journal of Business Research*, 2012, Volume: 65, Issue: 5, s. 648-657.
6. HEALEY, M. (2008): *Co je branding?* Praha: Slovart, 2008. 256 s. ISBN 9788073911676.
7. HUANG, K. (2015): A New Era of Sensory Marketing. [Online]. In: *Global Marketing an Inspur Systems*. [Citované 20.3.2017]. Dostupné na internetu: <<https://www.linkedin.com/topic/sensory-marketing>>
8. HULTÉN, B. (2015): Sensory Marketing in the Future. In: *Routledge Interpretive Marketing Research*. Routledge, 399 s. ISBN 9781315690681.
9. HULTÉN, B. – BROWEUS, N. – VAN DIJK, M. (2009): *Sensory marketing*. Anglicko: Palgrave Macmillan UK, 183 s.. ISBN 9780230237049.
10. KARDES, F. - CRONLEY, M. - CLINE, C. (2010): *Consumer Behavior*. Anglicko: Cengage Learning, 448 s. ISBN 9780538745406.
11. KELLER, K. L. (2007): *Strategické řízení značky*. 1st edition, Praha: Grada Publishing, 800 s. ISBN 9788024714813.
12. KRISHNA, A. (2010): *Sensory marketing – Research on the sensuality of products*. Taylor and Francis Group, LLC, 392 s. ISBN 9781841697536.
13. KRISHNA, A. (2011): *Sensory marketing*. USA: Routledge, 428 s. ISBN 9781135429959.
14. KRISHNA et al. (2016). People and Research. [Online]. [Citované 22.3.2017]. Dostupné na internetu: <<http://www.sensorymarketinglab.com/people-and-research.html>>
15. LINDSTROM, M. (2005): *Brand Sense: Build Powerful Brands Trhrough Touch, Taste, Smell, Sight and Sound*. USA: Kogan Page Publishers, 237 s. ISBN 9780749443719.

16. LINDSTROM, M. (2010): *Brand Sense: Sensory Secrets Behind the Stuff We Buy*. 1th edition, New York: Free Press, 2010. 192 s. ISBN 9781439172018.
17. LINTELLE, P. (2014). *Sensory Marketing Aspects: Priming, Expectations, Crossmodal Correspondences and More*. Anglicko: Createspace Independet Publishing Platform, 141 s. ISBN 9781500616403.
18. MILÉTU, A. – GUISDO G. – PRETE M. (2016): Nanomarketing: A New Frontier for Neuromarketing. In: *Information magazine*, s. 664-674. ISSN 07426046.
19. PEREIRA, M. – COELHO A. – BAIRRADA, C. (2016): The Impact of Senses on Brand Attitude: Inditex case study. In: *International Journal of Marketing Communications and New Media*. s. 67-84. ISSN 21829306.
20. PETIT, J. – VELASCO, O. – CHEOK, AD. – SPENCE, CH. (2015): Consumer Sensory Neuroscience in the Context of Food Marketing. In: *Advances in computer entertainment technology conference*, s.27.
21. RICHTEROVA, K.- KLEPOCHOVA, D. – KOPANICOVA, J. – ZAK, S. (2015): *Spotrebiteľské správanie*. Sprint dva, 2015. 404 s. ISBN 9788089710188.
22. RYBANSKA, J. – NAGYOVA, L. – KUBELAKOVA, A. (2016): Sensory marketing strategy: Use of the sense of taste on the global market of food. In: *16 th International Scientific Conference Globalization and its socio-economic consequences*. Žilina: Žilinská univerzita v Žiline, s. 1912-1918. ISBN 9788081541919.
23. SAMRESEARCH, 2016. Sensory and Marketing. [Online]. [Citované 15.4.2017]. Dostupné na internete: <<http://www.samresearch.com/fields-of-experience/download-area/>>.
24. SAMULOVA, P. (2017): *Zmyslový marketing a jeho vplyv na slovenských spotrebiteľov*. Diplomová práca. Žilinská univerzita v Žiline. Fakulta prevádzky a ekonomiky dopravy a spojov; Katedra ekonomiky. Vedúci diplomovej práce: Ing. Margaréta Nadányiová, PhD. 87 s.
25. SCHMITT, B. (2010): Experience Marketing: Concepts, Franmeworks and consumer Insights. In: *Foundations and Trends*, 2010, Vol. N5, No. 2, s. 55-112.
26. SCHMITT, B. (2012): The consumer psychology of brands. In: *Journal of Consumer Psychology*, 2012, Vol.22, Issue: 1, s. 7-17.
27. SINGH, S. (2006): Impact of color on marketing. [Online.] In: *Management: Decision*, 2006, Vol. 44, Issue: 6, s.783-789. [Citované 15.3.2017.] Dostupné na internete: <<http://www.emeraldinsight.com/doi/pdfplus/10.1108/00251740610673332>>.

28. SOARS, B. (2009). Driving sales through shoppers sense of sound, sight, smell and touch. In: *International Journal of Retail and Distribution Management*, s. 286-298. ISSN: 0959-0552.
29. SOLOMON, M. (2010): *Sensory Marketing – Smells Like Profits: Smell Like Profits*. UK: Pearson Education, s. 9. ISBN 9780132609784.
30. STREICHER, M. – ESTES, Z. (2016). Multisensory interaction in product choice: Grasping a product affects choice of other seen products. In: *Information magazine*. Elsevier Science INC, s. 558-565. ISBN 10577408.
31. VYSEKALOVÁ et al. (2014): *Emoce v marketingu*. Praha: Grada Publishing. 296 s. ISBN 9788024748436.
32. VYSEKALOVÁ et al. (2007): *Psychologie reklamy*. Praha: Grada Publishing. 296 s. ISBN 9788024721965.
33. YOUR CO – PILOT ON THE ROAD. 2007. [Online]. [Citované 20.4.2017]. Dostupné na internete: <<http://www.volvocars.com/za/about/our-innovation-brands/intellisafe>>.

HOSPODÁŘSKÁ POLITIKA TRUMPOVY ADMINISTRATIVY JAKO KONTROVERZNÍ FAKTOR ZMĚN GLOBALIZAČNÍ DYNAMIKY

ECONOMIC POLICY OF TRUMP'S ADMINISTRATION AS A CONTROVERSIAL FACTOR OF GLOBALIZATION DYNAMICS CHANGES

Pavel Neumann¹

Článek nejprve identifikuje klíčové rysy globalizace a jejích fází. Zvláště v kontextu období 2008-2009 se diskutuje o krizi či dokonce zvratu globalizace. Sociálně-ekonomické klima se mění s novými ekonomickými podmínkami. Proto je vnímání globalizace veřejností, ekonomy i státními administrativami více negativní. Druhým cílem studie je analýza nové hospodářské politiky D. Trumpa a její relevance ke globalizaci. Podle názoru autora je Trumpův odpor vůči globalizaci chybný. Ačkoliv globalizační proces dosáhl v nedávné krizi svého přelomu, bude zřejmě pokračovat v nějaké modifikované podobě, kterou musí národní státy, včetně USA, respektovat.²

Klíčová slova: USA, globalizace, ekonomická politika

In the first part the article identifies the key features of globalization and its phases. Especially the years 2008-2009 led to discussions on the globalization crisis or even its reversal. The social-economic climate changes under new economic conditions. As a result, perception of globalization by the public, economists and state administrations is getting more negative. The second aim of the study is to analyse D.Trump's new economic policy and its relevance to globalization. In the author's opinion Trump's opposition to globalization is fallacious. Though the globalization process has achieved its

¹ Doc. PhDr. Pavel Neumann, Ph.D. Katedra světové ekonomiky, Fakulta mezinárodních vztahů, Vysoká škola ekonomická v Praze, nám. W. Churchilla 4, 130 67 Praha 3, e-mail: neumann@vse.cz.

Autor vystudoval Filozofickou fakultu UK Praha. V letech 1981-1990 a 1997-2004 zde i vyučoval. Od r. 1991 působí na VŠE Praha, kde byl v r. 2006 jmenován docentem. Vyučuje zde kurzy světové ekonomiky a mezinárodní ekonomie. Odborně se specializuje na komparaci ekonomických systémů vyspělých zemí, zejména ekonomiku a hospodářskou politikou USA. Je autorem a spoluautorem řady statí, učebních textů a monografií na uvedené témata.

² Příspěvek byl vypracován za Institucionální podpory Fakulty mezinárodních vztahů VŠE v Praze.

breaking point in recent crisis, it will probably continue in a modified form that has to be respected by the national states, including USA.

Key words: USA, globalization, economic policy

JEL: F63, F68

1 Úvod

Globalizace představuje složitý a mnohotvárný proces spojený těsně s vývojem světové ekonomiky. Postihuje řadu oblastí společenského vývoje: obsahuje nejen aspekty ekonomické, ale i sociální, kulturní a politické.

Článek se snaží vymezit stěžejní rysy tohoto fenoménu a jejich vývoj, zejména ve vztahu k eskalaci nedávných krizových jevů světového hospodářství. V těchto souvislostech se mění vnímání ekonomických a sociálních projevů globalizace. Těmto skutečnostem se přizpůsobují nálady veřejnosti, odborné soudy ekonomů i hospodářská politika jednotlivých zemí. Změna společensko-ekonomického klimatu, jak objektivních podmínek, tak i způsobu jednání jednotlivců, institucí a států, mohou ovlivnit celkový charakter globalizačního procesu.

Stat' si, kromě vymezení globalizačních změn, klade dále za cíl rozebrat a kriticky posoudit povahu a možné dopady nově se rodící hospodářské politiky USA. Zkoumá její společenské, ideově teoretické základy, charakter a možný vztah ke světové ekonomice a snaží se odpovědět na otázku, zda jsou hospodářské záměry Trumpovy administrativy relevantní vzhledem k existujícímu stupni globalizace. Dále se zamýšlí v druhém plánu do jaké míry může tato nová politika narušit, případně zvrátit průběh globalizace, či jaká je platnost hypotézy, že globalizace dospěla do zlomového bodu.

V první část textu je použita logicko-historická metoda rozboru, druhá část pracuje zejména formou komparativní analýzy.

2 PRVNÍ A DRUHÁ VLNA GLOBALIZACE

Současný vývoj globalizace je hojně diskutován ekonomy; v poslední době je rovněž komentován i vedoucími světovými politiky. Názory, jež jsou v uvedené polemice vyjadřovány, nezřídka směřují k hodnocení, zda globalizace dosáhla, či kdy dosáhne zlomového bodu, v němž není již dále udržitelná, a dojde případně ke zvratu celého procesu.

V tradičním pojetí je globalizace chápána jako určité vtělení paradigmatu liberální otevřené ekonomiky (Chandy a Seidel 2016a, s. 2). Její podstatou je samotný kapitalistický tržní proces, který směřuje ke svobodnému trhu maximalizujícímu efektivnost výroby a urychlujícímu hospodářský růst. Původní rys globalizace, rozvoj obchodu, byl následován optimalizací rozmístění kapitálu a dále i – v počátečních fázích takřka neomezenou – migrací pracovních sil. První vlna této globalizace doprovázela období druhé průmyslové revoluce v poslední třetině 19. století a trvala zhruba do první světové války (Haberler 1964).

Jestliže práce charakterizující globalizaci předpokládaly víceméně kontinuální charakter jejího vývoje, resp. ani nepředpokládaly jeho ukončení nebo „zpětný chod“, připouštěly období globalizačních „přestávek“, během nichž celý proces výrazně oslaboval. Tak byla první vlna globalizace výrazně narušena ve 30. letech dvacátého století. Příčinou byly jednak negativní ekonomické vlivy: zejména nástup Velké deprese a následně i zpochybnění tradičního liberálního ekonomického paradigmatu.

Je však třeba doplnit, že do průběhu globalizace začaly od 20.-30. let minulého století zasahovat i mimoekonomické faktory. Hospodářsky se globalizující svět získával i složitou mocensko-politickou strukturu, která ústila do potenciálních či reálných světových konfliktů, jež měly nepochybně vliv na další průběh globalizace. I přes uvedené komplikace se globalizační proces po r. 1945 podle zřejmě většinového názoru obnovuje (Bernásek 2002, s. 9-12) a globalizace se rozvíjí po r. 1960 do své druhé vlny (Baldwin a Martin 1999, McGrew 2008).

V druhé globalizační vlně, vlivem probíhající poválečné ekonomické konsolidace a určitého konsensu, kdy mezinárodní společnosti akceptovalo politickou bipolaritu (či multipolaritu), zprvu převládaly spíše pozitivní předpoklady dalšího hospodářského rozvoje. V mezinárodním prostředí se obnovil trend ekonomické liberalizace, který přispěl, i přes určité výkyvy, k dalšímu ekonomickému růstu, intenzifikaci mezinárodního obchodu a pohybu výrobních faktorů, byť převážně uvnitř existujících politických bloků.

Charakter globalizace tedy po velkou část druhé vlny nedoznal kritickou změnu, která by celý proces zásadně ovlivnila. Někteří autoři dokonce uvádějí, že první a druhá vlna byly ve významných parametrech srovnatelné. Např. podíl zbožíového obchodu na HDP byl v r. 1960 srovnatelný s úrovní před první světovou válkou (Hay 2008, s. 332); byl překonán teprve na počátku 70. let. Podobný ukazatel sledující migraci byl překročen až koncem 80. let. Podíl vyváženého zahraničního kapitálu dokonce zůstal do r. 2014 pod úrovní zaznamenanou před sto lety (Chandy a Seidel 2016a, s. 13).

Specifickou fází druhé globalizační vlny představují devadesátá léta. Podle rozšířených názorů šlo o období urychlení globalizace (Natella a Keating 2015, s. 3). Tato perioda přinesla do postupu globalizace nové faktory jak ekonomické, tak politické. Ve svém souhrnu měly zpočátku pozitivní vliv na aktivizaci procesů kooperace a ekonomické integrace. Skončilo totiž bipolární rozdělení světa a vznikl tak prostor pro zformování světového hospodářství na jediném základě tržní ekonomiky. Nejširší rozvoj trhu umožnil zásadní rozmach globalizačních sil směřujících k maximálně efektivnímu využití světových ekonomických zdrojů.

Institucionální změny usnadněné v důsledku politického uvolnění, zejména vytvoření Světové obchodní organizace (WTO), jsou považovány za jeden ze znaků vrcholné globalizace, kdy se státy začínají většinově podřizovat pravidlům nově vytvořeného globálního obchodního a ekonomického řádu. Forma mělké

(„brettonwoodské“) globalizace tak ustoupila nejpozději v 90. letech tzv. hyperglobalizaci, která významně prohloubila sjednocení domácí a zahraniční ekonomiky a politiky (srovnej Rodrik 2011, s. 76-79, 83).

Z hlediska posilování institucionálních struktur lze dále zmínit rozmach, resp. i prohlubování ekonomické integrace, které vyústily v rámci Evropských společenství do přijetí Maastrichtské smlouvy a vzniku Evropské unie, jež přijala záhy institut společné měny. Utužení globalizace probíhalo však celosvětově i v méně hlubokých formách, kdy byly v nebývalém měřítku na všech kontinentech uzavírány dohody o volném obchodu. Tím bylo nejen formálně integrováno větší množství zemí, ale vznikaly současně předpoklady pro novou kvalitu vzájemné kooperace. Ekonomická integrace vtahovala tak do globalizačního proudu širokou plejádu zemí (země střední a východní Evropy, rozvojové země), které stály dosud na okraji světového hospodářství.

3 ESKALACE KRIZOVÝCH JEVŮ NA KONCI DRUHÉ VLNY

Na druhé straně se však objevily překážky dalšího postupu globalizace, které při podrobnějším zhodnocení navozují úvahy o vyčerpání dosavadního globalizačního potenciálu.

Již přerušení první vlny je někdy považováno za důkaz, že síly globální integrace nejsou imunní vůči politicko-ekonomickým vlivům a že globalizace není nezvratná. Někteří autoři již avizují možný obrat v globalizačním trendu, resp. stupeň globalizace, kdy je její úroveň natolik neudržitelná, že zvrát je nevyhnutelný (Chandy a Seidel 2016a, s. 2). Debata o dalším průběhu, či ukončení globalizace, získává podněty především z vývoje poslední dekády, jež představuje při zpětném pohledu dosti kontroverzní završení druhé, resp. nástup třetí (Baldwin 2016) globalizační vlny.

Objevily se některé rysy ekonomického vývoje, jež signalizují určitou podobnost vývoje současné ekonomiky s některými situacemi v minulosti, které globalizaci zbrzdily.

Zlomovým okamžikem se jeví především nástup finanční a hypotéční krize v letech 2008-2009. Předchozí deregulace a její současná globalizace přivedla finanční sféru na pokraj kolapsu, který se negativně promítl do zpomalení ekonomického růstu a fatální nejistoty ekonomického prostředí jako celku. Globalizace ukázala v tomto směru svojí zápornou stránku: možnost bleskového rozšíření negativních jevů ve finanční a následně i ekonomické oblasti do takřka všech segmentů světové ekonomiky.

Podobné efekty, byť v užším měřítku, ukazuje vývoj v eurozóně a v jádru evropské integrace. Společná měna většího počtu zemí představila významný prvek narůstající globalizace. Silně propojila účastnické státy a prohloubila jejich vazbu na mezinárodní ekonomické prostředí, současně však zvýšila ekonomickou zranitelnost slabších zemí. Nepříznivé jevy v měnové oblasti, společně s dalšími problémy

(migrační příliv, brexit, rostoucí nejednota názoru na další postup integrace), přivedly Evropskou unii na pokraj závažné krize.

Za závažnou je dále považována stagnace uvolňování obchodu na multilaterálním základě a pokles dynamiky mezinárodního obchodu. Po relativně úspěšné etapě 80.-90. let se mnohostranný liberalizační proces zásadně zpomalil a je stále více alternován nárůstem spíše regionálních obchodních dohod (Leering a Bekjarovski 2015, s. 15-16). Společně s realokací určité části průmyslu zpět k původním producentům (resp. s defragmentací původně globalizací rozptýlené produkce) se zpomaluje tempo růstu světového exportu, zvláště v relaci ke světovému HDP (Neumann 2016). Ve zpomalení obchodu je spatřováno nezanedbatelné riziko pro globalizaci a světový růst (Neville 2016).

Došlo k určité modifikaci postavení nejrychleji rostoucích zemí (tzv. *emerging markets*) považovaných za potenciální ekonomické velmoci, jejichž ekonomická dynamika měla být hnacím motorem světového hospodářství, potažmo probíhající globalizace. Zpomalil se ekonomický růst Číny s dalším nejistým výhledem této klíčové ekonomiky. Ekonomickým útlumem, resp. i dílčími ekonomickými krizemi, procházejí i některé další země skupiny BRICS.

4 POSUNY VE VNÍMÁNÍ GLOBALIZACE V ROZVINUTÝCH ZEMÍCH

Globalizace tedy pravděpodobně zaznamenala na základě výše jmenovaných jevů určité překážky svého rozvoje. Její vrcholná fáze v letech 1989-2008 pak ovlivnila rozsáhle sociální a politickou oblast, ovšem s diferencovanými dopady na různé vrstvy vyspělých i méně vyspělých zemí. Kromě tradiční kritiky ze strany části rozvojových zemí, které se cítí globalizací zpravidla nejvíce negativně dotčeny, zesílily posléze se i závažné kritické komentáře z oblasti vyspělého světa.

4.1 SOCIÁLNĚ-POLITICKÉ ZMĚNY

Některé ekonomické rozbory soudí, že v období 1989-2008 se poněkud paradoxně zlepšila nejvíce situace obyvatelstva rozvojových zemí. Za „vítěze“ období s největším ziskem v podobě růstu reálného důchodu (v paritě kupní síly) jsou považovány střední třídy zemí *emerging markets*, zejména Číny a Indie, jejichž důchod vzrostl o 50 až 90 %. „Poraženými“ v této části světa zůstala pouze vrstva občanů v nejchudších zemích, jejichž důchod se nezměnil.

Ve srovnání s tímto relativně příznivým vývojem rozvojových států se výrazně diferencovala situace v rozvinutých ekonomikách. Zde bohatly významně v naznačeném období pouze velmi majetné vrstvy (12 % nebohatších ve Spojených státech, 3-6 % ve Velké Británii, Japonsku, Francii a v Německu). Za rozhodující kritický fakt lze však považovat skutečnost, že rozsáhlá střední třída vyspělých zemí, zhruba horní jedna třetina obyvatel (mimo uvedenou nejbohatší vrstvu), zaznamenala z akcelerující globalizace jen malý zisk, resp. část dokonce pokles svého reálného

důchodu (Global Trends 2017, s. 13), způsobený pomalým ekonomickým růstem a stagnujícími mzdami. Odhady uvádějí, že dvě třetiny domácností 25 rozvinutých zemí měly v r. 2014 reálný důchod nižší než v r. 2005, na rozdíl od let 1993-2005, kdy stagnaci či pokles zaznamenalo jen 2 % těchto domácností. (Tyson a Madgavkar 2016).

Krizové jevy a nepříznivá fakta, jež vyplynuly z vývoje globalizace v posledním desetiletí, výrazně ovlivnily názorovou hladinu jak západní veřejnosti, tak ekonomických odborníků a v posledním období i politiků. Výsledkem je odpor ke globalizaci a rozšíření názoru, že značná liberalizace mezinárodního ekonomického prostředí představuje pro národní státy a jejich obyvatele vysoké náklady, které nejsou adekvátně vyvažovány zisky. V důsledku toho může zesílit protekcionismus: svět by tak mohl v blízké budoucnosti čelit politice silných restrikcí, které mohou zvrátit globalizační trend. Tato skutečnost se týká, po nástupu nové prezidentské administrativy, především tradiční opory světového obchodu a globalizace, Spojených států amerických (srovnej Global Trends 2017, s. 12).

4.2 „PROTIGLOBALIZAČNÍ“ TEORIE

Globalizace tedy v důsledku objektivního ekonomického dění i jejího subjektivního vnímání ztratila z velké části svojí politickou podporu (Roach 2016). Kromě politických názorů a prohlášení se ovšem objevují i tendence zpochybnit její odborné, vědecké zdůvodnění.

Analytici aktuální globalizační situace podrobují nyní často kritice tvrzení, že globalizace a volný obchod jsou všeobecně prospěšné a jejich zisky jsou všemi sdíleny. Tento názor byl údajně převzat dosavadními politickými elitami a konvenčně uvažujícími ekonomy. Kritici ho však považují za přežilou interpretaci tradiční ricardiánské teorie, která nesnesla přísný test dnešní reality (Keen 2016). Jejich nejzávažnější námitky lze interpretovat následovně.

Současný charakter globalizace se diametrálně odlišuje od jejího původního raného stádia. Globalizace „1.0“ do počátku 20. století byla omezena na výměnu různých jednodušších produktů zpracovatelského průmyslu, které původně nemusely nutně obsahovat pokročilejší technologie. Největší odlišnost dalšího stádia globalizace „2.0“ po druhé světové válce, zejména tzv. hyperglobalizačního stádia, spočívá ve značné a rychlé technologické absorpci (Roach 2016).

Komparativní výhody jednotlivých zemí pak nejsou vystavěny oproti teorii Davida Richarda pouze na ceně práce, nýbrž i dalších výrobních faktorů, především kapitálu. Specifičnost strojů a technologií spočívá v jejich výhradním určení pro daný typ průmyslové výroby. Kapitál vtělený do strojů a technologií nelze pak přesunout do jiného odvětví nebo země („lis na víno nelze přeměnit na tkalcovský stav“), leda za cenu značných ztrát; v horším případě se stane neužitečným šrotem. Zahraniční

výrobky konkurující vyspělým zemím levnější prací a imitacemi západní technologie pak podkopávají ziskovost domácího průmyslu (Keen 2016).

Při poukazech na neudržitelnost Richardovy teorie v dnešních podmínkách (hyperglobalizace, znalostní ekonomika) se odvolávají někteří autoři (Roach 2016) dokonce na tradiční celebrity ekonomické vědy, jako P. Samuelson (2004), které údajně již dříve „obrátily teorii komparativních výhod naruby“.

Tyto úvahy pak, někdy otevřeně, jindy implicitně, ústí do radikálních závěrů: dosavadní teorie funguje nyní vlastně jako zástěrka pokračování „přežilé“ globalizace, jež je založena na systému dělby práce a specializace podporované předchozími administrativami, které proklamují ricardovskou víru v možnosti zisků z obchodu pro každého z jeho účastníků. Specializace je však podvod. Spíše než aby vedla k rozmnožení bohatství v duchu smithovsko-ricardovské tradice a prospěchu všech zúčastněných, zhoršuje ve skutečnosti pozici vyspělých zemí, neboť zde plodí nekonkurenceschopný kapitálový „šrot“ při nemožnosti transformovat stávající odvětví. „Magickou ingrediencí“, která naopak spasí vyspělé ekonomiky a obnoví růst, je namísto specializace diverzifikace ekonomik (Keen 2016).

Nutným pokračováním podobných úvah je, zvláště v USA, volání po ukončení relativně liberálního, nevýhodného režimu obchodních vztahů Spojených států, „potrestání viníků“ odpovědných za nepříznivou a zhoršující se pozici země ve světové ekonomice. Pak lze nastolit nový ekonomický řád, který obnoví dominanci USA, v duchu volebního trumpovského hesla „Make America Great Again“.

5 KOŘENY A PRINCIPY TRUMPOVY VNITRNÍ A ZAHRANIČNÍ EKONOMICKÉ POLITIKY

Kritika současné globalizace, která připravovala půdu nové prezidentské administrativě, se nepochybně silně inspirovala některými názory prvních amerických politiků. Jejich pečlivě vybrané výroky jsou stavěny nyní do ostrého kontrastu s „globalizační“ politikou, která je interpretována jako přímá urážka „otců zakladatelů“ (Libertarians 2016).

První prezident Spojených států amerických G. Washington zdůrazňoval silnou podporu domácí výroby vyplývající ze situace nezralé, teprve se formující americké ekonomiky: „Podpora domácích zpracovatelů bude v mé představě mezi prvními důsledky, které mohou přirozeně být očekávány, že vyplynou z energické vlády“ (Washington 2017). Podpora domácích zpracovatelů byla skutečně relevantní na úsvitu amerických dějin, resp. ve fázi tzv. nezralého průmyslu. V době pozdní globalizace se státy sice nezřikají domácí podpory, avšak v systému vysoce rozvinuté mezinárodní dělby práce a specializace nastává přirozený útlum některých výrob a nahrazení dotčené produkce dovozem.

Je-li akcent na domácí výrobu dále spojován s její ochranou, pak je prezidentem Trumpem a jeho zastánci často citován a komentován výrok A. Lincolna: „...opuštění ochranné politiky americkou vládou musí vyústit v růst jak nadbytečné,

tak i nečinné práce, a proto úměrně musí produkovat nouzi a zkázu mezi našimi lidmi.“ (Lincoln 2001).

K tomu lze podotknout, že selekce výrob a specializace pod tlakem zahraničí v době globalizace vede sice k „nadbytečné práci“, problém však lze nyní řešit zvýšeným důrazem na rekvalifikaci stávající pracovní síly s výhledem jejího přechodu do perspektivních oborů. Dojde-li k propouštění pracovníků a ke zvýšení dříve citované příjmové nerovnosti, pak její příčinou je více technologický pokrok, než samotná globalizace (Ghemawat 2017).

Na uvedené historické citace pak navazuje rétorika vesměs konzervativních republikánských ekonomů a politiků podporujících Trumpa, jež prosazují národní výrobu, silně kritizují volný obchod a činí ekonomickou ochranu jedním z určujících faktorů hospodářské politiky³. Podle nich se USA staly klíčovou zemí světové ekonomiky, když začaly být dominantním výrobcem-zpracovatelem. To mělo příznivé dopady na domácí ekonomiku a společnost – umožnilo zemi mimo jiné vytvořit největší střední třídu v historii. Změna politiky k uctívání globalizace znamenala ztrátu podpory rozvoje amerického hospodářství, a naopak podporu jiných národů. (Libertarians 2016).

Lze poznamenat, že postavení USA v současné fázi globalizace však již není bezvýhradně dominantní. Ačkoliv jsou dosud klíčovým hráčem, čelí velmi silné konkurenci dalších zemí se zřetelnými aspiracemi na globální vedení. Kritické hlasy srovnávají výroky představitelů USA a Číny: z nich zní silná čínská podpora globalizace, oproti americké globalizační averzi (The Economist 2017).

Průmyslová politika

Nová hospodářská politika Trumpa nebyla v mnoha směrech dosud zcela zřetelně deklarována a jednotlivá prohlášení prezidenta vnášejí do problému spíše více nejasností. Je však zřejmé, že Trump bere řadu výše uvedených tradičních závěrů mechanicky za svoje ideová východiska.

Podle Trumpa a jeho zastánců americký industriální kapitalismus drasticky posunul umístění investic, inovací i zisků do zámoří. Přitom USA ztratily mnoho domácích průmyslových kapacit a dobře placených pracovních míst, která byla podryta levnými zahraničními produkty. Tato skutečnost rovněž zbavila zemi kontroly největší části světového obchodu, kterou si udržovala po válce. Průmyslový kapitál musí zůstat prioritou, nikoliv finanční a spekulativní, jehož podpora předchozími vládami zničila některé lokality (vznik ekonomicky mrtvých oblastí, tzv. rust belt).

Průmysl (včetně těžebního) a infrastruktura bude proto cílem rozsáhlých investic. K průmyslové revitalizaci je třeba využít především domácí výrobky

³ „Ekonomický nacionalismus a protekcionismus Hamiltona, Madisona, Jacksona... učinil Ameriku největší a nejsoběstačnější republikou v historii... (naopak) volný obchod, politika jednoho světa Bushe I, Clintona, Bushe II a Obamy umožnila komunistické Číně nás vytlačit stranou a stát se světovou zpracovatelskou mocností číslo jedna (Buchanan 2016).

a materiály, najímat americké dělníky, zastavit tak devastaci lokalit venkova a malých měst. Ve prospěch domácích pracovníků má i působit důsledná kontrola a omezení imigrace, jež zajistí spolu s aktivními odbory vyjednání dobrých mezd v ohrožených sektorech, a tak i slušnou životní úroveň Američanů (Petrás 2017).

Lze jistě pochopit Trumpův úmysl zastavit ilegální imigraci. Prezident však ignoruje skutečnost, že globalizace přirozeně posiluje (byť nyní omezeně vlivem restrikcí) migrační toky⁴. Migranti a jejich pracovní síla (dojde-li k jejich adaptaci) budou perspektivně nutní k udržení potenciálu práce vyspělých zemí a snaha vyloučit migraci je z tohoto pohledu kontraproduktivní.

Zahraničně-obchodní politika

V úzké návaznosti na rozvoj domácího průmyslu je pro prezidenta kritická vnější ekonomická politika. Ve vnějších vztazích minulá globalizace a liberalizace způsobily podle Trumpa neadekvátní vývoj mezinárodního obchodu. Zahraniční výrobci mohou zaplavovat americký trh zbožím, vzniká importní závislost USA (Libertarians 2016). Volný obchod se stávajícími pravidly, zvláště s Asií, je tedy pro zemi nevýhodný.

Základem nové obchodní politiky se proto musí stát obchodní reforma zajišťující „spravedlivější“ uspořádání obchodních podmínek. Poté vzroste role USA jako výrobce i exportéra, přičemž budou selektovány importy. Změna sníží či odstraní obchodní deficit a povzbudí hospodářský růst. Zvýší se zejména zpracovatelské vývozy a dovoz primárních komodit, při poklesu importu aut, oceli, spotřebního zboží (Petrás 2017).

Tyto Trumpovy názory jsou významným popřením řady teorií akcentujících globalizační rozmach. „Archaická globalizace“ je prezentována už od nejstarších civilizací jako jeden z tradičních světových trendů spočívající v postupném růstu vzájemných vazeb (Bayly 2004). Podle některých názorů již Smithovo „Bohatství národů“ naznačuje chápání globalizace (Alvey 2003, s. 10), jestliže dovozuje, že principem ekonomického vývoje je (mezinárodní) integrace trhů. Klasická politická ekonomie zobecnila tento názor v opozici k merkantilistům, kteří přijali zúžený ochranářský přístup zvýhodňující export proti importu, jenž de facto kopíruje svým postojem Trump.

V oblasti průmyslu a obchodu může dojít, zvážíme-li deklarované záměry politiky, k posunům dosavadních regulačních/deregulačních zásad. Průmysl a domácí ekonomiku je podle Trumpa potřeba zbavit regulací ničících podnikání a zaměstnanost; strategickou úlohu má snížení velkého daňového zatížení. Opačnou tendenci může pocítit zahraniční obchod: větší regulaci v podobě importní ochrany. Obhájci Trumpa argumentují opět historií, kdy domácí výrobci v minulosti nepodléhali zdanění, na rozdíl od zahraničních, kteří odváděli daň v podobě cla (Libertarians

⁴ Mezi léty 1914 až 2015 se podíl migrantů ve světové populaci zvýšil z 2,5 % na 3,3 %. Migrace se „globalizuje“ předně z hlediska cílových zemí (Chandy a Seidel 2016a, s. 10-11).

2016). Tuto narážku na původní ústavu USA lze vnímat jako urgentní výzvu ke zvýhodnění domácích subjektů.

Je možné k tomu připomenout, že zamezení negativním efektům globalizace spatřují někteří její obhájci nikoliv v silné kontrapozici vnější otevřenosti zemí a politiky domácích regulací, ale v jejich účelném propojení. Spatřují proto např. silnou ochranu země (protekcionismus) jako méně efektivní řešení než následné cílené korektivní zásahy domácí ekonomické politiky. Preference D. Trumpa míří však opačně: směrem k zahraniční intervenci (resp. protekci) a domácí deregulaci (srovnej Ghemawat 2017).

6 NOVÁ HOSPODÁŘSKÁ POLITIKA VERSUS GLOBALIZACE: KRITICKÉ ZHODNOCENÍ

Ekonomická politika prezidenta Trumpa přináší do stávajícího hospodářsko-politického paradigmatu a prostředí světové ekonomiky značnou nejistotu. Tato nejistota je dána jednak samotným faktorem popsaných globalizačních změn. Je zřejmé, že světové společenství i vlády jednotlivých zemí se jim musí přizpůsobit a je pravděpodobné, že toto přizpůsobování bude obtížným hledáním adekvátní reakce ve zcela nové situaci, a tudíž často i jednáním metodou pokus-omyl.

Stávající přístup americké administrativy má podobné rysy, vyznačuje se však i značnou nejasností hospodářsko-politických stanovisek a absencí koherentní komunikace (The Economist 2017). Nicméně lze pozorovat, že Trumpova zatímni prezentace je především založena na značně nekonstruktivní kritice globalizace. Prezident vychází ze zjednodušené představy fungování národního státu v globalizovaném světovém hospodářství. Ignoruje převážně fakt, že stěžejní ekonomické subjekty, ať už velké korporace, finanční instituce, či dokonce spotřebitelé, již nejsou nejméně několik desetiletí národními entitami, ale vytvářejí svojí produkcí a spotřebou hustou síť vzájemných závislostí, jež není lokální, ale globální (Davison 2016). Tento fakt vytváří těžko zpochybnitelnou a zřejmě nezvratnou podstatu světové ekonomiky, proti které nelze postavit zásadně odlišnou, a přitom životaschopnou alternativu. Trumpovy případné aspirace v tomto směru jsou tudíž více než pochybné.

Z pohledu ekonomické teorie lze jeho názory často ztotožnit s merkantilismem, resp. s „transakčním, principů prostým světem“ (The Economist 2017), kde existují pouze vítězové a poražení, jež si na tomto základě rozdělí neměnné bohatství světové ekonomiky („svět s nulovým součtem“ - Davidson 2016). V tomto schématu mají USA zvítězit „jako nikdy předtím“. Z pozice síly vyjednávají takové obchodní dohody, z nichž získají větší prospěch než jejich partner, a tak dobudou ekonomickou rentu redistribucí stávajících zdrojů. Obchodní a další vazby Spojených států je nutné účelně přizpůsobit, tedy podpořit export a redukovat dovoz; přičemž zvýšená ochrana ekonomiky před zeměmi „ožebračujícími“ USA je nutná. Tyto (neo) merkantilistické ambice lze považovat v současné realitě za těžko obhajitelné.

V mezinárodním obchodě Trump nebere v úvahu vývoj po druhé světové válce, který ukázal nesporné výhody liberalizace a v zásadě potvrdil i platnost základů klasické teorie obchodní směny. Postupně se otevírající americká ekonomika si vytvořila vazby prospěšné pro růst produktivity a podnikové prosperity, na druhé straně poskytla levnější zahraniční zboží domácímu spotřebiteli. Potvrdil se tak význam mezinárodní dělby práce a obecná platnost teorie komparativních výhod.

Trumpova rétorika současně zachází hrubě zkreslujícím způsobem s odkazy na americkou historii. Domácí ochrana byla zdůrazňována jako hlavní nástroj ekonomického úspěchu v době zrodu Spojených států, kdy nezralá ekonomika expandovala dovnitř, což již není nyní možné (Pearson 2017). Minulé protekcionistické argumenty jsou proto aktuálně zcela ahistorické, silně populistické, antiglobalisticky zaměřené (Gebelhoff 2016). Optimální cestou ekonomického růstu je napojení na rychle rostoucí součásti světové ekonomiky. Důkazem je, že skutečně nejvíce prosperují obchodně nejotevřenější státy, jak podotýká např. D. Griswold (2017).

V Trumpově obhajobě domácí ekonomiky je ovšem možné poukázat na jistou souvislost s trendem nového tisíciletí, kdy se část výroby umístěných v rozvíjejících se zemích vrací z nákladových a technologických důvodů zpět do rozvinutých zemí, včetně USA (Neumann 2014), což by mohlo respektovat nedávno zaznamenané dílčí tendence vývoje globalizace. Formálně tento trend odpovídá prezidentově snaze obnovit americký „devastovaný“ průmysl. Slabinou tohoto plánu je však předpoklad relativně plošné obnovy a udržování i některých tradičních, nekonkurenceschopných výroby (např. ocelářství), což naopak globalizační trendům neodpovídá.

Takto chápaná obnova diverzifikace ekonomiky namísto „nevýhodné“ specializace (viz např. Keen 2016) není zcela realistická a nemůže čelit objektivnímu procesu mezinárodní dělby práce. Specializace je její nutnou součástí jako produkt ekonomického rozvoje a technologických změn. Především tuto tendenci, která souvisí s dalším postupem globalizace, by měla hospodářská politika sledovat. Technologicky velmi pokročilé (high-tech) výroby jsou oblastí komparativní výhody rozvinutých zemí proti zbytku světa. Právě ony umožňují jak zvýšit diverzifikaci ekonomiky, tak dále profilovat specializaci v souladu s globalizačním trendem a udržet ekonomický růst (srovnej Wharton School 2016).

Za velmi závažné jsou považovány potenciální dopady trumpovské „revoluce“ na světovou ekonomiku jako celek, resp. i další průběh globalizace. Vnější ekonomická politika USA, bude-li reflektovat výše naznačované protekcionistické tendence, se může stát faktorem narušujícím globalizaci, s negativními dopady na světový hospodářský vývoj. Pod jejím vlivem může dojít k dalšímu oslabení mezinárodního obchodu, jenž již dříve zmírnil tempo oproti předchozí dekadě (The Economist 2016). Někteří autoři naznačují ještě horší negativní dopady případného obratu USA „dovnitř“: pro oblast přímých zahraničních investic a migrace, ve které

zaujímá země klíčové postavení (Chandy a Seidel 2016b). Současně s určitým vyčleněním Spojených států z globální ekonomiky může být jejich antiglobalizační politika imitována dalšími zeměmi. Jestliže stabilita existujícího ekonomického řádu vycházela zpravidla z příkladu USA, může jejich chování zpochybnit stávající normy a instituce podírající systém globální ekonomiky a tím i případně celé globalizační paradigma.

Náznamy podobného přístupu se u Trumpa projevují, především v restrikcí uvolňování obchodu. Prezident již zrušil dohodu o Transatlantickém partnerství (TPP), zřejmě zmrazena jsou jednání s EU o volném obchodu a investicích (TTIP), existuje hrozba revize dohody NAFTA. Země, s nimiž mají USA největší obchodní deficit (Čína, Kanada, SRN, a další), se ocitají pod silným americkým tlakem a čelí hrozbám uvalení vysokých importních cel. V případě jejich uskutečnění by možná odvěta mohla vést k závažným konfliktům s dopadem na světový obchod a ekonomický růst. Jestliže je uzavírání dalších mezinárodních (integračních) dohod o volném obchodu formálním potvrzením pokračování globalizace, potom lze chápat jejich omezování jako destrukci globalizačního procesu.

I když vyloučíme skutečně katastrofické scénáře, může při realizaci některých trumpovských představ dojít podle některých teorií přinejmenším k transformaci globalizovaného (velmi propojeného) světa do tzv. multipolární podoby (O'Sullivan 2015). Ta předpokládá, v souladu s Trumpovým směřováním, kromě růstu více regionálně zaměřené ekonomiky zvýraznění konkurenčního až konfliktního charakteru globálních vztahů oproti předchozí relativně rozvinuté spolupráci. Multipolární scénář rovněž předpokládá růst restrikcí, případně selekce migrace ve srovnání s dřívější relativní otevřeností.

7 ZÁVĚR

Globalizace zaznamenala za 150 let své tradičně datované existence překotný vývoj s řadou problematických období. Do závěru 20. století představovala však relativně kontinuální proces postupné progrese a posilování mezinárodních ekonomických vazeb se stala určujícím faktorem formujícím uspořádání světové ekonomiky. Vrchol globalizace je spojován zřejmě právem s obdobím 90. let.

Následné období problémů po finanční a hypotéční krizi nesporně zpomalilo postup tohoto fenoménu a naznačilo, že problémy první vlny (zejména z let 1929-1945) nemusí být ojedinělým excesem a globalizace nemusí být zcela nezvratným procesem. Ukázal se zásadní posun ve vnímání otevřené globální ekonomiky, která nese podle značné části veřejnosti i politické reprezentace vyspělých zemí zásadní odpovědnost za negativní jevy jak ekonomické, tak sociální. Tento posun vedl k pokusům o revizi teorie a zejména hospodářsko-politické praxe a příklonu k obhajobě „národního“ charakteru ekonomik. Nová nacionalistická vlna vynesla,

zvláště v osobě D. Trumpa, k moci některé představitele deklarující radikální vyrovnání se s „nepatřičnými“ důsledky globalizace.

Kritickou reakci politiky v tomto směru lze na jedné straně chápat jako pochopitelnou. Nicméně ekonomické uzavírání, k němuž může politika směřovat, není řešením. Návrat k národním ekonomikám, ač může částečně v USA formou realokace některých výrobních kapacit probíhat, nemůže mít absolutní podobu a tím spíše nemůže být replikou (dávnější) minulosti. Vyspělé země včetně USA musí zůstat propojeny se světovou ekonomikou a dynamizovat svoje komparativní výhody s přispěním nejmodernějších technologií. K tomu zůstává otevřená globální ekonomika nejvhodnějším prostředím.

Přes zřejmé přínosy zůstává další vývoj globalizace otázkou. Bude závislý na objektivním vývoji ekonomické situace, spontánní pokrizové revitalizaci rozvinutých ekonomik; z velké části však i na jejich hospodářsko-politické aktivitě. Právě tato oblast vzbuzuje velké obavy. Realizace ekonomických plánů prezidenta Trumpa může způsobit závažné změny.

Nástup D. Trumpa představuje zřejmě největší posun v orientaci USA vzhledem ke globálnímu ekonomickému systému v poválečném období. (Chandy a Seidel 2016b). Potenciální americká protekcionistická politika je např. opticky v ostrém protikladu k čínské otevřené podpoře globalizace, kterou vyjádřil nedávno čínský prezident (The Economist 2017). Nová americká politika může mít závažný vliv na globální růst a rozvoj. Nevrátí pro USA signalizovaný „zlatý věk“, ale tato politika navozuje hrozbu krachu mezinárodní spolupráce (The Economist 2016). Současně mohou USA odstoupit z role dřívějšího světového leadera ve prospěch Číny. Politicko-ekonomické excesy světové mocnosti číslo jedna mohou mít tedy dopad na další průběh a celkovou podobu globalizace. Po zřejmém ukončení hyperglobalizační periody minulých dekád vzniká i pochybnost o setrvání otevřeného globálního ekonomického systému.

Nacházíme se tedy v období změn a nejistot. Současná situace si nesporně vyžádá další intenzivní analýzu námi zkoumaného fenoménu, kterou lze chápat jako debatu o budoucí podobě světové ekonomiky, do níž jsme chtěli přispět.

Dlouhodobý vývoj ovšem i přes kritická období naznačuje, že ke globalizaci neexistuje zásadně odlišná, životaschopná alternativa. Současnou krizi lze považovat za výsledek nepříznivého souběhu ekonomických a politicko-sociálních faktorů, které vyostřily vztah ke globalizaci, nikoliv za fatální selhání globalizačního procesu. I kdyby globalizace prošla silným zvratem (podobným např. 30. letům 20. století), svět zůstane stále ještě více globalizovaný, pokud jde o zahraniční obchod a investice, než byl před Velkou depresí. Nelze tedy očekávat návrat do struktury existující sto let nazpět (Ghemawat 2017).

Přikláníme se proto k možnosti dalšího pokračování globalizace, kterému se budou muset stát, včetně USA, nadále přizpůsobovat. Další vývoj nicméně pravděpodobně

povede k modifikovanému systému, ve kterém se některé globální relace budou prosazovat pomaleji a s většími obtížemi.

POUŽITÁ LITERATURA:

1. ALVEY, J. (2003): Adam Smith's Globalization (but Anti-secularization) Theory. [Online.] In: *Discussion Paper 03.06, Text (pdf)*. 2003, Department of Applied and International Economics, Massey University, New Zealand [Citováno 16.10. 2017.] Dostupné na internetu: <<http://www.ageconsearch.umn.edu/record/23716>>.
2. BALDWIN, R. (2016): *The Great Convergence: Information Technology and the New Globalization*. Cambridge: Belknap Press of Harvard University Press. 344 p. ISBN 978-0-67-466048-9.
3. BALDWIN, R. - MARTIN, P. (1999): Two Waves of Globalization: Superficial Similarities, Fundamental Differences. [Online.] In: *Working Paper 6904. NBER, Text (pdf)*. January 1999 [Citováno 14.1. 2016.] Dostupné na internetu: <<http://www.nber.org/papers/w6904>>.
4. BAYLY, C. (2004): *The Birth of the Modern World 1780-1914: Global Connections and Comparisons*. Oxford: Blackwell Publishers, 2004, 512 pp.
5. BERNÁŠEK, V. (2002): Fenomén globalizace ve světové ekonomice. In: *Bernášek V. (ed.). Globalizační procesy ve světové ekonomice*. Praha: Nakladatelství Oeconomica, 2002, s. 7-28. ISBN 80-245-0265-8.
6. BUCHANAN, P. (2016): Who's the Conservative Heretic? [Online.] In: *Townhall*, May 20, 2016 [Citováno 14.2. 2017.] Dostupné na internetu: <<https://townhall.com/columnists/patbuchanan/2016/05/20/whos-the-conservative-hereticn2165540>>.
7. DAVIDSON, A. (2016): What Donald Trump Doesn't Understand about "the Deal". [Online.] In: *The New York Times Magazine*, March 17, 2016. [Citováno 12.5. 2017.] Dostupné na internetu: <<https://www.nytimes.com/2016/03/20/magazine/what-donald-trump-doesnt-understand-about-the-deal.html>>.
8. DAVISON, R. (2016): Trump can kill trade deals but he can't kill globalization. [Online.] In: *The Conversation*, November 10, 2016. [Citováno 16.2. 2017.] Dostupné na internetu: <<http://theconversation.com/trump-can-kill-trade-deals-but-he-cant-kill-globalisation-68571>>.
9. GEBELHOFF, R. (2016): Donald Trump praised the protectionism of Abraham Lincoln. I call foul. [Online.] In: *The Washington Post*, June 23, 2016. [Citováno 16.4. 2017.] Dostupné na internetu: <https://www.washingtonpost.com/blogs/post-partisan/wp/2016/06/23/donald-trump-praised-the-protectionism-of-abraham-lincoln-i-call-foul/?utm_term=.e927f4fb9e3c>.

10. GHEMAWAT, P. (2017): Globalization in the Age of Trump [Online.] In: *Harvard Business Review*, July-August 2017 [Citováno 16.10. 2017.] Dostupné na internetu: <<https://hbr.org/2017/07/globalization-in-the-age-of-trump>>.
11. GLOBAL TRENDS. (2017): Global Trends: Paradox of Progress. [Online.] In: *National Intelligence Council*, 2017. [Citováno 12.4. 2017.] Dostupné na internetu: <<https://www.dni.gov/files/images/globalTrends/documents/GT-Full-Report.pdf>>.
12. GRISWOLD, D. (2017): What President Trump and Lincoln have in Common: Protectionism. [Online.] In: *Mad about Trade*, March 1, 2017. [Citováno 21.4. 2017.] Dostupné na internetu: <<https://madabouttrade.com/what-presidents-trump-and-lincoln-have-in-common-protectionism-f802c087959e>>.
13. HABERLER, G. (1964): Integration and Growth of the World Economy in Historical Perspective. [Online.] In: *American Economic Review*. 54(2), 1964, pp. 1-22. [Citováno 26.1. 2017.] Dostupné na internetu: <<http://www.jstor.org/stable/1810895>>.
14. HAY, C. (2008): Globalization's Impact on States. In: *Ravenhill, J. (ed.) Global Political Economy*. 2nd edition. New York: Oxford University Press, pp. 314-345. ISBN 978-0-19-929203-5.
15. CHANDY, L. - SEIDEL, B. (2016a): Is Globalization's Second Wave about to Break? [Online.] In: *The Brookings Institution report*, No. 4, October 2016. [Citováno 5.1. 2017.] Dostupné na internetu: <<https://www.brookings.edu/research/is-globalizations-second-wave-about-to-break>>.
16. CHANDY, L. - SEIDEL, B. (2016b): Donald Trump and Future of Globalization. [Online.] In: *The Brookings Institution*, November 18, 2016. [Citováno 5.1. 2017.] Dostupné na internetu: <<https://www.brookings.edu/blog/up-front/2016/11/18/donald-trump-and-the-future-of-globalization>>.
17. KEEN, S. (2016): Trump's Truthful Heresy on Globalization and Free Trade. [Online.] In: *Forbes*, November 11, 2016. [Citováno 26.5. 2017.] Dostupné na internetu: <<https://www.forbes.com/sites/stevekeen/2016/11/11/trumps-truthful-heresy-on-globalization-and-free-trade/#35e100ea2a74>>.
18. LEERING, R. – BEKJAROVSKI, F. (2015): The world trade comeback. [Online.] In: *ING Commercial Banking*, April 2015. [Citováno 7.3.2016.] Dostupné na internetu: <<http://www.ingwb.com/media/1110467/ing-cb-the-future-of-world-trade.pdf>>.
19. LIBERTARIANS (2016): Trumps Speech on Globalization. Was Seriously Awesome... Libertarians for Trump 2016. [Online.] In: *UFP News*. [Citováno 7.1.2017.] Dostupné na internetu: <<http://ufpnews.com/trumps-speech-globalization-seriously>>.

20. LINCOLN, A. (2001): Fragments of a Tariff Discussions. [Online.] In: *Collective Works of Abraham Lincoln, Vol. I*. University of Michigan Digital Library Production Services, 2001. [Citováno 25.6. 2017.] Dostupné na internetu: <<http://quod.lib.umich.edu/l/lincoln/lincoln1/1:423?rgn=div1;view=fulltext>>.
21. McGREW, A. (2008): The Logistics of Economic Globalization. In: *Ravenhill, J. (ed.) Global Political Economy*. 2nd edition. New York: Oxford University Press, 2008, pp. 277-313. ISBN 978-0-19-929203-5.
22. NATELLA, S. – KEATING, G. (2015): The End of Globalization or a more Multipolar World? Introduction [Online.] In: *The End of Globalization or a more Multipolar World?* Credit Suisse AG Research Institute, September 2015. [Citováno 7.1.2016.] Dostupné na internetu: <<http://publications.credit-suisse.com/tasks/render/file/index.cfm?fileid=EE7A6A5D-D9D5-6204-E9E6BB426B47D054>>.
23. NEUMANN, P. (2014): Mají rozvinuté ekonomiky šanci obnovit průmyslovou výrobu? In: *Acta Oeconomica Pragensia*, 2014, roč. 22, č. 2, s. 3-16.
24. NEUMANN, P. (2016): Is Trade Decline a Start of a New Globalization Trend? [Online.] In: *KLIESTIK, Tomas (ed.). Globalization and Its Socio-Economic Consequences*. 16th International Scientific Conference Proceedings. Rajecké Teplice, 05.10.2016 – 06.10.2016. Žilina: ZU – University of Žilina, 2016, s. 1491–1498. ISBN 978-80-8154-191-9. [Citováno 7.1.2017.] Dostupné na internetu: <http://ke.uniza.sk/sites/default/files/content_files/proceedings_part_iii_0.pdf>.
25. NEVILLE, L. (2016): Has Globalization Gone Into Reverse? [Online.] In: *Global Finance Magazine*, January 08, 2016. [Citováno 7.1. 2016.] Dostupné na internetu: <<https://www.gfmag.com/magazine/january-2016/has-globalization-gone-reverse>>.
26. O’SULLIVAN, M. (2015): Towards a multipolar world? [Online.] In: *The End of Globalization or a more Multipolar World?* Credit Suisse AG Research Institute, September 2015. [Citováno 7.1.2016.] Dostupné na internetu: <<http://publications.creditsuisse.com/tasks/render/file/index.cfm?fileid=EE7A6A5D-D9D5-6204-E9E6BB426B47D054>>.
27. PEARSON, D. (2017): Lincoln was wrong on trade. [Online.] In: *The Hill*, January 3, 2017. [Citováno 26.5. 2017.] Dostupné na internetu: <<http://thehill.com/blogs/pundits-blog/economy-budget/321843-lincoln-was-wrong-on-trade>>.
28. PETRAS, J. (2017): President Trump: Nationalist Capitalism, an Alternative to Globalization? [Online.] In: *Global Research, Centre for Research on Globalization*, January 28, 2017. [Citováno 20.5. 2017.] Dostupné na

- internetu: <<http://www.globalresearch.ca/president-trump-nationalist-capitalism-an-alternative-to-globalization/5571368>>.
29. ROACH, S. (2016): Opinion: Donald Trump is right about globalization: It's a broken system. [Online.] In: *Marketwatch*. July 25, 2016. [Citováno 26.5. 2017.] Dostupné na internetu: <<http://www.marketwatch.com/story/donald-trump-is-right-about-globalization-its-a-broken-system-2016-07-25>>.
 30. RODRIK, D. (2011): *The Globalization Paradox: Why Global Markets, States, and Democracy Can't Coexist*. New York: Oxford University Press. 346 p. ISBN 978-0-19-960333-6.
 31. SAMUELSON, P. (2004): Where Ricardo and Mill Rebut and Confirm Arguments of Mainstream Economists Supporting Globalization. [Online.] In: *Journal of Economic Perspectives*, 18(3), 2004, pp. 135-146. [Citováno 26.5. 2017.] Dostupné na internetu: <<http://www.uni-saarland.de/fak1/fr12/csle/material/SamuelsonJEP2004.pdf>>.
 32. The ECONOMIST (2016): The economic consequences of Donald Trump. [Online.] In: *Free exchange*, November 9, 2016. [Citováno 7.2. 2017.] Dostupné na internetu: <<https://www.economist.com/blogs/freeexchange/2016/11/global-economy?zid=293&ah=e50f636873b42369614615ba3c16df4a>>.
 33. THE ECONOMIST. (2017): The markets have second thoughts on Donald Trump. [Online.] In: *Buttonwood's notebook*, January 24th, 2017. [Citováno 7.2.2017.] Dostupné na internetu: <<https://www.economist.com/blogs/buttonwood/2017/01/investor-uncertainty>>.
 34. TYSON, L. - MADGAVKAR, A. (2016): The great income stagnation. [Online]. In: *Project Syndicate*, September 7, 2016. [Citováno 7.1.2017.] Dostupné na internetu: <<http://www.mckinsey.com/mgioverview/in-the-news/the-great-income-stagnation>>.
 35. WASHINGTON, G. (2017): From George Washington to the Delaware Society for Promoting Domestic Manufacturers, 19–20 April 1789 [Online.] In: *Founders Online, National Archives*. [Citováno 29.6. 2017.] Dostupné na internetu: <<http://founders.archives.gov/documents/Washington/05-02-02-0074>>.
 36. WHARTON SCHOOL (2016): What Trump Presidency Will Mean for Globalization. [Online.] In: *Knowledge@Wharton*, November 11, 2016. [Citováno 7.1. 2017.] Dostupné na internetu: <<http://knowledge.wharton.upenn.edu/article/globalization-and-a-trump-presidency>>.

SOUČASNÝ VÝVOJ SCHENGENU: DŮKAZ JEHO KRIZE NEBO FLEXIBILITY?

CURRENT DEVELOPMENT IN SCHENGEN: A PROOF OF ITS CRISIS OR FLEXIBILITY?

Markéta Novotná¹

V současnosti posilují debaty, zda se neblíží konec Schengenu. Schengen je však stále živý. Tento článek vychází z Kosellecka a zkoumá, zda lze v schengenském prostoru identifikovat stav krize. Metodou diskurzní analýzy je zjištěno, že ačkoli výzkumníci považují za zásadní problém obnovy vnitřních hraničních kontrol, které podle nich ztělesňují nedostatek důvěry a solidarity, vedoucí představitelé EU vnímají vnitřní kontroly jako legitimní prostředek na řešení krize, který je v souladu s schengenským *acquis*. Pozornost upírají spíše na nedostatečné kontroly vnějších hranic. Článek tak poukazuje na fakt, že je důležité ptát se nejen, zda je Schengen v krizi, ale také, co se pod tímto pojmem rozumí.

Klíčová slova: Schengen, analýza diskurzu, hraniční kontroly, krize

Recently, the question of whether the Schengen agreement is reaching the end of its lifespan has been broadly discussed. However, Schengen is still alive. Drawing on Koselleck, this paper examines whether a state of crisis can be identified within Schengen. Whereas in research, reimpositions of internal borders are seen as the main reason for the crisis and as an expression of inadequate trust, the discourse analysis indicates that in the EU discourse, reimpositions are perceived as a justified means to deal with an emergency, which is in line with the Schengen *acquis*, and the main problem that must be addressed are inefficient external controls. Hence, it is crucial to ask not only whether Schengen is in crisis but also what the crisis represents.

Key words: Schengen, discourse analysis, border controls, crisis.

JEL: F22, F5

¹ Mgr. Ing. Markéta Novotná, Ph.D., Jan Masaryk Centre of International Studies, Faculty of International Relations, University of Economics, Prague, nám. W. Churchilla 1938/4, 130 67 Prague 3 - Žižkov, e-mail: marketa.novotna@vse.cz.

Markéta Novotná is an Assistant Professor at the University of Economics in Prague where she leads various courses ranging from „Migration in the IR“ to „EU as an Actor in the IR“. Her research interests include discourse, international migration, freedom of movement, Schengen Area, asylum policies, state sovereignty, notion of boundaries, and solidarity.

1 INTRODUCTION

Since its very beginning, the Schengen Area has been cherished as one of the most successful achievements of the European integration (Ademmer et al. 2015). However, at the same time, it has been perceived as rather controversial. Either for its lack of transparency and democratic deficit, for being too discretionary and exclusivist or for preferring security to human rights (Guild 2001, Brouwer 2008, Zampagni 2016). With the rising numbers of refugees coming to the European Union (EU) since 2015, the debates on Schengen have gained a new impetus. Even though it is not completely new to talk about Schengen facing problems (Convey and Cupiszewski 1995, Hailbronner and Thiery 1997), the frequency of news articles (Grammaticas 2016, Cendrowicz 2016, Binyon 2015) and research papers (Fijnaut 2015, Nivet 2016) emphasising a possible or explicitly probable end of Schengen has been on a rise particularly since January 2016, when Denmark and Sweden reimposed internal controls on their borders.

The importance of the current problems within Schengen is supported by numerous scholars who argue that this crisis might be even more serious than the euro crisis (Börzel and Risse 2017). On the other hand, there are scholars who claim that Schengen is not in crisis and there is no risk it will collapse (Guild et al. 2015). Although there is no agreement among scholars, their articles have one thing in common – they do not elaborate on how the crisis in Schengen is perceived in much detail. This paper aims to fill in this gap. Since the definitions of crisis can be manifold, we examine how the current situation in the Schengen Area is addressed and whether it can be perceived as a crisis. In the next step, to put this analysis into a broader context, we investigate what it means for the future of Schengen and its resilience.

To narrow down the research area in order to be able to analyse it in more detail, we focus on the discourse of EU institutions (European Commission, European Council, Council of the EU and European Parliament), their respective Presidents and the Commissioner for home affairs. The analysed time frame begins in September 2015, when the problems within Schengen escalated, and ends in May 2017. The main aim of the analysis which combines legal, policy and policy communication discourse is to determine whether and how the current affairs within Schengen are framed as a crisis. The discourse analysis is compared to the scholarly literature on the Schengen crisis which shows the difference in focus. The identification of the discrepancies between the research on Schengen and the political discourse and in light of the current affairs is seen as the main contribution of this article.

The choice of discourse analysis draws on the scholarly literature on the concept of crisis which often stresses the subjectivity of crisis, i.e. it is key how a crisis is perceived by a specific person (Koselleck 1973). Hence, by claiming whether

Schengen is in crisis or not, it must be stated from which or whose perspective. In particular, the methodological framework is based on the Discourse-Historical Approach (DHA) which enables to study discourse across diverse genres and within a broader socio-political context. Also, by applying a rigorous discourse analysis on a potential crisis in Schengen we contribute to the existing research on Schengen which only rarely uses an elaborated discourse methodology (see e.g. Erjavec and Kovačič 2009, Scuzzarello and Kinnvall 2013). In general, Discourse Studies examine the relationship between form and function of verbal communication (Wodak and Krzyżanowski 2008). Specifically, the DHA aims at relating both the macro- and meso-level of contextualization with the micro-level analysis of various texts which the chosen discourse consists of (Krzyżanowski 2015). It is beneficial to this analysis that the DHA focuses on argumentation. As Reisigl (2014) claims, the DHA connects formal, functional and content-based aspects of argumentation. This will allow us to see how the selected actors argue about the Schengen crisis, which aspects are stressed and which neglected.

The DHA consists of two levels of analysis. Firstly, the entry-level analysis which is based on discourse topics. Secondly, the in-depth analysis shows how actors are referred to and what the angle of representation (framing) is. At the same time, argumentation strategies and schemes (called *topoi*) are examined.² What might be problematic in the analysis is the fact that the argumentation is frequently implicitly rather than explicitly articulated (Reisigl 2014, Krzyżanowski 2015) which is also the case of Schengen. As the analysis shows, even though the *topos* of crisis is very often not explicitly stressed, it does not mean it is not present, at all.

Any discourse is always framed in a social context (e.g. political or media context) and is both socially constituted and socially constitutive (Reisigl & Wodak 2009). The context is crucial for the DHA and thus, attention is paid to it below. Regarding specific types of texts³, legal discourse is analysed at first. Secondly, within policy discourse, new legislative proposals on how to reform or amend Schengen are examined (materials were accessed mostly at the official websites of the EU institutions). Thirdly, policy communication (i.e. political statements and speeches) completes the picture by investigating how selected EU politicians present and communicate the difficulties Schengen is facing. In order to avoid potential misinterpretation, direct quotations were included in the analysis. These three aspects

² An argumentation strategy is a linguistic and cognitive procedure of problem-solving which represents a relatively coherent complex of statements. It justifies what is true and right by presenting or manipulating certain arguments.

³ Discourse in the DHA relies on patterns and structures and is quite abstract. It can be seen as a social process of making meanings by using language or other symbols. Text, on the other hand, is a specific realisation of a given discourse.

of discourse on Schengen offer a multi-faceted perspective on how discourse on Schengen is constructed and, consequently, how it is interpreted in a broader socio-political context.

The article opens up with a theoretical section on the concept of crisis. Subsequently, the research on Schengen and its potential crisis is introduced. In light of this theoretical background, the empirical analysis proceeds in three steps. Firstly, legislative framework is presented. Secondly, both implemented, failed and planned measures taken to solve the problems within Schengen are introduced within the context of the Schengen legislation. Thirdly, the discourse analysis of statements by Commissioner Avramopoulos and Presidents Juncker, Tusk, Schulz and Tajani follows. Hence, using Koselleck's (1973) words, both observable facts and subjective perception of the crisis are covered.

2 THE MULTI-FACETED NOTION OF CRISIS

The concept of crisis is very diverse. If the word 'crisis' is looked up in the Google Scholar database, very various articles and books show up. Among the most common topics, the following appear: crisis of democracy, ecological crisis, Cuban missile crisis, crisis management, twenty years' economic crisis between the wars. The Google search engine itself proposes combinations like financial, refugee, debt, Greece, euro, midlife or mortgage crisis. These examples imply that crisis can be approached by various disciplines, such as psychology, economy or political science/international relations (IR). Naturally, there are differences between all these disciplines but it is my strong belief that they can benefit from each other. Hence, even though this article approaches the crisis in Schengen from an IR angle, also the historical, economic and psychological perspective can be useful.

Although IR scholars refer to the notion of (international) crisis frequently, they often assume the meaning does not need to be defined (McClelland 1961). According to Parker (1977), scholars pay most attention to the behaviour of decision-makers during crisis which is often understood as an intense conflict or the beginning of war or, alternatively, as a threshold between verbal and physical behaviour. Morse (1972) perceives crises more generally, as circumstances involving the survival of a political system or an interaction influencing its stability. A confrontation of different or incompatible goals is symptomatic and finding of a policy choice within restricted time necessary. The understanding of international crisis as a sudden and surprising situation when the decision maker is under stress or threat and without adequate mechanism to solve the problems but must decide shortly is most common (Raphael 1982). Occasionally, the subjectivity of what a crisis represents is emphasised (Tanter 1978).

Proceeding from the conceptual history, Koselleck (1973)⁴ offers an exhaustive survey by showing how the meaning of term crisis has changed since Ancient Greece. Already then, it had two basic meanings – objective crisis (based on observable facts) and its subjective critique (i.e. judgement). During the 17th century, the notion of crisis expanded from a predominantly medical environment into politics, history, economics, psychology, etc. The concept has been used both literally and metaphorically and can describe both a specific moment (often in psychology) and recurrent events (often in economics). Frequently, it designates a point in time when an important decision must be taken which can change future developments. A crisis can be long-lasting or brief, it can bring about personal fears or existential problems. According to Koselleck, these diverse and emotional dimensions of crisis, recently augmented by the media, caused the term to lose its theoretical rigor. Moreover, Koselleck perceives this inaccuracy and vagueness of the term crisis as a symptom of a crisis itself. Overall, Koselleck introduces four options how to interpret the concept of crisis: firstly, as a chain of events which culminate in a serious moment when a clear decision is required; secondly, as a turning point which changes the history forever; thirdly, as a situation which can endanger the current state of affairs or certain actors; fourthly, as a transitional period brought about by preceding processes (Richter and Richter 2006).

Graf (2010) develops on Koselleck by clarifying how the term crisis is both flexible and broad. In his analysis of the narrative of crisis in Weimar Germany, Graf demonstrates how the 'label' of the Weimar crisis was (mis)used by both left and right radicals who simplified the complexity of the political situation to two exclusive alternatives, one being desirable and the other one undesirable. The greater the tension between these two alternatives, the deeper got the crisis and the urgency to act. However, neither of these radicals expected the crisis to lead to a doom as the original meaning of crisis would suggest. Instead, they cherished it as a way to overcome the existing situation. Not only did they avoid eliminating the problems, they intentionally tried to intensify the crisis to their own avail. By this example, Graf shows how the notion of crisis is, to a large degree, a narrative that can shape and transform a specific reality and can be used both as an *explanandum* (something that is to be explained) and an *explanans* (something that has explanatory value). Last but not least, Graf (2010) adds that a crisis is not necessarily negative.

The creative power of crises is appreciated particularly in terms of economy. Frequently, financial and economic crises are explored from various theoretical angles when scholars try to identify whether crises can be predicted or not and to decide

⁴ For an English translation see Koselleck & Richter (2006).

whether they represent a destruction of values or rather positive developments (Noys 2011, James 2009).

In psychology, drawing on the original Greek meaning of crisis as a decisive moment, crisis denotes an upset in an otherwise steady situation which can be perceived as a threat, loss or challenge. Crisis can be caused by various factors such as a hazardous or even life-threatening event or an inability to use adequate coping mechanisms. In line with Koselleck, Poal (1990) stresses the importance of the subjective perception of a crisis. Various scholars develop their own classifications of crises which are also relevant for the topic of this article. Just to name a few, Rapoport (1962) differentiates developmental (connected to common life events), role transition (retirement, pregnancy etc.) and accidental (caused by hazardous events) crises. Brammer (as cited in Poal 1990) distinguishes developmental (they always happen but still require attention), situational (most common; sudden, surprising and overwhelming; e.g. sexual assault) and existential (impossible to reach one's goals, connected to life transition points when people balance their lives) crises. Alternatively, crises can be divided into predictable and unpredictable and can end with or without external help (Poal 1990), both dichotomies being of extreme importance in case of Schengen.

3 SCHENGEN IN CRISIS? SCHOLARLY PERCEPTION

Recently, many articles on Schengen have been published. It follows from my own research, that whereas until 2014, the average number of articles published per year was less than six, during 2015 and 2016 the yearly average increased to 30. Nowadays, specifically the Schengen crisis is addressed very often. Scholars ponder whether a state of crisis exists and if so, how serious the situation is. Moreover, researchers ask the question whether the current crisis is unique or whether Schengen has faced similar crises in the past, whether the current crisis might endanger the whole project or, contrarily, has the potential to strengthen it (cf. Börzel & Risse 2017, Nivet 2016; Fijnaut 2015). Despite all the differences among scholars, their contributions have something in common as they focus on the observable facts when judging the situation, not on the subjective aspects of crisis and on the process of how it is socially constructed in discourse.

Regardless all benefits Schengen has brought about, it has faced criticism since its very beginning (Convey and Cupiszewski 1995, Hailbronner and Thiery 1997). Frequently, crises in Schengen are related to its enlargements (Zaiotti 2013, Novotná and Kuchařová 2014) or exceptionally high inflows of migrants, such as after the Arab Spring in 2011. This latter case caused probably the deepest problems within Schengen before 2015. When Italy allowed the incoming Tunisian migrants to pass to France which reacted by reintroducing internal border controls in Ventimiglia, many scholars

described it as a crisis (Zaiotti 2011, Phull & Sutcliffe 2013, Nascimbene & Di Pascale 2011, Cornelisse 2014), albeit not all of them explicitly (Carrera et al. 2011). In fact, this situation bears many similarities with the current one – an unexpected influx of migrants caused reimposition of internal borders which was justified as a means to better manage migration flows. Although the Schengen *acquis* was not breached, there was a broad agreement that both Italy and France acted against the spirit of Schengen (Nascimbene & Di Pascale 2011, Carrera et al. 2011). Moreover, the tension led to the most significant amendment of the Schengen legislation to date, to the Schengen Governance Package (SGP). According to scholars, the affair showed a lack of solidarity and how strong the will of the states to control entries of third country nationals is (Phull & Sutcliffe 2013, Nascimbene & Di Pascale 2011, Carrera et al. 2011).

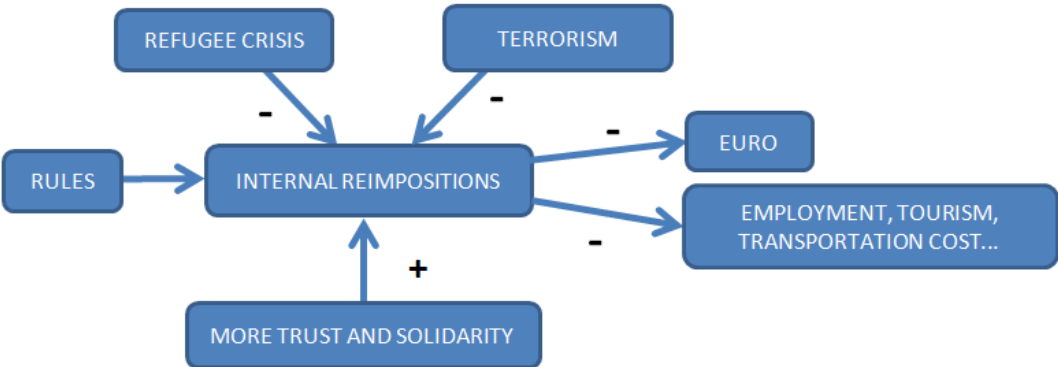
Regarding the current situation, a specific argumentation lies in emphasising the impact of other crises (refugee or security) on Schengen which itself is not in crisis but suffers from these external pressures. According to Börzel and Risse (2017), Börzel (2016) and Nivet (2016), Schengen is facing its most severe crisis which, if not properly addressed, has the potential to endanger the whole EU project. Whereas Gasmi, Prlja and Lutovac (2016) perceive the lack of mutual trust both among member states and between the states and the EU which results in reimpositions as the main problem, Börzel and Risse (2017) and Fijnaut (2015) stress the need of an EU led solution including a reform of Schengen and the necessity to follow the rules. Emphasis should be both on strengthened and more integrated external controls and ensuring borderless movements within Schengen (Dabrowski 2016, Fijnaut 2015). However, this is a problem since there is no agreement among the states which, according to Dabrowski (2016), De Angelis (2016), Topping (2016), Dingott Alkopher and Blanc (2016) and Börzel and Risse (2017), prefer national solutions lying in reimpositions of internal controls. On the other hand, Fijnaut (2015) points out that crises might be necessary to get sufficient political support for a project and do not need to be perceived as solely negative. Zaiotti (2011, 2013) even stresses that crises are recurrent, normal and might reinforce Schengen rather than hurt it.

Not all scholars use the term crisis explicitly while acknowledging that the situation is serious. Ortiz (2016) claims that Schengen is under a considerable strain by the influx of refugees and Menghi and Pascouau (2015) argue that Schengen is under threat and enormous pressure. Other scholars refuse the idea of crisis entirely claiming it is exaggerated and Schengen is here to stay, be it due to its symbolic value (Carrera et al. 2015, Guild et al. 2015) or pragmatism (McCabe 2016, Kaca 2016). However, whether Schengen is considered to be in crisis or not, scholars always refer to the impact of external pressures on reimpositions which are preceived as the main problem (De Angelis 2016, Bendixsen 2016, Dingott Alkopher & Blanc 2016). Gasmi, Prlja

and Lutovac (2016) even claim that Schengen was factually abolished already at the end of 2015 since it could not bear the migratory strain. Also, scholars stress both symbolic and political and economic cost in case Schengen collapses (Börzel & Risse 2017).

To conclude, most scholars emphasise how unique and serious the current situation in Schengen is. Using the categorisation of the concept of crisis, scholars perceive the problems in Schengen as a situational or accidental crisis, i.e. an unexpected event with serious consequences, rather than developmental crisis which is considered to be normal. The focus on inadequate responses to the crisis and tensions among various actors demonstrates that the crisis was not predicted. As Cornelisse (2014) argues, the problem with Schengen is that it is riddled both with national sensitivities and supranational symbolism and states tend to use internal reimpositions to control third country nationals. Similarly, Dingott Alkopher and Blanc (2016) claim, that states are not willing to share security risks on their territory and prefer national solutions. Indeed, exactly the individual actions taken by states are seen as a deep problem which can cause a domino effect leading to even more reimpositions and eventually to the collapse of Schengen (see Figure 1 for visualisation). That is why scholars emphasise that the crisis can only be solved on the EU level. If a decisive step is not taken collectively, the situation will not improve. Overall, scholars present observable facts and, based on them, decide whether they can cause the collapse of Schengen or not, how it should be tackled and what its consequences might be. A subjective critique of the crisis by involved actors is omitted.

Figure 1: Scholars’ perception of the Schengen crisis

Source: Author’s own

4 HOW TO HANDLE EMERGENCIES WITHIN SCHENGEN: LEGISLATIVE AND POLICY DISCOURSE

Whereas the refugee or migration crises are frequently used terms both in media and political discourse, the Schengen crisis is addressed much more rarely. To

get a general idea, if „refugee crisis“ is googled, 6 550 000 results appear, for „migration crisis“ 460 000 and for „migrant crisis“ 506 000 results. To compare, for „Schengen crisis“ it is only 2 630 matches. Keeping in mind that the results can vary in time, the difference is tangible. As the analysis will illustrate, one of the reasons might be, that very often, the label crisis is not used explicitly in the context of Schengen.

Indeed, in the Schengen *acquis*, the term crisis never appears. The original Schengen agreement (1985) does not even presuppose any situation where emergency measures would be necessary. The subsequent Schengen implementation agreement (1995) mentions a possibility to reintroduce internal controls for a limited period if „public policy or national security so require“ (Article 2(2)). However, more thoroughly are the emergency situations described only in the Schengen borders code in 2006 (SBC). The SBC refers to the management of migration flows at external borders which can be relaxed „as a result of exceptional and unforeseen circumstances“ (Article 8(1)) as well as to internal borders which can be „exceptionally reintroduced“ in case of „a serious threat to public policy or internal security“ (Article 23). These rules were developed in more detail in the Schengen governance package (SGP) in 2013⁵. The SGP enhanced the role of the EU as an observer of the rules, made the conditions of internal reimpositions stricter but, simultaneously, added a new possibility to reimpose internal controls in case the rules were not respected and the overall functioning of the Schengen Area was put at risk (article 26 in Regulation (EU) No 1051/2013). Although no reference to crisis is made explicitly, both regulations refer to exceptional circumstances and emergency. It is worth stressing, that paragraph 5 of the preamble of regulation for common rules on the temporary reintroductions states that "Migration and the crossing of external borders by a large number of third-country nationals should not, per se, be considered to be a threat to public policy or internal security." The same holds true for the newest Regulation (EU) 2016/399 replacing the Schengen borders code and its amendments. Here, also terms such as „serious threat“ and „grounds of urgency“ are linked to internal reimpositions.

Even this short overview shows that the Schengen legislation takes the possibility of an emergency more and more into account and gradually develops more detailed rules managing what to do in such a situation. Even though these situations are not called crises, they comply with its meaning of an exceptional, potentially dangerous and unexpected situation for the management of which special measures must be developed in order to prevent possible problems. There is a clear tendency in the Schengen *acquis* to stress security (cf. the new article 26 in Regulation (EU) No 1051/2013) and, at the same time, to develop more requirements and strengthen the EU monitoring and evaluation in order to avoid misusing internal reimpositions.

⁵ The SGP consists of two regulations: Regulation (EU) No 1051/2013 and Regulation (EU) No 610/2013.

However, the current events in Schengen show how big the room for discretion is. Nowadays, five countries have kept their internal border controls for several months, Germany and Austria already since Autumn 2015. It follows from their letters justifying the reimpositions that the main reason was unexpected migratory pressures and their impact on internal security. As mentioned above, migration should not be the only reason to reimpose internal controls. However, the European Commission allowed the reimpositions since it acknowledged the threat to the internal security to be legitimate. This argumentation is in line with the overall approach to Schengen by the EU institutions. The Commission insists that Schengen cannot be held responsible for the current crisis in the EU caused by migratory and terrorist pressures. Contrarily, it could contribute to its solution if all rules are fully respected (European Commission 2015b).

Here, it is crucial to stress what the Commission understands by respecting the rules. The focus is apparently on strengthened external controls, not on abolishing internal reimpositions. These are perceived as a justified reaction to insufficient management of external migratory flows (European Commission 2015a) that must remain a last-resort and proportionate measure which is limited in time but which can help to return back to normal functioning of Schengen (European Commission 2015b). Regarding external controls, a variety of new measures have been proposed by the Commission. Already in December 2015, the Commission expresses the need to establish a European Border and Coast Guard (EBCG) which would strengthen Frontex and to require mandatory checks of all people crossing external borders (not only third country citizens), it suggests the principle „no registration, no rights“ and stresses the importance of sharing information through databases. Even fences at the external borders are evaluated to be in compliance with the Schengen *acquis* if they are proportionate and respect fundamental rights. Only fences within Schengen are seen as problematic (European Commission 2015b). The focus on a proper management of external borders is crucial.

In February 2016, the Commission states the need to return to the normal functioning of Schengen and hereby acknowledges that the current situation is exceptional (European Commission 2016d). The document on the implementation of the 'Agenda on Migration' is a rare example of connecting the proper functioning of Schengen with reimpositions even though these are "contingent on having secure external borders" and hence not a problem *per se* (European Commission 2016d: 2). Contrarily, they are seen as a „temporary measure helping to bring the situation back to normal“ (European Commission 2015b). Moreover, direct cost of reimposed internal borders for cross-border workers, freight transporters, public administration, trade of goods and logistics are enlisted (Ibid). All these ideas are included also in the comprehensive document „Back to Schengen - A Roadmap“ which the Commission

presented in March 2016 (European Commission 2016b). The focus on external borders is mirrored also in subsequent initiatives proposed by the Commission, such as the entry-exit system which should improve the efficiency of external controls by checking all third country nationals entering Schengen for short stays, Passenger Name Record (PNR) and European Travel Information and Authorisation System (ETIAS) further advancing external controls also of visa-exempt travellers (European Commission 2016c, 2016g).

The emphasis on external controls is even more evident in the conclusions of the European Council (EC) and Council of the EU (CEU), two institutions representing EU member states. From September 2015 to May 2017, 12 EC summits and 15 meetings of the JHA configuration of the CEU (both formal and informal) where Schengen was discussed took place which further supports the importance of solving the problems. Already during Autumn 2015, both Councils stressed the importance of following the rules and efficient external border controls for a proper management of migration and functioning of Schengen „in a spirit of solidarity and responsibility“ (European Council 2015). Since October, the EBCG has been promoted (European Council 2016a) and since December, the urgency of regaining (not simply enhancing) control over the external border and a more efficient use of databases has been stressed (European Council 2016b). However, it was only in February 2016 when the CEU confirmed that the „overall functioning of the Schengen area is at serious risk“ (European Parliament 2016g). Throughout 2016, the idea to fully apply the existing rules and to return to normal functioning of Schengen was stressed (European Council 2016c; European Council 2016d).

Also the European Parliament (EP) points out the need of efficient external border controls and sharing of information through databases as a necessary precondition of abolishing internal controls while the solution must be collective and holistic (European Parliament 2016i). However, the EP is the only institution that systematically emphasises that not only security, but also fundamental rights and transparency must be ensured. Moreover, solely the EP states explicitly that the internal reintroductions are „putting at risk the normal Schengen system“ (European Parliament 2016c, 2016h). The EP has published two reports which demonstrate the high cost of internal borders with specific reference to transportation. Interestingly enough, in these reports, the need to get back to Schengen embraced by both Commission, EC and CEU, is denounced as irrelevant since „Schengen is alive and well“ and has never departed from its proper functioning (European Parliament 2016a, 2016b). Whereas these are the official standpoints of the LIBE committee responsible for the Schengen Area, certain MEPs, especially from ENF and EFDD factions, do not share it. Contrarily, already in July 2015 a group of MEPs from these two factions demanded Schengen be abolished since it enables „illegal immigrants and potential

terrorists to move around freely“ and leaves „states and their citizens at the mercy of criminal organisations and networks of traffickers in arms, people and illegal substance“ (European Parliament 2015b). The wish to return to national border controls was repeated in February 2016, this time, based „on the drop in crime in Switzerland following the suspension of the Schengen Agreement by France“ (European Parliament 2016d), in March 2016 as a reaction to bombings in Brussels (European Parliament 2016f) and in October 2016 because of the failure of the Commission policy to address the Schengen shortcomings (European Parliament 2016e).

To sum up, the main goal of all EU initiatives remains the need to return to normal functioning of Schengen which has been severely tested by the migration crisis by strengthening external borders. Both rigorous following of existing rules and implementation of new initiatives is required while these initiatives are in line with the aim of Schengen, not opposed to it. The *topos* of rules is very obvious. A collective response to the problems is demanded and the EU is foregrounded as the main actor who should manage them. All member states should contribute to a common goal by sharing responsibility, specifically in Greece. The official argumentation of the EP differs in that it denies Schengen does not work properly but, on the other hand, uses a very strong *topos* of fear when it strongly stresses the negative consequences of its demise. The argument of fear is not used by other institutions which rather observe the necessity to strengthen external borders and return to a normal state of affairs. The crisis in the policy discourse, without using this label explicitly, appears to be unexpected, situational (accidental) and cannot be solved without help from the EU and member states. The problems in Schengen are explained by the external migratory and terrorist pressures and, contrarily, if the problems continue, considerable political and economic cost will arise. Although no institution denies how serious the situation is, they do not seem to expect the end of Schengen which is further documented by the facts that a future accession of Bulgaria, Romania and Croatia to Schengen is supported and in 2017, Georgia and Ukraine managed to negotiate visa-free travelling into Schengen (Schengen Visa Info 2017a, 2017b). Hence, the Schengen cooperation seems to continue despite all problems.

5 POLICY COMMUNICATION: RETURNING TO A FULLY FUNCTIONING SCHENGEN

It follows from the previous section that the reaction to the problems within Schengen has been based on enhancing external controls, stressing the necessity to follow the rules and respecting the internal reimpositions as justified. The policy communication by EU leaders is, more or less, in compliance with this perspective. The most active commentator of Schengen is the Commissioner for Migration, Home Affairs and Citizenship Dimitris Avramopoulos. He sees the core of the current

difficulties in Schengen in two parallel crises - migratory and security, both of them directly affecting the external borders. According to Avramopoulos, nobody expected these crises to come which caused Schengen to be under a considerable pressure and even its existence to be questioned. Avramopoulos argues that all problems „meet“ at the external border which has to be controlled efficiently, otherwise, the borderless movement within Schengen will not be possible. Since the unprecedented situation at the external borders „called for urgent action“ (European Commission 2017b), Avramopoulos sees the internal reimpositions as justified if they remain exceptional and „do not become the norm“ (European Commission 2017c). Avramopoulos keeps arguing that despite the progress made in enhancing external controls, they are still gappy which is the reason why the Commission repeatedly enabled the reimpositions to be prolonged. Only once the controls are sufficient, the return to normal functioning of Schengen is possible. Even though Avramopoulos' argumentation has remained essentially the same since 2015, during January 2017, he stopped simply stating that reimpositions are legitimate but should eventually be abolished and began to stress they should be replaced, as soon as possible, by proportionate police checks which are supposedly „easier to adapt to evolving risks“ (European Commission 2017a). This is a new argument which no other of the selected representatives has used.

Avramopoulos presents Schengen as „one of the greatest achievements in the history of the European Union“ which cannot be taken for granted (European Commission 2017d, 2017e). In his eyes, Schengen and the EU are closely connected and "if Schengen collapses, it will be the beginning of the end of the European project" (European Parliament 2016g). He assigns Schengen both symbolic („symbol of being and feeling European“, „symbol of trust“) and utilitarian value. "We have put economic figures on the cost of not having Schengen. But the real, human and social cost of not having Schengen is far greater, if not immeasurable" (European Commission 2016e, 2016f). He stresses that „Schengen is not the problem“. Contrarily, it can help solve the current problems but only if the rules are observed properly, external borders controlled and mutual trust and information exchange ensured. The aim is to improve Schengen, not to break it down (European Commission 2015e). Avramopoulos often intensifies the importance of this message by stressing that he „can speak on behalf of everyone“ (European Commission 2015f). Overall, although he stresses security, he adds that „Europe must never become Fortress Europe“ and security and openness must be balanced (European Commission 2016f).

Contentwise, Jean-Claude Juncker agrees with Avramopoulos on the necessity to return to normal functioning of Schengen by enhancing external border controls (which must be a shared responsibility) and following the rules rigorously (European Commission 2015c). Formally, he is more intense. According to Juncker, there is „no time for business as usual“ and „no time to lose when it comes to preserving the

Schengen area“ and we must strive to even „make it better and to make it stronger“ and „defend everything that Schengen represents“ since „Schengen is here to stay“ (European Commission 2015g). He explicitly says that internal controls can only be reimposed „in case of a crisis situation“ which is a term the others keep avoiding. As Avramopoulos, he sees Schengen as a „unique symbol of European integration“ but seems to put much more emphasis on its utility and the price of its possible end (European Commission 2015d, 2016i, 2016j). Frequently, he links the problems in Schengen with euro (Macdonald 2016). He also uses the argument *ad populum* when he justifies the collective management of external borders by claiming that it „is what our citizens expect“ (European Commission 2015h). Moreover, he is much stricter in criticising Austria and Hungary for closing their borders and building fences (European Commission 2016a) and puts much emphasis on the fact that Schengen has faced problems since its beginning so the current situation is not so unique (European Commission 2016h).

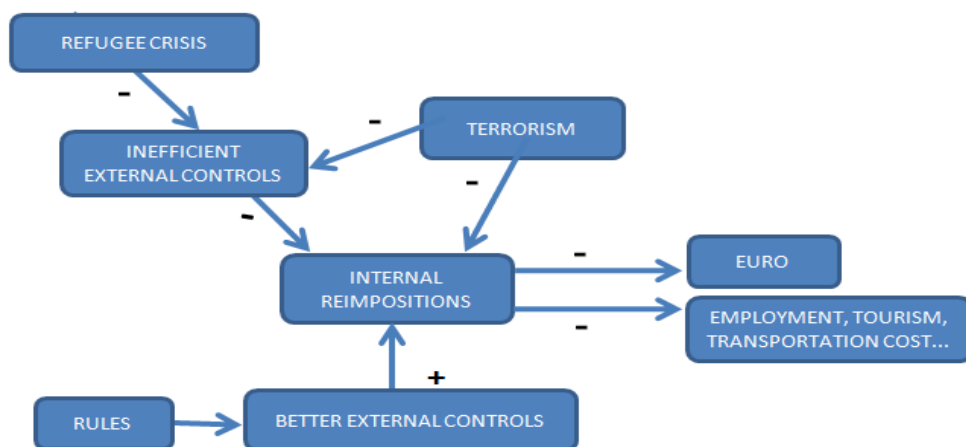
Also Donald Tusk differs from its colleagues rather in emphasis, not in the main argument. He agrees on the need to restore Schengen by enhancing external controls and following the rules and points out the cost (financial rather than symbolic or social) of its demise (European Council and Council of the EU 2016e, 2016f, 2016g) but also stresses that there is a pressing time limit to „get things under kontrol“ and that there is no alternative to Schengen (European Council and Council of the EU 2016c). Moreover, he admits that saving Schengen „will cost money, take time and require a huge political effort“, some countries „may not be able to cope with this challenge“ (European Council and Council of the EU 2016a) and even if Schengen is to work as usual it does not mean it will solve the migration crisis. It is a necessary but not a sufficient condition (European Council and Council of the EU 2016c). Tusk is the most fervent supporter of Greece which should remain a member of Schengen despite all its problems (European Council and Council of the EU 2016b). Also Tusk uses the argument *ad populum*, e.g. when stating he cannot „imagine anyone wanting to keep internal border control, if we have real, effective control of our external borders“ (European Council and Council of the EU 2016d).

By May 2017, the current President of the EP Antonio Tajani did not have much time to express his opinions on Schengen. The arguments of his predecessor Martin Schulz are in line with what has been already mentioned although he puts more emphasis on the external borders being managed not only effectively, but also humanely and jointly and cannot equate to rising fences and walls (European Parliament 2015a). Also, he sees internal reimpositions as justified only temporarily but does not acknowledge they help manage migration flows; contrarily, they do not solve anything (European Parliament 2015c). Additionally, he connects the problems

at external borders with the fact that they were left in the hands of individual member states rather than collectively controlled (European Parliament 2015c).

To conclude, all EU representatives present the goal to return to the normal functioning of Schengen. The problems within Schengen are caused by migratory and security crises which affect particularly the external borders. Hence, their strengthening seems to be the cure for all problems. Reintroductions, despite the frequent critique from scholars and commentators, are perceived as a legitimate reaction to the insufficient management of migration. They should be abolished but only when the external borders are protected efficiently (see Figure 2 for visualisation). All leaders agree that Schengen has not caused any problems. Contrarily, it can help solve the migration and security crisis if all rules are observed properly. It is admitted that Schengen can only be saved by applying Schengen. Indeed, rather than vivid arguments of danger or fear, an argumentation of authority and rules is used. The Schengen *acquis* is not to be abolished but rather amended to prevent further problems. Emphasis is put on a common EU solution, not unilateral actions by states. Schengen is presented as a great achievement that should be cherished. However, perhaps surprisingly, its utility and material benefits are stressed much more than its symbolic value. This *topos* of utility and usefulness is visible particularly in statements by Juncker and Tusk. Frequently, the argument *ad populum* is used to show that saving Schengen is without question and in the interest of everyone. Hence, albeit rarely using the notion of crisis explicitly, all leaders acknowledge that the current situation is exceptional, unpredictable and serious and must be actively solved. Overall, the situation corresponds to an accidental or situational crisis which can be explained by migratory pressures and can lead to substantial costs. Interestingly, no representative identifies potential benefits in the problems such as a possible increase in transnational cooperation or of trust in Schengen as is sometimes implied in scholarly literature.

Figure 2: EU leaders' perception of the Schengen crisis

Source: Author's own

6 CONCLUSIONS

The research dealing with the potential crisis within Schengen, however rich, fails to examine what the crisis actually represents. That is why this article contributes to the current literature by investigating how the crisis is constructed in the legislative, policy and policy-communication discourses within the EU. The analysis indicates that whereas scholars consider the internal reimpositions and the lack of trust to be the core of the crisis (*topos* of trust and solidarity), EU institutions and leaders perceive reintroductions as non-problematic and in line with the Schengen *acquis*. The problem lies in insufficient external controls (*topos* of security). The rights of incoming migrants are mentioned only rarely. Regarding actorness, there is an agreement that the difficulties should be tackled on the EU level, not by individual member states.

Moreover, according to the EU discourse, the Schengen *acquis* is considered efficient and if observed properly, no reform is needed. In compliance with that, all measures adopted since 2016 have supported (and not reshaped) the current Schengen legislation (e.g. the EBCG enhancing external controls). By contrast, proposals to change the course of Schengen have failed (Mini-Schengen). The claim that Schengen can be saved by respecting the existing rules shows how strikingly the Schengen cooperation differs from the EU asylum policies where the focus is on a substantial legislative reform. Although there is an agreement that the crisis within Schengen was surprising, the scholars emphasise the lack of adequate coping mechanisms which led to reimpositions while the EU leaders consider the reimpositions to be an adequate remedy and their use to be justified in such a situation.

Overall, even though the term crisis is only seldom used explicitly in the EU discourse, its meaning is ubiquitous. Employing the Koselleck's classification, it seems

that the current problems in Schengen correspond with the fourth type of crisis, i.e. a transitional period after which Schengen will return to its proper functioning rather than a point in time when an important decision must be taken which will change the future significantly. Although the time pressure is often stressed, EU leaders acknowledge that the return to normal functioning of Schengen can only happen once the situation at the external borders is stable and should not be hastened. Contrary to the Weimar crisis, EU leaders try to calm the situation down, not irritate it.

This article only investigates the EU leaders' understanding of the crisis in Schengen. However, it demonstrates how crucial it is to examine what is actually meant by the 'crisis'. Not only are there differences between the EU and scholarly discourses but also within these two discourses, nuances can be identified. Since the subjective perceptions seem to matter substantially, it would be interesting to further explore how Schengen member states approach the crisis and why some of them are so reluctant to abolish the internal controls again. From the EU discourse, it follows that Schengen is resilient enough to survive.

REFERENCES:

1. ADEMMEER, E. et al. (2015): 30 Years of Schengen Internal Blessing, External Curse? In: *Kiel Policy Brief*, 2015, No. 88, p. 1-17.
2. Agreement between the Governments of the States of the Benelux Economic Union, the Federal Republic of Germany and the French Republic on the gradual abolition of checks at their common borders.
3. BENDIXSEN, S. K. N. (2016): The refugee crisis: destabilizing and restabilizing European borders. In: *History and Anthropology*, 2016, Vol. 27, No. 5, p. 536-554.
4. BINYON, M. (2015): The end of Schengen. How a human tsunami has shattered a European dream, [Online.] In: Politico, 2015. [Cited 7.5.2016.] Available online: <<http://www.politico.eu/article/the-end-of-schengen-germany-border-controls-austria-check-points-temporary/>>.
5. BÖRZEL, T. A. - RISSE, T. (2017): From the euro to the Schengen crises: European integration theories, politicization, and identity politics. In: *Journal of European Public Policy*, [Online.] In: JEPP, 2017. [Cited 8.5.2017.] Available online: <<http://dx.doi.org/10.1080/13501763.2017.1310281>>.
6. BÖRZEL, T. A. (2016): From EU governance of crisis to crisis of EU governance: regulatory failure, redistributive conflict, and Euroskeptic publics. In: *KFG Working Paper Series*, 2016, No. 74, p. 8-31.
7. BROUWER, E. (2008). *Digital Borders and Real Rights: Effective Remedies for Third-Country Nationals in the Schengen Information System*. Leiden: BRILL, 2008, 566 p. ISBN 978-90-04-16503-8.

8. CARRERA, S. et al. (2011): A Race against Solidarity. The Schengen Regime and the Franco-Italian Affair, In: *CEPS*, Vol. April 2011, p. 1-29.
9. CARRERA, S. et al. (2015): The EU's Response to the Refugee Crisis Taking Stock and Setting Policy Priorities. In: *CEPS Essays*, 2015, Vol. 20, No. 16, p. 1-24.
10. CENDROWICZ, L. (2016): The end of Schengen? Restrictions by Denmark and Sweden are 'threatening Europe's passport-free zone', [Online.] In: *Independent*, 2016. [Cited 7.5.2016.] Available online: <<http://www.independent.co.uk/news/world/europe/the-end-of-schengen-restrictions-by-denmark-and-sweden-are-threatening-europes-passport-free-zone-a6796696.html>>.
11. Convention Implementing the Schengen Agreement of 14 June 1985 between the Governments of the States of the Benelux Economic Union, the Federal Republic of Germany and the French Republic on the gradual abolition of checks at their common borders.
12. CORNELISSE, G. (2014): What's Wrong with Schengen? Border Disputes and the Nature of Integration in the Area Without Internal Borders. In: *Common Market Law Review*, 2014, Vol. 51, p. 741-770.
13. Council of the EU (2016): Schengen evaluation of Greece: Council adopts recommendation to address deficiencies in external borders. [Online.] In: *Consilium*, 2016 [Cited 7.5.2016.] Available online: <<http://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2016/02/12-schengen-evaluation-of-greece/>>.
14. DABROWSKI, M. (2016): The future of the European union: Towards a functional federalism. In: *Acta Oeconomica*, 2016, Vol. 66(Supplement1), p. 21-48.
15. DE ANGELIS, G. (2016): Political legitimacy and the European crisis: analysis of a faltering project. [Online.] In: *European Politics and Society*, 2016 [Cited 8.5.2017] Available online: <<http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/23745118.2016.1229383>>.
16. DINGOTT ALKOPHER, T. – BLANC, E. (2016): Schengen area shaken: the impact of immigration-related threat perceptions on the European security community. In: *Journal of International Relations and Development*, 2016, Vol. 20, No. 3, p. 511-542.
17. ERJAVEC, K. – POLER KOVAČIČ, M. (2009): New configuration of borders new division of europe? Media representation of slovenia's accession to the schengen regime. In: *Drustvena Istrazivanja*, 2009, Vol. 18, No. 6, p. 957-975.
18. European Commission (2015a): Commission Issues Opinion on Temporary Reintroduction of Controls at Internal Borders: Germany and Austria acting in

- compliance with Schengen Borders Code. [Online.] In: Europa, 2015 [Cited 7.1.2016.] Available online: <http://europa.eu/rapid/press-release_IP-15-5900_en.htm>.
19. European Commission (2015b): Eighth biannual report on the functioning of the Schengen area. [Online.] In: Europa, 2015 [Cited 7.1.2016.] Available online: <[http://www.europarl.europa.eu/RegData/docs_autres_institutions/commission_europeenne/com/2015/0675/COM_COM\(2015\)0675_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/docs_autres_institutions/commission_europeenne/com/2015/0675/COM_COM(2015)0675_EN.pdf)>.
 20. European Commission (2015c): European Commission Statement following the temporary reintroduction of border controls by Austria, particularly at the Hungarian-Austrian border. [Online.] In: Europa, 2015 [Cited 7.5.2016.] Available online: <http://europa.eu/rapid/press-release_STATEMENT-15-5648_en.htm>.
 21. European Commission (2015d): European Commission Statement following the temporary reintroduction of border controls by Germany, particularly at the German-Austrian border. [Online.] In: Europa, 2015 [Cited 7.5.2016.] Available online: <http://europa.eu/rapid/press-release_STATEMENT-15-5638_en.htm>.
 22. European Commission (2015e): Press Conference: Justice and Home Affairs Council. [Online.] In: Europa, 2015 [Cited 7.5.2016.] Available online: <http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-15-6257_en.htm>.
 23. European Commission (2015f): Speech by Commissioner Avramopoulos at the European Migration Network (EMN) Conference 2015: 30 years of the Schengen Agreement. [Online.] In: Europa, 2015 [Cited 7.5.2016.] Available online: <https://ec.europa.eu/commission/commissioners/2014-2019/avramopoulos/announcements/speech-commissioner-avramopoulos-european-migration-network-emn-conference-2015-30-years-schengen_en>.
 24. European Commission (2015g): Speech by President Juncker at the EP Plenary – Preparation of the European Council meeting of 17-18 December 2015. [Online.] In: Europa, 2015 [Cited 7.5.2016.] Available online: <http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-15-6346_en.htm>.
 25. European Commission (2015h): 'State of the Union 2015: Time for Honesty, Unity and Solidarity'. [Online.] In: Europa, 2015 [Cited 7.5.2016.] Available online: <http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-15-5614_en.htm>.
 26. European Commission (2016a): 14th Norbert Schmelzer lecture – Lecture by European Commission President Jean-Claude Juncker, 'The European Union – a source of stability in a time of crisis'. [Online.] In: Europa, 2016 [Cited 7.5.2016.] Available online: <http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-16-583_en.htm>.
 27. European Commission (2016b): Back to Schengen - A Roadmap. [Online.] In: Europa, 2016 [Cited 7.1.2017.] Available online: <<https://ec.europa.eu/home->

- affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/policies/borders-and-visas/schengen/docs/communication-back-to-schengen-roadmap_en.pdf>.
28. European Commission (2016c): Commission launches discussion on future framework for stronger and smarter information systems for border management and internal security. [Online.] In: Europa, 2016 [Cited 7.1.2017.] Available online: <https://ec.europa.eu/commission/commissioners/2014-2019/avramopoulos/announcements/commission-launches-discussion-future-framework-stronger-and-smarter-information-systems-border_en>.
 29. European Commission (2016d): Communication from the Commission to the European Parliament and the Council on the State of Play of Implementation of the Priority Actions under the European Agenda on Migration. [Online.] In: Europa, 2016 [Cited 7.1.2017.] Available online: <https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/policies/european-agenda-migration/proposal-implementation-package/docs/managing_the_refugee_crisis_state_of_play_20160210_en.pdf>.
 30. European Commission (2016e): Remarks by Commissioner Avramopoulos following the Commission's adoption of the Recommendation for prolonging temporary internal border controls. [Online.] In: Europa, 2016 [Cited 7.1.2017.] Available online: <http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-16-3543_en.htm>.
 31. European Commission (2016f): Remarks by Commissioner Avramopoulos at the LIBE Committee meeting – Hearing on "The Schengen cooperation: present and future". [Online.] In: Europa, 2016 [Cited 7.1.2017.] Available online: <https://ec.europa.eu/commission/commissioners/2014-2019/avramopoulos/announcements/remarks-commissioner-avramopoulos-libe-committee-meeting-hearing-schengen-cooperation-present-and_en>.
 32. European Commission (2016g): Security Union: Commission proposes a European Travel Information and Authorisation System. [Online.] In: Europa, 2016 [Cited 7.1.2017.] Available online: <http://europa.eu/rapid/press-release_IP-16-3674_en.htm>.
 33. European Commission (2016h): Speech by European Commission President Jean-Claude Juncker at the 20th anniversary of the European Policy Centre - "The road to Rome: from crisis management to governing the EU". [Online.] In: Europa, 2016 [Cited 7.1.2017.] Available online: <http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-16-3433_en.htm>.
 34. European Commission (2016i): Speech by President Jean-Claude Juncker – EP Plenary session – Conclusions of the European Council meeting of 17 and 18 December 2015. [Online.] In: Europa, 2016 [Cited 7.1.2017.] Available online: <http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-16-112_en.htm>.

35. European Commission (2016j): Speech by President Jean-Claude Juncker at the closing plenary session of the European Business Summit. [Online.] In: Europa, 2016 [Cited 7.1.2017.] Available online: <http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-16-2043_en.htm>.
36. European Commission (2017a): Back to Schengen: Commission recommends phasing out of temporary border controls over next six months [Online.] In: Europa, 2017 [Cited 7.5.2017.] Available online: <http://europa.eu/rapid/press-release_IP-17-1146_en.htm>.
37. European Commission (2017b): Remarks by Commissioner Avramopoulos on the High Level Conference "Strengthening Europe's external borders" at the European Parliament. [Online.] In: Europa, 2017 [Cited 7.5.2017.] Available online: <https://ec.europa.eu/commission/commissioners/2014-2019/avramopoulos/announcements/remarks-commissioner-avramopoulos-high-level-conference-strengthening-europes-external-borders_en>.
38. European Commission (2017c): Remarks by Commissioner Avramopoulos at the LIBE Committee meeting. [Online.] In: Europa, 2017 [Cited 7.5.2017.] Available online: <https://ec.europa.eu/commission/commissioners/2014-2019/avramopoulos/announcements/remarks-commissioner-avramopoulos-libe-committee-meeting_en>.
39. European Commission (2017d): Remarks by Commissioner Avramopoulos following his visit to the headquarters of the European Border and Coast Guard. [Online.] In: Europa, 2017 [Cited 7.5.2017.] Available online: <https://ec.europa.eu/commission/commissioners/2014-2019/avramopoulos/announcements/remarks-commissioner-avramopoulos-following-his-visit-headquarters-european-border-and-coast-guard_en>.
40. European Commission (2017e): Remarks by Commissioner Avramopoulos at the Constitutional Affairs, Foreign Affairs and European Affairs committees of the Chamber of Deputies and the Italian Senate in a joint parliamentary hearing. [Online.] In: Europa, 2017 [Cited 7.5.2017.] Available online: <https://ec.europa.eu/commission/commissioners/2014-2019/avramopoulos/announcements/remarks-commissioner-avramopoulos-constitutional-affairs-foreign-affairs-and-european-affairs_en>.
41. European Council (2015): Informal meeting of EU heads of state or government on migration, 23 September 2015 – statement. [Online.] In: Consilium, 2015 [Cited 7.5.2017.] Available online: <<http://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2015/09/23-statement-informal-meeting/>>.
42. European Council (2016a): European Council, 15/10/2015. [Online.] In: Consilium, 2016 [Cited 7.5.2017.] Available online:

- <<http://www.consilium.europa.eu/en/meetings/european-council/2015/10/15-16/>>.
43. European Council (2016b): European Council, 17-18/12/2015. [Online.] In: Consilium, 2016 [Cited 7.5.2017.] Available online: <<http://www.consilium.europa.eu/en/meetings/european-council/2015/12/17-18/>>.
 44. European Council (2016c): European Council, 18-19/02/2016. [Online.] In: Consilium, 2016 [Cited 7.5.2017.] Available online: <<http://www.consilium.europa.eu/en/meetings/european-council/2016/02/18-19/>>.
 45. European Council (2016d): Statement of the EU Heads of State or Government, 07/03/2016. [Online.] In: Consilium, 2016 [Cited 7.5.2017.] Available online: <<http://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2016/03/07-eu-turkey-meeting-statement/>>.
 46. European Council and Council of the EU (2016a): President Donald Tusk visits the main countries of the Western Balkans route and Turkey. [Online.] In: Consilium, 2016 [Cited 7.5.2017.] Available online: <<http://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2016/02/26-tusk-trip-western-balkans-route/>>.
 47. European Council and Council of the EU (2016b): Remarks by President Donald Tusk after his meeting in Athens with Prime Minister Alexis Tsipras. [Online.] In: Consilium, 2016 [Cited 7.5.2017.] Available online: <<http://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2016/02/16-tusk-meeting-tsipras-athens/>>.
 48. European Council and Council of the EU (2016c): Remarks by President Donald Tusk after his meeting in Zagreb with Prime Minister Tihomir Orešković. [Online.] In: Consilium, 2016 [Cited 7.5.2017.] Available online: <<http://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2016/03/02-tusk-remarks-oreskovic-zagreb/>>.
 49. European Council and Council of the EU (2016d): 'Remarks by President Donald Tusk after his meeting with Prime Minister Miro Cerar in Ljubljana'. [Online.] In: Consilium, 2016 [Cited 7.5.2017.] Available online: <<http://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2017/04/03-tusk-remarks-meeting-cerar-ljubljana/>>.
 50. European Council and Council of the EU (2016e): Report by President Donald Tusk to the European Parliament on the European Council meeting of 20-21 October 2016. [Online.] In: Consilium, 2016 [Cited 7.5.2017.] Available online: <<http://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2016/10/26-tusk-report-european-parliament/>>.

51. European Council and Council of the EU (2016f): Report by President Donald Tusk to the European Parliament on the March European Council meeting. [Online.] In: Consilium, 2016 [Cited 7.5.2017.] Available online: <<http://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2016/04/13-tusk-report-european-parliament/>>.
52. European Council and Council of the EU (2016g): Speech by President Donald Tusk at the European Business Summit. [Online.] In: Consilium, 2016 [Cited 7.5.2017.] Available online: <<http://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2016/06/01-tusk-speech-european-business-summit/>>.
53. European Parliament (2015a): European Council Meeting - Speech by Martin Schulz, President of the European Parliament. [Online.] In: European Parliament, 2015 [Cited 7.5.2017.] Available online: <http://www.europarl.europa.eu/former_ep_presidents/president-schulz-2014-2016/en/press-room/european_council_meeting_-_speech_by_martin_schulz__president_of_the_european_parliament.html>.
54. European Parliament (2015b): Motion for a Resolution 23.7.2015 pursuant to Rule 133 of the Rules of Procedure on repealing the Schengen agreements. [Online.] In: European Parliament, 2015 [Cited 7.5.2017.] Available online: <<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=MOTION&reference=B8-2015-0740&language=EN>>.
55. European Parliament (2015c): Speech at the Informal Meeting of Heads of State and Government. [Online.] In: European Parliament, 2015 [Cited 7.5.2017.] Available online: <http://www.europarl.europa.eu/former_ep_presidents/president-schulz-2014-2016/en/press-room/speech_at_the_informal_meeting_of_heads_of_state_and_government.html>.
56. European Parliament (2016a): Cost of Non-Schengen: The Impact of Border Controls within Schengen on the Single Market. [Online.] In: European Parliament, 2016 [Cited 7.5.2017.] Available online: <[http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/578974/IPOL_STU\(2016\)578974_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/578974/IPOL_STU(2016)578974_EN.pdf)>.
57. European Parliament (2016b): Internal Borders in the Schengen Area: Is Schengen Crisis-Proof? [Online.] In: European Parliament, 2016 [Cited 7.5.2017.] Available online: <[http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/571356/IPOL_STU\(2016\)571356_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/571356/IPOL_STU(2016)571356_EN.pdf)>.
58. European Parliament (2016c): MEPs propose a centralised EU system for asylum claims with national quotas. [Online.] In: European Parliament, 2016

- [Cited 7.5.2017.] Available online: <<http://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20160315IPR19462/meps-propose-a-centralised-eu-system-for-asylum-claims-with-national-quotas>>.
59. European Parliament (2016d): Motion for a Resolution 16.2.2016 pursuant to Rule 133 of the Rules of Procedure on the drop in crime in Switzerland following the suspension of the Schengen Agreement by France. [Online.] In: European Parliament, 2016 [Cited 7.5.2017.] Available online: <<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=MOTION&reference=B8-2016-0279&language=EN>>.
 60. European Parliament (2016e): Motion for a Resolution 25.10.2016 pursuant to Rule 133 of the Rules of Procedure on ending the Schengen system. [Online.] In: European Parliament, 2016 [Cited 7.5.2017.] Available online: <<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=MOTION&reference=B8-2016-1213&language=EN>>.
 61. European Parliament (2016f): Motion for a Resolution 29.3.2016 pursuant to Rule 133 of the Rules of Procedure on ending the Schengen system. [Online.] In: European Parliament, 2016 [Cited 7.5.2017.] Available online: <<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=MOTION&reference=B8-2016-0457&language=EN>>.
 62. European Parliament (2016g): Refugee crisis: "If Schengen collapses, it'll be start of end European project". [Online.] In: European Parliament, 2016 [Cited 7.5.2017.] Available online: <<http://www.europarl.europa.eu/news/en/headlines/priorities/20150831TST91035/20160114STO09818/refugee-crisis-if-schengen-collapses-it-ll-be-start-of-end-european-project>>.
 63. European Parliament (2016h): Report on the proposal for a regulation of the European Parliament and of the Council on the European Border and Coast Guard and repealing Regulation (EC) No 2007/2004, Regulation (EC) No 863/2007 and Council Decision 2005/267/EC(COM(2015)0671 – C8-0408/2015 – 2015/0310(COD)). [Online.] In: European Parliament, 2016 [Cited 7.5.2017.] Available online: <<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-%2f%2fEP%2f%2fTEXT%2bREPORT%2bA8-2016-0200%2b0%2bDOC%2bXML%2bV0%2f%2fEN&language=EN>>.
 64. European Parliament (2016i): Report on the situation in the Mediterranean and the need for a holistic EU approach to migration (2015/2095(INI)). [Online.] In: European Parliament, 2016 [Cited 7.5.2017.] Available online: <<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-%2f%2fEP%2f%2fTEXT%2bREPORT%2bA8-2016-0066%2b0%2bDOC%2bXML%2bV0%2f%2fEN&language=EN>>.

65. FIJNAUT, C. (2015): The Refugee Crisis: The End of Schengen? In: *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice*, 2015, Vol. 23, No. 4, p. 313-332.
66. GASMI, G. – PRLJA, D. – LUTOVAC, N. (2016): Essay on Efficiency of Legal Norms – Schengen Agreement. In: *Fiat Iustitia*, No. 1/2016, p. 74-89.
67. GRAF, R. (2010): Either-Or: The Narrative of "Crisis" in Weimar Germany and in Historiography. In: *Central European History*, 2010, Vol. 43, No. 4, p. 592-615.
68. GRAMMATICAS, D. (2016): Is EU's Schengen border-free dream at an end?, [Online.] In: BBC, 2016 [Cited 7.5.2017.] Available online: <<http://www.bbc.com/news/blogs-eu-35424637>>.
69. GUILD, E. (2001): Moving the Borders of Europe. The inaugural lecture delivered on the occasion of the assumption of the professorship of the CPO Wisselleerstoel at the University of Nijmegen on 30 May, 2001. [Online.] 2001 [Cited 7.5.2017.] Available online: <<http://cmr.jur.ru.nl/cmr/docs/oratie.eg.pdf>>.
70. GUILD, E. et al. (2015): What is happening to the Schengen borders? In: *CEPS*, 2015, No. 86, p. 1-26.
71. HAILBRONNER, K. – THIERY, C. (1997): Schengen II and Dublin: responsibility for asylum applications in Europe. In: *Common Market Law Review*, 1997, Vol. 34, No. 4, p. 957-989.
72. JAMES, H. (2009): *The Creation and Destruction of Value: The Globalization Cycle*. London: Harvard University Press, 2009, 336 p. ISBN 9780674066182.
73. KACA, E. (2016): Schengen's Future in Light of the Refugee Crisis. In: *PISM Strategic Files*, 2016, Vol. 83, p. 1-7.
74. KOSELLECK, R. – RICHTER, M. W. (2006): Crisis. In: *Journal of the History of Ideas*, 2006, Vol. 67, No. 2, p. 357-400.
75. KOSELLECK, R. 1973. *Kritik und Krise - Eine Studie zur Pathogenese der bürgerlichen Welt*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 1973, 248 p. ISBN: 978-3-518-27636-5.
76. KRZYŻANOWSKI, M. (2015): 'International leadership re-/constructed? Ambivalence and heterogeneity of identity discourses in European Union's policy on climate change'. In: *Journal of Language and Politics*, 2015, Vol. 14, No. 1, p. 110-133.
77. MACDONALD, A. (2016): European economy would suffer if free-travel zone collapses: EU's Juncker. [Online.] In: Reuters, 2016. [Cited 7.5.2017.] Available online: <<http://www.reuters.com/article/us-europe-migrants-juncker-economy-idUSKCN0UT14J>>.
78. MCCABE, K. (2016): Schengen Acquis: The Development of the Right to Free Movement of Persons within the European Union Legal Framework and the

- Necessary Reforms to Adapt to Evolving Security Threats in the Region. In: *Creighton International and Comparative Law Journal*, 2016, Vol. 7, No. 1, p. 107-138.
79. MCCLELLAND, CH. A. (1961): The Acute International Crisis. In: *World Politics*, 1961, Vol. 14, No. 1, p. 182-204.
 80. MENGHI, M. – PASCOUAU, Y. (2015): The Schengen Area Under Threat: Problem or Solution? Notre Europe. [Online.] In: Institut Delors, 2015 [Cited 7.5.2017.] Available online: <<http://www.institutdelors.eu/media/synthesisschengenmenghipascouausept2015.pdf?pdf=ok>>.
 81. MORSE, E. L. (1972): Crisis Diplomacy, Interdependence, and the Politics of International Economic Relations. In: *World Politics*, 1972, Vol. 24(Supplement), p. 123-150.
 82. NASCIMBENE, B. - DI PASCALE, A. (2011): The 'Arab Spring' and the Extraordinary Influx of People who Arrived in Italy from North Africa. In: *European Journal of Migration and Law*, 2011, Vol. 13, p. 341-360.
 83. NIVET, B. (2016): Penser la déseuropéanisation. In: *Revue Internationale et Strategique*, 2016, Vol. 102, No. 2, p. 50-59.
 84. NOVOTNÁ, M. – KUCHAROVÁ, A. (2014): The EU as a Framing Actor: the Enlargement of the Schengen Area. In: *The 18th International Conference of Young Scholars*. Praha: SMS JM, 2014. P. 92-106. ISBN 978-80-245-2058-2.
 85. NOYS, B. (2011): 'Grey in Grey': Crisis, critique, change. In: *Journal of Critical Globalisation Studies*, 2011, Vol. 4, p. 45-60.
 86. ORTIZ, E. (2016): Free movement of people: Schengen at risk. In: *IED Bibliographies*, March 2016, No. 2, p. 1-26.
 87. PARKER, R. W. (1977): An Examination of Basic and Applied International Crisis Research. In: *International Studies Quarterly*, 1977, Vol. 21, No. 1, p. 225-246.
 88. PHULL, K. K. - SUTCLIFFE, J. B. (2013): Crossroads of integration? The future of schengen in the wake of the Arab spring. In: *The EU and the Eurozone Crisis: Policy Challenges and Strategic Choices*. London: Ashgate Publishing, 2013, 242 p. ISBN 9781138267176.
 89. POAL, P. (1990): Introduction to the Theory Crisis Intervention. In: *Quaderns de Psicologia*. 1990, Vol. 10, p. 121-140.
 90. RAPHAEL, T. D. (1982): Integrative Complexity Theory and Forecasting International Crises: Berlin 1946-1962. In: *The Journal of Conflict Resolution*, 1982, Vol. 26, No. 3, p. 423-450.
 91. RAPOPORT, L. (1962): The state of crisis: some theoretical considerations. In: *Social Service Review*, 1962, Vol. 36, No. 2, p. 211-217.

92. Regulation (EC) No 562/2006 of the European Parliament and of the Council establishing a Community Code on the rules governing the movement of persons across borders (Schengen Borders Code).
93. Regulation (EU) 2016/399 of the European Parliament and of the Council of 9 March 2016 on a Union Code on the rules governing the movement of persons across borders (Schengen Borders Code).
94. Regulation (EU) No 1051/2013 of the European Parliament and of the Council of 22 October 2013 amending Regulation (EC) No 562/2006 in order to provide for common rules on the temporary reintroduction of border control at internal borders in exceptional circumstances.
95. Regulation (EU) No 610/2013 of the European Parliament and of the Council of 26 June 2013 amending Regulation (EC) No 562/2006 of the European Parliament and of the Council establishing a Community Code on the rules governing the movement of persons across borders (Schengen Borders Code), the Convention implementing the Schengen Agreement, Council Regulations (EC) No 1683/95 and (EC) No 539/2001 and Regulations (EC) No 767/2008 and (EC) No 810/2009 of the European Parliament and of the Council.
96. REISIGL, M. (2014): Argumentation Analysis and the Discourse-Historical Approach. A Methodological Framework. In: *Contemporary Critical Discourse Studies*. London: Bloomsbury, 2014. P. 67-96. ISBN 9781441141637.
97. REISIGL, M. – WODAK, R. (2009): The discourse-historical approach (DHA). In: *Methods for Critical Discourse Analysis*. Sage (2nd revised edition), London, 2009. P. 87-121. ISBN 9780761961543.
98. RICHTER, M. – RICHTER, M. W. (2006): Introduction: Translation of Reinhart Koselleck's "Krise". In: *Geschichtliche Grundbegriffe. Journal of the History of Ideas*, 2006, Vol. 67, No. 2, p. 343-356.
99. SCUZZARELLO, S. – KINNVALL, C. (2013): Rebordering France and Denmark Narratives and Practices of Border Construction in Two European Countries. In: *Mobilities* 8, 2013, Vol. 1, p. 90-106.
100. Schengen Visa Info (2017a): From March 28, Georgian citizens can enter the Schengen Area without a visa. [Online.] In: Schengen Visa Info, 2017 [Cited 7.5.2017.] Available online: <<https://www.schengenvisainfo.com/march-28-georgian-citizens-can-enter-schengen-area-without-visa/>>.
101. Schengen Visa Info (2017b): Poroshenko Hails 'Historic Day' As Visa-Free EU Travel Deal Is Signed. [Online.] In: Schengen Visa Info, 2017 [Cited 7.5.2017.] Available online: <<https://www.schengenvisainfo.com/poroshenko-hails-historic-day-visa-free-eu-travel-deal-signed/>>.

102. TANTER, R. (1978): International Crisis Behavior. An Appraisal of the Literature. In: *Studies in Crisis Behavior*. New Brunswick: Transaction Books, 1978. P. 5-24. ISBN-13: 978-0878552924.
103. TOPPING, S. M. (2016): Defying Schengen Through Internal Border Controls: Acts of National Risk-Taking or Violations of International Law at the Heart of Europe? In: *Georgetown Journal of International Law*, 2016, Vol. 48, p. 331-369.
104. WODAK, R. – KRZYŻANOWSKI, M. (2008): *Qualitative Discourse Analysis in the Social Sciences*. Basingstoke; New York: Palgrave Macmillan, 2008. 232 p. ISBN 9781137047984.
105. ZAIOTTI, R. (2011): The Beginning of the End? The Italo-French Row over Schengen and the Lessons of Past 'Crises' for the Future of Border Free Europe. In: *EUCE, Dalhousie University, Occasional Paper*, 2013, Vol. 12 (June 2011), p. 1-28.
106. ZAIOTTI, R. (2013): Chronic anxiety: Schengen and the fear of enlargement. In: *The EU and the Eurozone Crisis: Policy Challenges and Strategic Choices*. Farnham: Ashgate, 2013. P. 161-175. ISBN 9781315616278.
107. ZAMPAGNI, F. (2016): Unpacking the Schengen Visa Regime. A Study on Bureaucrats and Discretion in an Italian Consulate. In: *Journal of Borderlands Studies*, 2016, Vol. 31, No. 2, p. 251-266.

INFORMÁCIE O ČASOPISE MEDZINÁRODNÉ VZŤAHY

Medzinárodné vzťahy sú interdisciplinárny vedecký časopis pre medzinárodné politické, ekonomické, kultúrne a právne vzťahy Fakulty medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislave. Vychádza štyrikrát ročne, v marci, júni, septembri a v decembri. Uzávierky jednotlivých čísiel sú každoročne 15.12, 15.3., 15.6 a 15.9. Všetky príspevky sú pri zachovaní obojstrannej anonymity recenzované minimálne dvomi oponentmi.

Časopis Medzinárodné vzťahy (ISSN 1336-1562 tlačaná verzia, ISSN 1339-2751 online) je zaregistrovaný v Zozname periodickej tlače Ministerstva kultúry Slovenskej republiky, evidenčné číslo EV 4785/13. Časopis je indexovaný v databázach ProQuest, EBSCO, EconPapers, RePEc, EconBiz, DOAJ a Index Copernicus a cieľom redakčného kolektívu je zvyšovanie počtu a kvality citačných databáz, v ktorých je zaradený.

Časopis publikuje pôvodné vedecké články, diskusie, prehľady, informácie a recenzie z oblasti medzinárodných ekonomických, politických, právnych a kultúrnych vzťahov. Témy prijímaných článkov zahŕňajú (ale neobmedzujú sa na):

- históriu medzinárodných hospodárskych vzťahov
- medzinárodný obchod
- medzinárodné investície
- medzinárodnú migráciu
- aktuálne medzinárodnoekonomické problémy
- aktuálne medzinárodnopolitické problémy
- analýzu súčasných a minulých konfliktov
- medzikultúrne vzťahy
- medzinárodné právo obchodné
- medzinárodné právo verejné

Časopis Medzinárodné vzťahy publikuje články v anglickom, slovenskom a českom jazyku. Anglické články majú vo všeobecnosti prednosť pred slovenskými a českými článkami, hlavným kritériom je však kvalita.

ABOUT THE JOURNAL OF INTERNATIONAL RELATIONS

The Journal of International Relations is an interdisciplinary scientific journal of international political, economic, cultural and legal relations, published by the Faculty of International Relations at the University of Economics in Bratislava, Slovakia. It is published quarterly, always in March, June, September and December. Papers are to be submitted by December 15, March 15, June 15 and September 15 of each year. All papers undergo a double-blind peer review process by at least two referees.

The Journal of International Relations (ISSN 1336-1562 print, ISSN 1339-2751 online) is registered with the Ministry of Culture of the Slovak Republic (EV 4785/13). The journal is currently covered by ProQuest, EBSCO, EconPapers, RePEc, EconBiz, DOAJ and Index Copernicus databases. The goal of the editorial board is to increase the impact of the journal and the number of databases covering the journal.

The Journal of International Relations wishes to publish high-quality original scientific papers, discussions, surveys, short communications and book reviews from the field of international economic, political, legal and cultural relations. The topics of published papers include, but are not limited to:

- history of international economic relations
- international trade
- international investment
- international migration
- current international economic issues
- current international political issues
- analysis of current and past conflicts
- intercultural relations
- international trade law
- public international law

The Journal of International Relations publishes papers in English, Slovak and Czech languages. Generally, English papers have precedence before Slovak and Czech papers; however, the main criterion is quality of research.

INŠTRUKCIE PRE AUTOROV

Príspevky do časopisu Medzinárodné vzťahy sa predkladajú elektronicky v programe MS Word na e-mailovú adresu redakcie **mv.fmv@euba.sk**. Predpokladá sa, že príspevky neboli dosiaľ publikované ani odoslané na publikovanie inde. S článkom sa predkladá aj prehlásenie o originalite.

Autor je zodpovedný za formálnu a odbornú správnosť svojho článku. Články musia popri obsahových náležitostiach spĺňať formálne kritériá – formát strany „ISO B5“, okraje 2 cm zo všetkých strán, riadkovanie 1,15, písmo Times New Roman, veľkosť písma 11. Každý článok musí obsahovať abstrakt a kľúčové slová v slovenskom/českom jazyku, abstrakt a kľúčové slová v anglickom jazyku, 1 – 3 kódy JEL klasifikácie podľa Americkej asociácie ekonómov, korektné určenie všetkých grantov a programov, s ktorých podporou článok vznikol a na samostatnom liste plné meno, tituly, adresu, e-mail a telefónne číslo všetkých autorov. V článku treba definovať skúmaný problém, stanoviť ciele, použité metódy a identifikovať závery a prínosy. Šablóna príspevku je k dispozícii na webovej stránke časopisu **<https://fmv.euba.sk/veda-a-vyskum/vedecke-casopisy/medzinarodne-vztahy>**.

Upozorňujeme autorov, aby dodržali predpísanú šablónu, v opačnom prípade bude článok vrátený na prepracovanie podľa stanoveného vzoru, čo môže viesť k jeho oneskorenej publikácii.

Redakčné uzávierky sú každoročne **15.12.**, **15.3.**, **15.6.** a **15.9.** V mesiaci po uzávierke prebehne obojstranne anonymné recenzné konanie s minimálne dvomi oponentmi. Autori, ktorých príspevky budú v recenznom konaní pozitívne hodnotené, budú kontaktovaní e-mailom. Čas na zapracovanie pripomienok oponentov je spravidla 2 až 4 týždne. Autorské korektúry treba odoslať na e-mailovú adresu redakcie najneskôr do 3 pracovných dní od notifikácie.

Príspevky doručené po stanovených termínoch budú zaradené do nasledujúceho recenzného konania. Na uverejnenie článku v časopise neexistuje právny nárok.

GUIDE FOR AUTHORS

The manuscript submission process is fully electronic. All papers received by the editor (**mv.fmv@euba.sk**) will undergo a double-blind peer review process. Submission of a paper implies that the work has not been published previously and that it is not under consideration for publication elsewhere. Author's declaration of originality must be submitted along with the paper.

The sole responsibility for formal and scientific contents of each paper is borne by its author. Each paper must follow the formatting instructions – file format: MS Word, page size: “ISO B5”, margin: 2 cm from all sides, spacing 1.15, font: Times New Roman, font size: 11. Each paper must include abstract and key words in English, 1 – 3 codes, following the Journal of Economic Literature classification system, if applicable, the names and ID numbers of grants and programs funding the author's research and on a separate page, full names, academic degrees, addresses, e-mails and phone numbers of all authors. It is necessary to explicitly state research problem, goals, methods used, conclusions and contributions of the paper. All papers must follow the journal template which is available at **<https://fmv.euba.sk/veda-a-vyskum/vedecke-casopisy/medzinarodne-vztahy>**, otherwise they will be returned for re-formatting.

Deadlines for submission are **December 15th**, **March 15th**, **June 15th** and **September 15th**. All papers will undergo a double-blind peer review process. Authors generally have 2 to 4 weeks to revise articles and incorporate reviewers' comments. Proofs should be returned by e-mail within 3 days of their receipt.

The editorial board has an exclusive right to accept/reject papers.

Medzinárodné vzťahy Journal of International Relations

4/2017

Ročník XV
Volume XV

Medzinárodné vzťahy

Vedecký časopis pre medzinárodné politické, ekonomické, kultúrne a právne vzťahy Fakulty medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislave, ročník XV, 4/2017.

Hlavná redaktorka / Editor in-chief
Ľudmila LIPKOVÁ

University of Economics in Bratislava, Slovakia

Redakčná rada / Editorial board

Md. Nasrudin Bin Md. AKHIR

University of Malaya, Malaysia

Doreen BEKKER

Rhodes University, South Africa

Alexandru BURIAN

Moldavian Association of International Law, Moldova

Eva CIHELKOVÁ

Pan-European University, Slovakia

Alan V. DEARDORFF

University of Michigan-Ann Arbor, USA

FÁBIÁN Attila

University of West Hungary, Hungary

Tatiana FILOSOFOVA

NRU Higher School of Economics, Russia

François GEMENNE

Sciences Po, France

Otmar HÖLL

University of Vienna, Austria

Edward H. HUIJBENS

University of Akureyri, Iceland

María Teresa INFANTE

University of Chile, Chile

Caffi Siri Rohaini Binti KASSIM

University of Malaya, Malaysia

LI Hsi-Mei

Chinese Culture University, Taiwan

Klavdij LOGOŽAR

University of Maribor, Slovenia

Stanislav MRÁZ

College Danubius, Slovakia

Rebecca NEUMANN

University of Wisconsin-Milwaukee, USA

Jan OSTOJ

Bielsko-Biala School of Finance and Law, Poland

Hakan G. SICAKKAN

University of Bergen, Norway

Karol SORBY

University of Economics in Bratislava, Slovakia

František ŠKVRNDA

University of Economics in Bratislava, Slovakia

Pavel ŠTURMA

Charles University in Prague, Czech Republic

Chong-Ko Peter TZOU

Tamkang University, Taiwan

Harun UÇAK

University of Nigde, Turkey

Jolita VVEINHARDT

Vytautas Magnus University, Lithuania

Výkonný redaktor / Managing editor
Mykhaylo KUNYCHKA

University of Economics in Bratislava, Slovakia

Technický redaktor / Technical editor
Denys BRAGA

University of Economics in Bratislava, Slovakia

Časopis je zaregistrovaný na Ministerstve kultúry
Slovenskej republiky EV 4785/13.
ISSN 1336-1562 (tlačené vydanie / print)
ISSN 1339-2751 (online)